

MEGYEI KÖNYVTÁR
FŐMUNKÁLT
SALGÓTÁNY

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 91/1.

9-36

XXV.évfolyam,

január – február

A Madách-pályázat eredményhirdetése

Az 1990. évi Madách-pályázaton a a jelíges borítékok felbontása után az alábbi személyek nyertek díjat:

Szépirodalom:

1. Turczi István (Budapest)
2. Gécz János (Veszéprém)
3. Latzkovits Miklós (Szeged)

Dícséret:

1. Hidasi József (Salgótarján)
2. Jenei László (Miskolc)
3. Paróczai Csaba (Salgótarján)

Tanulmány, esszé:

1. dr. Kerékgyártó T. István (Jászberény)
2. Bagó József (Budapest)
3. dr. Praznovszky Mihály (Nemesvámos)

Balassagyarmat város különdíja:

T. Pataki László (Salgótarján)

Salgótarján város különdíja:

Mészáros Róbert (Budapest)

A
PALÓCFÖLD
folyóirat szerkesztősége
KORTÁRSAINK
című hagyományos irodalmi
sorozatának keretében irodalmi
estet rendez

1991. március 7-én, du.
17 órai kezdettel
a József Attila Művelődési
Központ Klubjában.

A sorozat vendége a Párizs-
ban megjelenő
MAGYAR MŰHELY
folyóiratának költő-író
főszerkesztője:
Nagy Pál.

Az est házigazdája Pál József,
a *PALÓCFÖLD* folyóirat
főszerkesztője.

A *Csüggetlen Szalon*
együttese a kiállítással
egybekötött rendezvényen
Nagy Pál műveiből tart előadást.

Banos János:	Fortélyos	3
Cseh Károly:	Szertartás	4
	Téli mágia	4
	Szállingózik a hó	5
	Öklök	5
Baranyi Ferenc:	Humanizmus	6
	Nyilatkozat	7

Kerégyártó T. István:	A totalitarizmus vége	8
Brunda Gusztáv:	A politika nyomorúsága	14
Csongrády Béla:	Túlparton	19
Erdős István:	A rendszerváltás pszichológiája	27

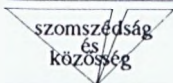
Zsibói Béla:	Előszó..	32
Tandori Dezső:	A ló éve, 1990	40
Latzkovits Miklós:	A mese előtt	48

Bagó József:	Szembenézés a munkanélküliséggel	53
Hidasi József:	(TOLLPRÓBA) A teherautó betolat az udvarra	54
Laczkó András:	Értjük-e a külföldi példákat?	66

Emlékmű pályázat	Az Emlékmű Alapítvány és a Lektorátus állásfoglalása	73
Peák Ildikó:	Egyén, világ, vélemény	76
Horpácsi Sándor:	Veres János, ÉLETÚT	78

Horváth István:	Dr. Herz Sándor	79
-----------------	-----------------	----

Pálné Kovács Ilona:	Egy fogalom kérdőjelei	87
A. Gergely András - - Lichtenstein József:	Helyi igazgatás és hatalom Nagyvisnyón I.	90

Habonyi Zoltán:	Önéletrajz helyett	100
-----------------	--------------------	-----

Nógrád Megye Önkormányzati Hivatal
Művelődési Osztályának lapja.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Dr. Németh János

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Tanácsköztársaság tér 13.
Telefon: (32) 14-367/36.
Telefax: 11-119.
Levél cím:
3101 Salgótarján, I. Pf.:270.

Kiadja: a Mikszáth Kiadó.

Készült a FOCUS Ipari és Szolgáltató
Kisszövetkezet Rétsági
Nyomdaüzemében.

Tipográfiai terv:
Kalocsai Péter

Szerkesztőségi fogadóórák:
szerdán 11-15 óráig,
csütörtökön 11-16.30 óráig.
Számlasszám: 750-011033.

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 91/1.

E számunk illusztrációs anyagát a
Rajzbiennálé anyagából válogattuk.
Borító:
Orosz István: Anamorfikus testtájak
Fillenz István: Vékony lap

Torjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HÉL.IR) Budapest, V., József Nádor tér 1. (1990) közvetlenül, vagy postautalványon valamint átutalással a HÉL.IR 21-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Egyes szám ára 25 Ft, előfizetési díj fél évre 75 Ft, egy évre 150 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN: 0555/8867. Index: 25-925.

Banos János

Fortélyos

*Fáj a vérem
kimenekülne bárcsak belőlem
foglalna magának országot
letelepedne egy erdőszélre
leporolná a lapulevelet
- otthon lenne velem
hogy ne fájjon annyira
az igyekezet*

*Rámnézne hétköznapon
- a fájó vérem -
fölbresztene jókedvvel
eltapicskolna patakra
s gyönyörködne bennem:
élem*

*Fortélyos egyszerűség!
Elemel a Földtől
kitapogat: a haja a szája
mintha egy ember
Rálel a színe is
mosdatja magához:
kell vagy nem kell?*

*Olcsó felszíni türemkedés
libalegelős áhítat
ahogy elzörög körülöttem
a vasárnap este
s a hétfő a délceg
roggyant:
vérével átítat*

Cseh Károly

Téli mágia

*Márványlik a behavazott kert
fehérségén csúszkál a tekintet
s megkapaszkodik*

*felezüstlő
meggyfámban*

Törzsét

- emlékszel-e? -

*nyakaddá becézte júniusban kezem
s most dermedt ujjhegyeimből
alvórügyekbe csapódik ki a melegség*

*Tombolt egész éjjel
a fehér mágia*

csillaggá igézte ágait

hajcsatodat és szemedet

*s együtt ragyognak
az égi ereszről*

*rám meredő
jégcsapokkal*

Szertartás

*Ágroppanás zajával
kapcsolod fel a villanyt*

*mint hátadon cipelt
elejtett állatot
ledobod kabátodat*

*S elnézed ahogy
télnek forduló házad ablakán
hópehelyé lágylul
egy kegyetlen fényű csillag*

Szállingózik a hó

F. Cs - nak

*Panel-toronyból nézed:
krizantémszirmokat tépdés az isten -
szállingózik a hó Átsuhan rajtad:
talán kényszer-öszeterelte népünkkel
játszik szeret nem szeret-et
Aztán csak a lenti betonon
korcsolyázó neonfényeket
követi tekinteted:
nehezüljön el a szemhéj
s hadd suhogjanak fel a perzselők
láng-rózsái a szögligeti udvarokon
hol a hajnali fagy tövisei nem szúrnak
és párnaropogása van a lépteknek
a frissen esett hóban*

*Nem süvít odáig a nyolcvanas évek
szárnyat mankóvá lefokozó parancsszava*

Öklök

*Szülővárosod panel-hasábjai közt
zöld ég csapódott elénk
Akácfürtjét
méh zsongta körül*

*Tüzelő tarkódra a szám
rátapadt hirtelen*

*Mézelő nyárra gondoltam akkor
s hatalmas lángú delekre
melyek majd elpattantják
a mindennapok
kööttünk forrósodó üvegét*

*Talán a méhzsongás
talán az ág remény-zöldje
vagy csak egy boldog szemlehungyás
vakító nyakad fölött
elég volt*

*hogy ne vegyem észre:
tükkörré foncsorozta már üvegét a
kétség*

s elvarázsolt kastélyban járok veled

*Vádlón néz egymásra most
két bevérzetlen öklöm -
miért és mire vártak
s melyikük nem zúzta be?*

Baranyi Ferenc

Humanizmus

*Ne löjj a zongoristára -
elég, ha a kezét töröd.*

*Csak a kezét, hogy meg ne sántuljon!
Csak a kezét, hogy bukjon fel
a billentyűsoron!*

*Csak a kezét, hogy a Marseillaise,
a Rákóczi-induló, a Forradalmi etüd
életre ne keljen többé a kezétől,
de még az Appassionata, az Allegro barbaro
sem!*

*Semmi, ami ripityává zenghetné
az eszmélet tétova előremozdulásának
nyúlós rettegésből kövesült, néma torlaszait!*

*Semmi,
amitől a lelkiismeret háborgóbb lehet,
maga a lélek pedig csöndesebb!*

*Semmi, ami magabiztosabbá ígézhetné
a Mindenség engedékenységet a parány iránt,
a tétova hajlandóságot mások iránt,
a szívmeleget, mely az ürhidegen átfut -
és a tiszta gyűlöletet, amely aljasságok ellen
lobban fel mindig!*

*Semmi, ami a a lelkek jobbik felének
zengő megtestesülése a csillagnémaságban -
és semmi, ami csak addig érvényes, amíg
örök!*

*Ne löjj hát a zongoristára.
Elég, ha a kezét töröd.*

Nyilatkozat

*Akkora a tülekedés
a damaszkuszi úton,
hogy odaférnem szinte lehetetlen.*

*Tehát - már csak a helyszüke miatt is -
maradok, aki voltam
s aki halálomig lenni szeretnék:
a részeg, ölbecsaló anyatermészet férfitársaként
küszködő közösség kenyeres pajtása,
az oldalirányú sandaság,
a felfelé nyaldokló szolgálatkészség
és a lefelé taposó, kíméletlen gög
mindig kínosan kifehértett kesztyűinek
mindenkori felvevője,
ünnepontó a görögtüzes csinnadrattákon,
falra vetülő írás Balthazár lakomáján,
ecet a medvebőrös tor borában -
egyszóval: költő, aki nem nyughat addig,
amíg ember embert alázhat
nevében a szent egyenlőségnek.*

*Csak ennyit akartam mondani
tudomásul-vétel végett.*

Kerékgyártó T. István

A totalitarizmus vége

A posztkommunizmus időszakát csaknem lehetetlen a leegyszerűsítések veszélye nélkül jellemezni. S nemcsak azért, mert az alig néhány hónap alatt lezajló politikai konfrontációk zavaros áradatában nehéz eligazodni, hanem azért is, mert az, ami az elmúlt időszakban történt, nem hasonlított semmilyen más modernkori forradalomhoz. Az állampolgári mozgalmak betörése a közéletbe, a túlcserduló indulatokat sem nélkülöző kritikai szókimondás felszabadulása oly mély és erős társadalmi rengéseket okozott, melyek alól senki sem vonhatja ki magát. Az események empirikusak és kézzelfoghatók, s ugyanakkor már-már metafizikaiak és talányosak; az emberek közérzetét pedig - biztonság és szorongás közepette - végsőkig csigázza a bizonytalanság, hogy a valódi felszabadulás bekövetkezik-e, vagy ez csupán illúzió marad. Egyszer s mindenkorra túlélhetünk-e az alattvalói léten, lehetünk-e szabad és öntudatos állampolgárok?

Mert látnunk kell azt is, hogy egyre több ember érzi rosszul magát, egyre több ember gondolja, hogy az a kettség kezd hiányozni, amit egy jól működő társadalom igyekszik megadni minden tagjának. Vagyis a gyökerek és szárnyak. Egyre világosabban látja mindenki, hogy az elmúlt negyven év "gyökerei" mit adtak, de egyelőre nemigen látják a távlatokat. Még a mindennapi életviszonyok síkján is a politika olyan éles és traumatizáló hatással jelent meg, hogy közvetlen "átélése", feldolgozása szükségképpen bizonytalanságokat, kétségeket szül. A hatalomváltás végső kimenetelétől is

félnek, de még inkább attól, hogy milyen új állampolgári szerepeket kell megtanulniuk. Mert az államszocializmusban a szereprepertoár meglehetősen leegyszerűsödött; a privátéletbe való visszahúzódas, a tettetett vagy valóságos közöny egyben életszervező elvé is vált. Az értelmetlen vagy a látszólag irracionális passzivitás egyszersmind menedéket is jelentett az emberek számára, jóllehet ennek ára az autonómítás elvesztése volt, a tehetetlenség kényszeredett elfogadása.

S ez a mentalitás - melyet akár az az evidenciával is jellemezhetnénk, hogy "ez van, hát ezt kell szeretni" -

szükségszerű következménye annak a társadalomszerveződési módnak, mely az alattvalóság fenntartására irányult. A valódi állampolgári létezés feltételeitől megfosztott egyének többsége - a szó konkrét és átvitt értelmében - teljességgel "alkalmazkodóvá" vált. Sokkal inkább a megalkuvás, mint az elfogadás értelmében. Am ez az "alkalmazkodás" - kivált, ha rejtetten továbbél - azért is veszélyes, mert a demokráciát korántsem lehet csupán intézmények együtteseként felfogni. Habár a demokrácia léte és működése szempontjából nyilvánvalóan fontosak a világos jogi keretek között tevékenykedő politikai intézmények, abszolutizálni mégsem szabad őket. Ha ugyanis a politikai életben történő részvételtől való tartózkodás felerősödik (s erre a legutóbbi választások résztvevőinek aránya lehet intő példa), illetve ha ezt még fokozzák az etnikai, a regionális, a nyelvi, az életmódbeli különbségek és a nagy társadalmi egyenlőtlenségek, a demokrácia ellehetetlenülésének veszélye óhatatlanul fennáll. *A demokratikus intézmények ugyanis sokkal törékenyebbek annál, mint amilyennek első pillantásra látszanak.* Kivált akkor, ha a legalacsonyabb státusú rétegeket nem sikerül bevonni a politikai gyakorlatba, s nagyobb társadalmi csoportok úgy érzik, hogy őket kirekeszti a politikai gyakorlat abból, ami nekik jár. Nem verbális kirekesztésről van szó, hiszen az egyenlőség eszméje, a társadalmilag elesettek védelme, az igazságosság politikailag is képviselt értékként jelennek meg. Inkább arról, hogy a politikai gyakorlatban a deprivált helyzetű rétegek tagjai nem tudnak valóságos aktorokként (szereplőként) résztvenni.

Mert ha bevalljuk, ha nem, akár a politikai döntéshoztalban való participációhoz és konzultációhoz, akár az informálódáshoz és a különböző információs for-

rások közti választáshoz előzetes ismeretekre, tudásra van szükség. S olyan normális késztetésekre, melyek állampolgári tudatosságból táplálkoznak. S ha igaz az a megállapítás, hogy *a demokrácia olyan nyitott társadalmat jelent, amelyben minden állami hatalom a néptől ered*, akkor a nép fogalmát semmilyen szűkítő értelemben nem lehet használni. Mert ahogyan a nép fogalma szűkül, akként válik zárttá a társadalom. A mégannyira demokratikusan csatározó "politikai elitiek" nagysága ellenére is. Úgy is mondhatnánk, a posztkommunizmusban a demokratikus társadalomszerveződés eszméjének és gyakorlatának megteremtése - mely eleve kizár magából mindenfajta kizárólagosságot - a legdöntőbb mozzanat. Csak az emberi méltóság és jogegyenlőség elérése révén lehet mindazt meghaladni, amit az államszocializmus örökül hagyott. Ez az egyedüli lehetséges út az igazi élethez, a teljességhez, az én önön mivoltához. Ez a valóságos állampolgári lét szervező közege, melynek értelmét - az ember azon törekvését, hogy megőrizze autonómiáját és magára találjon - ezért csak azokban a viszonyokban fedezhetjük fel, melyek az egyén méltóságának szociális, gazdasági és kulturális feltételeit alkotják. Így nem elegendő deklarálni például az élethez, a szabadsághoz, az emberi személyiség tiszteletéhez való jogot, hanem a jogérvényesülés társadalmi alapjait is meg kell teremteni. Mint ahogyan az is elengedhetetlen, hogy a munkafeltételek meghatározásában való részvétel joga éppúgy érvényesüljön, mint az emberi munka bármilyen kizsákmányolásától való szabadság. Az államszocializmus időszakában ezek a jogok jószerével meg sem jelenhettek. Amiként azok a közvetítő értékek sem, melyek - többek között - a jogegyenlőség érvényre jutását segítik. S

ebből is következett az, hogy az egyének - a nómenklatúra tagjaitól eltekintve - végsőkéig megfosztott helyzetben voltak. Ám a megfosztottság meghaladása nem következik be egyik napról a másikra. Még akkor sem, ha a demokratikus intézmények ehhez segítséget adnak. Az államszocializmusbürokratikusintézményei (az igazságszolgáltatástól a tanácsrendszerig) ugyan viszonylag gyorsan felszámolhatók, *de a hozzájuk kötődő mentalitások már sokkal lassabban*. S itt nemcsak arról van szó, hogy a hatalmi elit tagjai például az állampolgárokkal való kommunikációjukban ugyanúgy viselkednek, mint elődeik (jelszavakkal és sejtető ígéretekkel helyettesítve a döntéseket), hanem arról is, hogy a társadalom tagjai megintcsak felülről várják sorsuk jobbra fordulását. Még ha ez a "fönt" az önkormányzati rendszer kiépülésével lejjebb csúszott is. Mert az önkormányzatokban valamely közösség a céljait és belső feladatmegosztását ugyan maga alakítja ki, de társadalmi környezetére - mind az erőforrásait, mind a teljesítményeit tekintve - mégis ráutalt.

S kivált azokra az állampolgárookra, akiknek a legitimációját ugyan birtokolják, de akiknek életét a kielégítő létfeltételek megszerzése tölti ki. A megélhetési kényszerek szorításában formálódó racionalitás így sokszor kerülhet szembe az állampolgári lét magasabb rendű racionalitásával. Megjelenési formájában is azt a szemléletmódot sugallja, hogy "amíg a nélkülözés rémével és valóságával nap, mint nap szembesülök, addig a politika hidegen hagy". Csakhogy ez a szemléletmód - ellenkező előjellel - már az államszocializmusban megjelent. Mikor az állampolgári passzivitás a "hagyjanak élni" jelszavában öltött testet. Ha ezúttal - más motivációk alapján - hasonló meg-

nyilvánulásokkal találkozhatunk, aligha lehet csupán múltó jelenségként értelmezni. *Annál kevésbé, minthogy az emberek bizonytalansága is kifejeződik benne*. A választási ígéretek számonkérésének időszakában nyilván sokakban felmerül, vajon miért nem sikerült eddig a szociális piacgazdaságot megteremteni? Csak az előző rezsim csodhalmazával lenne magyarázható? Vagy az új hatalmi rend olyan kényszerpályákon mozog, melyekről talán évtizedek múltán léphet le? Aki persze elfogultság nélkül szemléli a a jelenlegi helyzetet, az érzékeli, hogy a posztkommunizmus - gazdasági, politikai és kulturális értelemben is - a múlttal terhes.

Azzal a múlttal, mely a totalitárius hatalom által teljesen tönkelt társadalmat hozott létre. Az egyének egymástól való totális elszigeteltségét, a civil társadalom töredezettségét, a szegénység, a mindennapi élet hihetetlen nehézségeit. Az elnyomás és a - hol nyílt, hol rejtett - diktatúra mechanizmusai is azért érvényesülhettek, *mert a társadalom nem a hatalommegosztás elvén épült fel*. A jog a magánéletre, illetve a személyes szabadság védelme éppúgy hiányzott, mint a független igazságszolgáltatás, vagy az államigazgatási döntések bírói felülvizsgálatának lehetősége. Nyilván ezek hiánya rendre az alattvalói lét elfogadásának kedvezett. S a szociálisan, kulturálisan és politikailag megfosztott egyének nem tehetek mást, mint hogy rezignáltan beletörődjenek a változtathatatlanba. Ám a totalitarizmus bukása épp ezt a "változtathatatlant" érvénytelenítette. Oly módon is, hogy a patológus jelenségek további szaporodását megakadályozta. Ha patológus jelenségnek tartjuk azt, hogy az emberek lemondanak autonóm állampolgári létükről, akkor min-

den olyan demokratikus kezdeményezést, intézményt és jogot, amelynek a célja, hogy megteremtse az állampolgári lét feltételeit, az újrászerveződő társadalom ösztevőiként kell fogadnunk. Még akkor is, ha ezt sokan nem látják be.

Mert csak így képzelhető el, az életformák és életmódok sokfélesége, a személyes méltóság és szabadság elérése, a társadalmi önszerveződésekhez elengedhetetlen mozgástér, a nemzeti és etnikai szembeállítások mérséklődése és így tovább. A posztkommunizmus jelenlegi körülményei között, illetve a rendszerváltás politikai aktusa után sem spórolható meg azonban az a tanulási folyamat, amely az alattvalói lét nyomasztó valóságától vezet el az állampolgári létig. Mivel az magától értetődő, hogy az öntudatos és szabad polgári magatartás akkor válhat általánossá, ha ennek megerősítő feltételei nem hiányoznak sem a politikai, sem a szociális és kulturális viszonyokból. A polgárosodás folyamata tehát nem csak politikailag játszódik le. Mert - ahogyan Szelényi Iván írja - a gazdasági önállósodásnak is ki kell teljesednie. Éppen a közelmúltból hozható példa arra, hogy a "parasztmunkások milliói a hatvanas évek közepére, másfél, két évtizedes ostrom után lassan támadásba lendültek át, napról napra növelték autonómiájukat magánéletük, gazdasági tevékenységük terén. Évről évre csökkent az állami szektorban, s nőtt a tulajdon gazdaságukban ledolgozott órák száma, nőtt a saját munkaszervezetükben előállított nemzeti jövedelem részaránya, csökkent az államtól kapott fizetések jelentősége megélhetésükben, fokozódott az ország megélhetésének és exportjának az ő magántermelésüktől való függése. Egy csendes alulról jövő forradalom zajlott le, rendkívül szűk jogi-politikai korlátok között". (Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Bp. 1990. Európa K., 487. o.)

S minden bizonnyal ez az alulról jövő forradalom is előkészítőjévé vált a totalitarizmus bukásának. Másfelől azonban az új polgárosodási folyamat valami más és valami több, mint a megszakított fejlődés folytatása; éppen mert a rendszerváltással új körülmények és kihívások termelődtek. Mindenekelőtt azok az intézményi keretek változtak meg, melyek az embereket behajszolták a mérhetetlen önkizsákmányolásba, az üres individualizmussal párosuló fogyasztásba, az atomizálódott létformába. *A szorongattatásból való kiszabadulásnak azért is van önmagán túlmutató értelme.* Akár a kivívott szabadság összefüggésében is, amely - általánosan kifejezve - annyit jelent, hogy az egyének kritikailag viszonyulnak a körülményekhez. Mert az állampolgár világosan átlátja az őt korlátozó viszonyokat; átlátja azt, amit az alattvaló adottként elfogad, és amivel nem tud és nem mert szembeszállni, ugyanakkor átlátja azonban e felismerésének relatív voltát is, de nem olyan mértékben, hogy önként átengedje bármely hatalomnak mindazt, amit nem tud tőle megvédelmezni. Míg az alattvaló csupán bábuként vesz részt egy olyan darabban, melynek szövegét távoli és idegen hatalmak írják elő számára, addig az állampolgár a bíráló, az engedetlenség valamennyi "forгатókönyvét" maga írja.

Az uralkodó rend hívei ugyan annak örülnének, ha az egyének úgy tekintenének sorsukra, mint egy szerepre, melyet következetesen és szépen végigjátszanak, de ez csupán politikai ábránd. Már a demokratikus társadalmatszerveződés előbb vázolt felfogásából is következnek, hogy minden ilyen kísérlet csak az újfajta totalitarizmusnak kedvezne. Jelenjék meg bármely kizárólagosságra törekvő államideológia képében. Már most is észrevehető, hogy az

állampolgárok egy része a felelősség alóli mentességbe akar menekülni, a szóra-közásba és a magánszférába (amely nyilvánvalóan sokkal kevésbé tekinthető "privátnak", mint valaha). Vagyis a totális uralom elvét könnyen a totális szétszakítotttság gyakorlata válthatja fel. S ha elfogadjuk azt, hogy a kapitalizmus csak két évszázad gazdasági, társadalmi és politikai harcai révén változott meg és vált valamennyire elviselhetővé, a posztkommunista társadalmaknak is szembe kell nézniük ezzel a ténnyel. Annyival is inkább, mert a szegénység következtében még annak lehetősége is hiányzik, hogy az embereket megvásárolják minden évben egy új divatos árú révén. Ám ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy a társadalmi gyakorlat, melyet kizárólagos materiális szempontok és értékek vezérelnek, a szellemiség szükségképpen az élet perifériájára szorul.

Csak a kiejülő civil társadalom segíthet abban, hogy az állampolgárok biz-zanak saját erejükben, a saját ítéleteikben, a saját fejükkal gondolkodjanak. Ha a civil társadalom nem szerveződik meg, vagy -ami még ennél is rosszabb - akár nemzeti ideológia képeben is a totalitarizmus kel életre, *szükségképpen olyan magatartástípusok jelennek meg, illetve az egyén olyan antropológiai típusa, akin eluralkodik az apátia és a cinizmus, s újra csak a privát szférában mutatna némi aktivitást.* Az eddigiekben a lakosság közönye és passzív ellenállása abból is eredt, hogy a rendszer ésszerűtlensége szinte minden síkon megjelent. A hazugságok egyetemes elhallgatása és elleplezése - mely az államszocializmus szerkezeti vonásává és -paradox módon - az egyének túlélésének feltételévé vált - ugyanúgy a polgárosodás folyamatát akadályozta, mint az egyeduralgó vagy a maga akaratát érvénye-

síteni akaró csoport döntéseinek kiszámíthatatlansága. De ha történetileg nézzük, Magyarország - nyugati mércékkel mérve - politikailag mindig fejletlen volt; nemcsak azért, mert későn és egyenletlenül iparosodott, s erős középosztály sem alakulhatott ki, hanem mert az állam olyan hűbérúri hatalmat gyakorolt a társadalom felett, amelyen az utóbbi nemigen tudott módosítani.

Ám a rendszerválással ez a teher-tétel egyre inkább csökken, s csak abban bizakodhatunk, hogy többé nem úgy kell elszenvednünk történelmünket, mint a végzetet. *"Az az eszme, hogy tabula rasát kell csinálni minden létezésből, olyan örűlttség, amely bűnhöz vezet. De ebből nem következik az, hogy le kell mondanunk arról, ami a görögök óta meghatározza történelmünket, és aminek Európa új dimenziókat adott: mi csináljuk a törvényeinket és az intézményeinket, mi akarjuk egyéni és kollektív önállóságunkat, és ezt az önállóságot mi vagyunk képesek és egyedül nekünk kell korlátozni. Az egyenlőség kifejezése ürügyül szolgált egy olyan rendszernek, ahol a tényleges különbségek valójában rosszabbak voltak, mint a kapitalizmusban. Mindazonáltal nem feledkezhetünk meg arról, hogy nincs politikai szabadság politikai egyenlőség nélkül, és ez utóbbi lehetetlen, ha léteznek és fokozódnak a közvetlenül politikai hatalomban kifejezésre jutó gazdasági hatalom óriási különbségei. Marxnak az a gondolata, hogy ki lehetne küszöbölni a piacot és a pénzt, következetlen utópia. Ennek megértése azonban nem vezethet oda, hogy elfogadjuk a pénz mindenhatóságát, sem oda, hogy higgyünk egy olyan gazdaság ésszerűségében, amelynek semmi köze az igazi piachoz, és egyre in-*

kább a földkerekség kaszinójára hasonlít". (C. Castoriadis: A marxizmus-leninizmus összeomlása. Le Monde, 1990. április 24., ill. április 25. sz. 2. o.)

Castoriadis hosszúra nyúlt idézete is csak megerősítheti, hogy az állampolgári és társadalmi autonómia újbóli kialakítása, illetve az új társadalmi szerződések megkötése nem történhet meg egyik napról a másikra. A szovjet típusú diktatúra demokratizálásának folyamata még nehezebb feladat, mint az autoriter rendszerekben; főképpen azért, mert azokban a piac és a társadalmi autonómia mindvégig létezett, és ez alapul szolgálhatott a későbbi pluralizmushoz. Ám míg a nyugati politikai rendszerekben az egyéni és csoportérdekeket elsősorban anyagi értékekben ragadják meg és a költség-haszon elv alapján értékelik, melynek következtében a nem anyagi értékek - nemzeti, vallási, kulturális stb. - létező de másodlagos funkcióval rendelkeznek, addig újrászerveződő társadalmunkban a kettő valamilyen egyensúlyt kell megteremtünk. A szociális piacgazdaságon alapuló pluralista demokrácia segítségével, illetve a civil társadalom lényegét jelentő szolidaritás hálózatának kiépítésével. Mert akármennyire felgyorsultak is a politikai változások, ha ezek csupán a társadalom egyik alrendszerében érzékelhetők, és nem kapcsolódnak szervesen más alrendszerekhez (így a gazdasághoz és a kultúrához), illetve ha nem kapcsolja őket egymással valami olyan kapocs össze, mely - bármennyire kevésbé szembetűnő legyen is első pillanatra - az állampolgári mentalitásokban gyökerezik, fejlődésről aligha beszélhetünk. Más szóval: az összeroncsolt társadalom újbóli felépítése utópia marad.

 The logo of the Hungarian Academy of Sciences (MTA) is located at the bottom right of the page. It consists of the letters 'MTA' in a stylized, outlined font.

Brunda Gusztáv

A politika nyomorúsága

(Gondolatok arról, amit Kerégyártó T. István gondol egy korszak végéről)

A diktatúrák gazdag mutációt vonultatta fel a 20. század, amely egyébként a demokráciák kiteljesedésének kora is. A letűnő masszív kelet-európai rendszer nemzedékem szerencsésnek mondható, hiszen eszmélése előtt befejeződött az utolsó nagy politikai-hatalmi leszámolás, amely az egész társadalom fizikai megfélemlítésével ért véget. A géppisztolyok ropogása helyett mi legfeljebb a "Kádár-kolbász" csattogását hallottuk, ha netán belekeveredtünk valamibe. Többségünk nem keveredett bele, általában jól vigyáztunk magunkra. Amennyire önérzetünk engedte, szolgáltunk. Ha szándékaink cselekvésbe csaptak ki, mi már főleg jobbítani akartunk. Ha olykor kicsinek találtuk a felfestett játékeret, s engedtünk a csábításnak, a partvonalat megközelítve rögvést ott termelt egy füttyös partjelző. Játékmegvonásról, kiállításról ritkán lehetett hallani. Kevés tudatos reformert, ellenzékit, ellenállót stb. volt szerencsénk közelről látni. Elszaporodásuk csak az utóbbi néhány év politikai makroklimájának köszönhető, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a régi rendszer kibillent az egyensúlyából.

Végülis kívíttuk, vagy kaptuk a vágyott, nagyobb szabadságfokot? Be kell látnunk, hogy kaptuk, akárcsak előbb a diktatúrát, amelynek megszelídítéséből a társadalmunk vitathatatlanul jól vizsgázott. Lám, most szabadsággal(?) áldottak meg bennünket a Nagy Rendezők, s azt mi örömtől felbolydult lélekkel magunkra vet-

tük. Nem kívánom lekicsinylően kezelni azt a politikai cselekvéssort, amely a szemünk előtt bontja el egy életképtelen rendszer megkövesedett előítéleteit, intézményeit, s "átmossa", új megvilágításba helyezi a használható értékegyütteseket. A folyamat értelmezését, leírását, a róla történő okoskodást (e szót nem pejoratív,

hanem habermasi értelemben használok) mégsem helyes kiszakítani a nagy összefüggések sorából, a politikai mozgásteret meghatározó konstellációkból. A társadalom nagyobb részének reakcióira, szerepvállalásaira is nehéz jó magyarázatokat találni, ha hagyjuk magunkat elragadni a velünk történő események örvénylésétől, morajlásától és nem figyelünk a zsilipkezelőkre.

A vitaindító tanulmány szerzője előrebocsajtja, hogy a mai történéseket "csaknem lehetetlen a leegyszerűsítések veszélye nélkül jellemezni", s akarata ellenére, ítéleteink kimenetelét is meghatározó fogalmakat mégis igen nagyvonalúan kezel. Dolgozatának címében és első sorában a "totalitarizmus" végéről, a "poszt-kommonizmus" korszakáról beszél. Dehát valójában totalitárius rendszert és kommunizmust hagytunk magunk mögött?

A totalitarizmust a politikai szakirodalom, mint a diktatúrák legteljesebb formációját tartja számon, közülük is e megjelölést elsősorban a fasiszta rendszerek állampolitikájára szokás használni. Nem véletlen, hogy Gombár Csaba is igyekszik rögzíteni, miszerint a "totalitarizmus címszóval egybemosott szocialista és fasiszta állampolitika, azaz végső soron a szocializmus és a fasiszmus azonosítása elemző erő nélküli, üres általánosítás" ¹

A problémának ez persze csak az egyik vetülete, a másik magának a politikának eltérő szerepe a két tartalmilag különböző rendszerszervező elgondolásban. Míg a totalitarizmus a társadalom teljes feloldódását az állam mindenható fensőbbiségét kívánja elérni, a bolsevik

szocializmus eszméje és gyakorlata éppen hogy a politika magánszféráig hatoló szervező, meggyőző erejében hisz, s még erőszak szervezeteinek napi működését is politikai, ideológiai elvekkel támasztja alá. Jóllehet a szélsőséges rendszerek gyakorlata módszere számos hasonlóságot mutat, összemásolásuk mégsem szerencsés.

A mögöttünk hagyott pravoszláv militarizmusban fogant bolsevik modellt pedig sem kommunistának, sem szocialistának nem tartom. Inkább értek egyet Kopátsy Sándorral, aki szélsőjobboldalinak (de semmiképp nem fasisztának) nevezi, mert eredményesen - s hozzáteszem: könnyörtelenül - gátolta a társadalmihaladást.² Nem étem, hogyan lehet itt posztkommunizmusról beszélni, amikor az a politikai célú fogalmazásokban csak a ködös vágyak szintjén létezett, a filozófiai igényű felmutatásokban pedig az embernek, mint "nembeli lénynek" a kiteljesedtségéhez kötődött?

Nem szándékom fogalomértelmezési polémiákba merülni, inkább csak arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy tudattermelő iparunk olykor a napi szóhasználatban elterjedt fogalmakat társadalmi jelenségek árnyaltabb vizsgálatához is kölcsönveszi, és ezzel akarata ellenére leegyszerűsít és a régi előítéletek helyébe új, ellenkező előjelű előítéleteket épít.

Kerékyártó T. I. az előző rendszerben rögzült mentalitásnak, vagyis az elmúlt évtizedekszükség szerű következményének tartja a "privát életbe való visszahúzódást", az életszervező elvvé vált közönyt. Ez aligha cáfolható - bár ne felejtjük el, hogy a jóléti társadalomokban is így

van, s mindenhol ahol nincs politikai erőszakoskodás -, állításának mégsem természetes következménye, hogy a ma megfigyelhető alacsony politikai aktivitás a demokrácia ellehetetlenülését jelenti.

Lassan meg kell értenünk és hozzá kell szoknunk, hogy a társadalom nagy többsége nem feltétlenül politikailag akarja megfogalmazni magát. Miközben az ebből adódó presztizsvesztéséget el kell szenvednie a politikai intézményrendszernek, s maguknak a politikusoknak, mégis tudomásul kell venniük, hogy a teljes nyilvánosság igénye kíséri a politikacsinálók minden cselekedetét (vagy téttenségét). Időnként pedig elkerülhetetlen, a megmérettetés, a lakosság elvárásaival történő szembesülés, vagyis az alkalmi, tömeges politizálás. Az eddigiekhez képest más, szokatlan helyzet ez. Belefér a politikai elit kialakulása - amely a nagy folyamatokat egyre markánsabban fogja meghatározni -, s befér az alacsonyabb státusú rétegek eltávolodása a napi politikai gyakorlattól. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy e rétegek elvesztenék politikai súlyukat. Érdekkifejezésükkülönfélecsatornáit meg fogják találni, avagy bizonyos politikai vonulatok rájuk fognak lenni. De hogy a társadalmi egyenlőtlenségek és a depolitizáltság a demokrácia ellehetetlenülését vonná maga után, azt kétlem. Feltételezve persze, hogy az alsó és a középső rétegek között nem nyílik, s állandóan áthidalhatatlan szociális szakadék.

Az igazi nagy problémát én abban látom, hogy a gyorsan alakuló politikai élet mellett nem léteznek - honnan

is léteznének! - a társadalom erodálását megakadályozó, önkéntességre alapozott intézmények. A régi társadalmat - így, vagy úgy - egyensúlyban tartó rendszerhez kapcsolódott egy értékegyüttes is, amely most szétrobbant. Helyette pedig még nincs másik. S ha létezik is elemeiben, laza elveiben, mégsem tud hatni, nem tud társadalmi erővé válni, s örökítése is lehetetlen. Nincsenek intézményes keretei, hiányoznak az egyesületek, társas keretek, a különféle rétegek, csoportok társadalmi életének színterei, érintkezési formái. Egy politikai ciklon elfújta az egypillérű, korhadtt felépítményt a nemzet feje fölül, s helyébe most másik borul fölénk. A nagy kérdés, hogy sikerül-e a demokrácia felülről ránkterített burkát alulról - vagyis középről - is megerősíteni, tartalommal kitölteni.

S itt elérkeztünk a társadalom legkiteljesedettebb ellentmondásának megnevezéséig, a politikai nyomorúságig: a bornírt politikai hatalommal tönkretett társadalomtestet nem lehet politikai eszközökkel újraépíteni. A politikai jogok törvénybe iktatásával még nem jutottuk "az igaz élethez, a teljességhez, az én önnön mivoltához" - s itt mélységesen egyetértek K.T.I-al -, csupán az erre tartó útra érkeztünk rá.

Az önmaga korlátját veszített, leltűnt politikai hatalom igazi bűne nem csupán az, hogy a negyvenes évek végén tönkretette a két világháború között szerényen bontakozó társadalom még roncokban létező credményeit, hanem az, hogy később sem hagyta épülni. Asz-szimetrikus, tudathasadásos társadalmat

formált: kiépítette a proletárdiktatúra legfejlettebb formáját, a "népi demokráciát". Egy szűk politikai réteg a többség érdekében hivatkozva nyomta el a népet. Jóllehet később az önmaga tartalékait felélő hatalom létova kísérletei megbontották a rendszer masszív alapjait, falait, s a hetvenes évek végétől puhultak a viszonyok. A közművelődés köpönyege alatt szinte azonnal meg is kezdődtek a helyi társadalmak, a helyi nyilvánosság gondolatát gyakorlattá formálni akaró kezdeményezések.³ Hiába voltak ezek a legnagyobb gondossággal előkészített programok, valójában csupán létova üvegbúra kísérletek maradtak a nyolcvanas évek végéig. A jelentőségük inkább erkölcsi és szakmai természetűnek tekinthető. A dualizmus kori és a két világháború közötti időszak társadalmi szerveződési tapasztalatai után újból jelezték, hogy a helyi társadalmak nem alulról, hanem középről épülnek meg. A társadalom megformálói, a mindennapi élet meghatározó intézményeinek életre hívói megint a középrétegek lesznek.

Amint minden átalakítással foglalkozó gondolatmenet, az enyém is megkerülhetetlenül belefut a civil társadalom hiányából adódó disszonanciákba. (Véletlenül sem akarom azt állítani, hogy ahol van civil társadalom, ott nincsenek feszítő társadalmi ellentmondások.) Civil társadalom elképzelhetetlen polgárság nélkül, itt pedig nincsen polgárság, s következésképp működő, ható polgári értékek sem, vagy ha igen, azok a korai polgári társadalmak viszonyait idézik. Amikor a civil társadalomra jellemző viszonyrendszerek térnyerésének esélyeit latolgatjuk,

akkor nem kevesebbről beszélünk, mint a legalább két évszázada aktuális, de mindig elodázott átalakulási folyamat (s a folyamat jelleget külön is hangsúlyoznám) politikai, jogi feltételrendszereinek megteremtéséről. Talán e feltételek megteremtése lesz az egyszerűbb. A törvényhozás e munkát minden valószínűség szerint néhány év alatt bevégezi, a legfontosabb szabályok ennél előbb is elkészülhetnek. De a polgári élethez szükséges mentalitás, a vezérlő értékek térnyerése jóval hosszabb időbe fog telni, amelyet senki és semmi más, mint az életvilág fog kitermelni. E tekintetben osztom Kerékgyártó T. I. és mások aggodalmát.

Kende Péter a probléma történeti leágazásait is vizsgáló írásában felteszi a kérdést: "Mit nevezünk polgárosodott társadalomnak? Mindenekelőtt egy olyan, többnyire nemzeti méretű közösséget, amely sikeresen leküzdötte a rendi, nemesi és ehhez hasonló kiváltságokat, s jogegyenlőségben él. Másodsor: a piaci viszonyok között iparosodott és erősen urbanizálódott társadalmakat (ahol is egyik fogalom sem zárja ki a paraszt-polgárosodást, vagyis a mezőgazdasági tevékenységek iparosodását és városiasodását). Harmadsor: egy bizonyos jólétet, kifinomultságot, amely persze úgyis felfogható, mint a városiasodás és az ipari növekedés következménye, de mégsem egészen az, hiszen a szovjet rendszer szemléltető oktatást adott olyan városiasodásból és iparosításból, amellyel nem jár sem jólét, sem az emberi kapcsolatok kifinomulása."⁴

Könnyű belátnunk, hogy hosszú menetelésre kell felkészülnünk, amire a vitaindító dolgozat idézetében C. Castoriadis is figyelmeztet bennünket, s egyben felveti a pénz mindenhatósága korlátozásának szükségességét.

Lényeges, az "új világra" történő áttérés fájdalmainak elviselhetőségét meghatározó kérdésről van szó. A fokozatok valószínűleg átugorhatatlanok. A gazdasági fellendülésnek a társadalom meg fogja fizetni az árát. Igen, de mekkora lesz ez a tetet-lelket sanyargató uzsora? A fejlett polgári viszonyok gátjait nem ismerő pénz nem kímél sem embert, sem istent. Lesznek eszközeink, technikáink megfékezni korlátlan étvágyát? Ma még aligha kapunk választ e felvetésre.

A társadalmi méretű okoskodásban a múlt értelmezésével kapcsolatban nem látványosak a különbségek. A jövő kilátásait illetően annál inkább. Csak lassan élesedik a nagy tabló néhány részlete. A politikai palettán megkezdődött a kevert színek tisztulása. A pártok platformjai mintha eloldalaznának a vezérkaroktól. A nemzeti keresztény blokk még megtartotta szimpatizánsai nagyobb részét, bár társadalmi tekintélyük észrevehetően csökken. A kormánypárt elitjét alkalmazkodóvá tették a könyörtelen realitások, de a "balhét" nekik kell majd elvinni egy napon - végülis ezt vállalták. Vigaszuk lehet, hogy ők vezényelték le a nagy átalakulást. A liberális demokratáknak lassan el kell búcsúzniuk másodhegedüsi szerepkörüktől, aligha lehetnek nagy váltópárt, ez itt nem Amerika. Kiváló szellemi háttérrel rendelkező opponens párt lehetnek, s ez sem kevés.

Csak idő kérdése - talán három, öt év elég lesz hozzá -, hogy mikor találunk egymásra a balközép pártok, vagy mikor dagad ki közülük a munkásság és az alsó középosztály szocialista-szociáldemokrata creje.

A társadalom lassan hozzászokik, hogy mindennek ára van - a proletár szentimentalizmus visszavonhatatlanul múzeumi rekvizitummá válik -, s a társadalom leglényegesebb mozgatója a pénz lesz. A pénz, amely korlátlan áramlásával szennyet és gusztustalan hordalékot is sodor bőven. Sejtéseim szerint a gazdaság minden dinamizáló próbálkozás ellenére csak lassan fog magára találni, s a társadalmat megmentő ellenanyagtermelése is lassan indul be. Az elégedetlenség legváltozatosabb formáit éljük majd végig, kínokon születik az új, a jövőnk. S ahogyan éljük sorsunkat, nemcsak körülöttünk, hanem lassan bennünk is lezajlik a rendszerváltás, amelyet az ország többsége már akart és mert is. Bár nemien volt más választása, ha tudja ezt, ha nem. Akár boldogok is lehetnénk.

Irodalomjegyzék: I. Gombár Csaba: Politika címszavakban. Politikatudományi füzetek 1., Budapest, ELTE ÁJTK, 1983.207.p. 2. Kopátsy Sándor: Miért esett össze a hazai baloldal? Kritika, 1990. 8, 3.p. 3. Helyi Cselekvés. Szerk.: Köles Sándor, Varga Csaba. JAK. füzetek 38., Budapest, Magvető Kiadó, 1988. 288.p.; vagy az Országos Közművelődési Központ és a Múzsák Könyvkiadó számos kiadványa 4. Kende Péter: A "polgárosítás" és a magyar társadalom jövője. Magyar Nemzet, 1990. november 19. Citoyen és burzsoá című melléklete. l.p.

Csongrády Béla

Túlparton

"A baloldaliság nem is annyira pártállás dolga, hanem lelki alkaté."

(Ignotus Pál)

- "Mit keres ez a kötet még mindig a könyvespolcod fő helyén? - kérdezte egyik gyakori vendégem Lukács György Lenin esszéjére mutatva. Efelett már eljárt az idő" - tette hozzá nyomatékkal. - "Érdekes, hogy korábban sose furcsállottad Teilhard de Chardin tanulmányát, a papköltők verselt, Konrád György, vagy Eörsi István műveit, aki mellesleg Lukács egyik magyar fordítója, - vágtam vissza -, pedig azok csak centikkel vannak arrébb a könyvészetileg rendezetlen sorban."

Ez a szóváltás is eszembe jutott, amikor azon tépelődtem, hogy miként tegyek eleget a Palócföld megtisztelő felkérésének, amely a totalitarizmus végét jelentő társadalmi fordulattal kapcsolatos véleményemet tudakolja.

A szerkesztőség törekvése, szándéka világos ugyan, önmagam számára mégis nehezen tudom értelmezni: mennyiben szól ez nekem - az irogató értelmiséginek -, s mennyiben annak a politikai erőnek, amelynek elkötelezettje vagyok. Utóbbi minőségemben lényegesen könnyebb lenne megnyilatkozni, hisz a szocialisták közelmúltban megjelent kongresszusi dokumentumai zsinórmérté-

kül szolgálnának a helyzetelemzéshez. De - úgy vélem - bármiféle hivatalosnak tetsző értékelés érdektelen az olvasók számára, akik a nyomtatott és elektronikus sajtó jóvoltából a politika minden jelentősebb rezdülését, az erőviszonyok valamennyi módosulását - a többpártrendszer érdekviszonyainak megfelelően - sokféle nézőpontból ismerik már. Nehezebb viszont magánemberként megfogalmazni gondolataimat, hiszen ez esetben főként saját kütfőmre kell hagyatkoznom, megélt élményeimet, tapasztalataimat kell színtetizálnom. Ugyanakkor - ezt is bevallom - vártam már egy ilyenfajta lehetőséget, amely nyilvános

önvizsgálatra kényszerít, s jó esetben lelki kríziseim feloldozását is segíti.

Így végülis maradt a kézenfekvő - a felkérést is valószínű egyformán motíváló - megoldás: egyéni vélemény formálni, amely azonban nyilván nem lesz - nem lehet - független politikai hitvallásomtól, megszüntetve-megtartott baloldali nézeteimről, a korábbi állampárt kötelékében kifejtett tevékenységemtől, s értelemszerűen jelenlegi pártstátuszomat sem hagyja figyelmen kívül.

Hisz én - egyelőre és tudtom szerint - nem szenvedek emlékezethiányban, nem akarom - nincs miért - átrajzolni "személyes történelmemet". A levelesládamba egy fél éve bedobott "Hol fogsz landolni ingyenélő?" - kérdést ugyanis nem érzem elégséges alapként az ingtépeshez. Ugyanakkor mélyen elgondolkodtatott az ismeretlen-ismerős elszánt bátorságot tükröző minősítése, amit egy ejtőernyőst mintázó rajzfélével vélt hangsúlyosabbá, félreérthetlenné tenni. Eszembe juttatta hatalmi privilégiumaimat: a sok - éjszakába hajló - fáradozást, az állandó szellemi készenlétet, a késhegyre menő vitákat, az örökös stresszállapotot, a temérdek írományt - beszámolót, jelentést, határozatot, ünnepi beszédet, stb. - amelynek megszületésénél bábáskodtam. Meggyőződésemm volt, hogy az embereket szolgálom, értük teszem, ami tőlem telik, a különböző térségek, az egyes társadalmi rétegek sajátos érdekeit szem előtt tartva kellett végezni a dolgom. A fizetésemért, a beosztással járó "kiváltságokért" - üdülés, külföldi út - úgy érzem, becsülettel, s - nem éppen eredeti fordulattal élve - leg-

jobb tudásom szerint megdolgoztam. Hogy mai szemmel nézve nem volt sok értelme a rengeteg munkának - bár néhány tárgyiasult döntésben, egy-egy hagyománnyá nemesedett kulturális kezdeményezésben, továbbtanulásra alkalmas fiatal pályájának egyengetésében, talán még azt is megtalálni - az más lapra tartozik. Ezért inkább úgy kellett volna tőlem kérdezni: "Mit érzel most, hogy ennyi éven át - majdnem hiába dolgoztál?"

Az ingyeneledést emlegető, igazságtalannak érzett és ezért visszautasított vádnál jobban elszomorított az egyik megyei közéleti-kulturális magazinban megjelent - engem név szerint is említő - cikk: nem annyira a pontatlansága, mint inkább tartalma miatt. Mert mondhatnám, hogy nem koszorúztam október 23-án, csak ott voltam a pártom képviselőjében a megemlékezők sorában. De nem ez az érdekes. Hanem abbéli jogomnak a megkérdőjelezése, hogy én - aki csak a véletlen, illetve egy gimnazista kamasz-gyerek gyors megfutamódása következtében úsztam meg Salgótarjánban a december 8-i vérengzést - nem emlékezhetek ötvenhat áldozataira, nem emlékezhetek azokra, akiket mellőlem lőttek ki a tömegből, vagy - mint egy jóbarátom édesanyját - a munkából hazafelé menet ért a halálos lövés. Pedig emléük előtt - lelkem mélyén, legalább egy főhajtás erejéig - eddig is, mindig tisztelegtem.

Tudnék még sorolni hasonló - engem ért - inzultusokat, de ezek az "apróságok" igazán beleférnek a békés forradalom kereteibe, s egyébként is -

ahogyan Churchill tartotta -, "a legfőbb bíró saját lelkiismeretünk". Nem könnyű persze belátnom, hogy egy kozsak végérvényesen elmúlt, a régi szerepek és - esetleges - érdemek leértékelődnek, a korábbi politikai tőke - ha volt ilyen egyáltalán - az ellenkezőjébe fordult. Magammal elszámolni, ez még nehezebb, s nem azért, mert bűnös lennék, hanem, mert annyira másként láttam sok mindent, mint ahogyan bekövetkezett: rendszerváltás előtt és után egyaránt.

Biztos voltam benne, hogy a szocializmus - persze nem Sztálin és Rákosi értelmezésében, amely ellen joggal kelt fel a nép 1956-ban - járható út, s azért találtatott ki, mert - a történelmi fejlődés törvényszerűségeinek megfelelően - minden megelőzőnél magasabb rendű társadalmi formáció. Ezt véltem kiolvasni a marxí - s helyenként a lenini - szövegekből, erről győztek meg a tulajdonformák hierarchiáját teoretikusan igazoló filozófiai tanulmányaim. Elfogadtam, hogy az egyén csak a kollektívában kapja meg a lehetőséget arra, hogy képességeit kifejlessze, s - bármennyire paradox - csak a közösségben válhat lehetővé a személyes szabadság. Olyannyira bíztam a szocializmus perspektívájában, hogy a pártba is azért hagytam magam "beléptetni". Ugyanis a többszöri felszólítás után már-már gyanús értelmiséginek kezdtem számítani a hatvanas évek végi munkásvezetésű - de emberileg tisztességes - salgótarjáni városi tanácson. Ezt a bélyeget még pártmunkás koromban is viseltem egy darabig, ráadásul apám sem volt "echte" munkás, bár fizikai állományban dol-

gozott a vasútnál. Mindenesetre a pártban nagyobb terét éreztem a politizálásnak, az együttgondolkodásnak, a közügyek befolyásolásának. Sohasem lettem azonban igazi káder, a kemény balos mentalitás, vagy a koccintásra alapozott tömegkapcsolatok értelmében. Volt üzem, ahol szememre is vetették "kispolgáriságomat".

S bár felszisszentem - hiszen egyéni ségemből fakad minden erőszak elítélése - a hatvannyolcas "északi hadjárat" vagy a lengyel rendkívüli állapot idején, végül is a szocializmus érdekeivel magyaráztam e nemkívánatos lépéseket. Hasonló módon ítélem meg a szovjet hadsereg katonáinak ittlétét is. Máig sem tudom azonban megérteni, ami Nagy Imrével és társaival történt, noha igyekeztem a nemzetközi összefüggésekre való hivatkozással áztatni magam. Tisztelegtem Kádár János ravatalánál, mert sok mindenért így diktálta "benső vezérem", s még ma is rossz hallanom, ha a közelmúlt első embere gyilkosnak nevezetik, pedig be kell látnom, hogy - ha csak végrehajtóként is - nagy szerepe volt a megtorlásokban.

Az elmúlt évtizedben, mint minden más magyar állampolgár, én magam is éreztem, hogy a porszemnél lényegesen nagyobb akadályok kerültek a szocializmus fogaskerekei közé. Az ellenzék radikalizmusát azonban - úgymond a rend védelmében - idegenül szemléltem. (Egyikük-másikuk következetességét, erkölcsi tartását a mára feltűnt Janus-arcok sokaságában igazán becsülöm.) Az 1988-as májusi pártértekezlet viszont nagy reményekkel töltött el: úgy véltem én is, hogy reformokkal, megújuló vezetés-

sel kiigazíthatóak az elmélet gyakorlati megvalósításában bekövetkezett hibák, tévedések, s a végveszélyben mutatja meg igazi erejét a szocializmus. S csak azért nem lettem a reformkörök tagja, mert némelyik képviselőjük nagy hangja, szélsőséges - helyezkedő, karrierista - magatartása éppúgy nem tetszett, mint a másik oldalon tapasztalt osztályharcos elvhűség. Így, noha számos dolgot kárhoztattam mind párton belül, mind azon kívül, nem is sorolom magam - pedig most igencsak jól hangozna - "az én már akkor megmondtam" típusú melldőngetők táborába.

Néhány álmatlan éjszaka, egy-két tisztázó vita kellett ugyan hozzá, hogy 1989. őszén átlépjek a szocialista pártba: ez esetben is a mágikus erejű szocializmus-hit döntött. Elfogadtam, hogy amiben sokadmagammal csalódnai kényszerültem, az nem volt szocializmus, ha képviselt is egy történelmi lehetőséget, tett is kísérletet a társadalmi-gazdasági felzárkózásra. Be kellett látni, mert a kelet-európai általános válság, a totális csőd tényei ezt igazolták, hogy a politikai demokrácia és a piac által garantált szabad gazdálkodás hiánya, a szovjet típusú egypárti diktatúra eltorlaszolta a továbbfejlődés útját. Nem modellváltásra volt csupán szükség, hanem az alkalmatlannak bizonyult egész eddigi rendszert kellett - és kell - egy másik politikai struktúrával kicserélni. A szocialista párt - s számomra ez volt a vonzó programjában - e nagy történelmi fordulatot hosszú távon a demokratikus szocializmus érdekében kívánja kibontakoztatni. Egy világmozgalom részeként, a Szocialista Internacionálé pártjai által elfogadott koncepciót, a szociáldemokrata értékrendet, a

szabadság, az igazságosság, a szolidaritás eszményeit tekinti sajátjának. Az így értelmezett szocializmus nem meghatározott társadalmi alakulat, s már csak ezért sem hasonlíthat a lejáratódott rezsimhez. Olyan mozgalom, amely a társadalmi változások végtelen folyamatában hatja át és formálja újra a politika, a gazdaság és a kultúra világát. Ez a felfogás nem éri be a polgári demokráciával, magáévá teszi Marx-Engels és más, előttük és utánuk járt szocialista teoretikusok tanításaiból mindazt, ami maradandó, ami megfelel korunk viszonyainak és követelményeinek.

A Kelet-Európában bekövetkezett változások hallatlanul gyors üteme, radikális jellege még a nemzetközi szakértőket is meglepte, a politikai prognózisokat is meghazudtolja, hogyne csodálkoznánk rajta mi köznapi emberek. Pedig valójában nem véletlen ez az összeomlás, hisz a szocializmus - lásd Szovjetunió - még az alapvető létfeltételeket sem tudta biztosítani és olyan helyzet állt elő, hogy a II. világháborúban leírt Németország az éhhaláltól menti meg a győztes ország lakosságát.

Magyarországon is földcsuszamlás-szerűen zajlott le a rendszerváltás, amelynek "fentről vezérlésében" elévülhetetlen szerepe jutott a tömegek növekvő elégedetlenségére apelláló - értelmiségi bázisú - ellenzéknek. Ahhoz azonban, hogy e "nemzeti katarzis" a demokratikus jogállamiság normalizált keretei között maradt, s a körülményekhez képest civilizáltan ment végbe, a szocialista párt is - jelesül néhány vezető személyisége révén - nagymértékben hozzájárult.

A társadalom azonban nem honorálta sem a katalizátor szerepet, sem a szerves átalakulás érdekében kifejtett erőfeszítést, s mind az országgyűlési, mind az önkormányzati választásokon a korábbi ellenzéki pártokra szavazott, méghozzá elsősorban arányban. A szocialisták veresége a posztstálinista struktúrák könnyörtelen és igazságtalan visszahatásaként következett be. Ebből számomra is végérvényesen kiderült, hogy az emberek döntő többsége mennyire nem szerette - s ez még finom fogalmazás - a megelőző rendszert, s differenciálatlanul elveti az elmúlt negyven évet. Persze a szocialista párt a "romok alatt" elszünetelt sérülései mellett, saját gyengéinek is "köszönheti", hogy - egyetlen szociáldemokrata típusú pártként - jelen van ugyan a parlamentben, de a remélnél jóval kisebb számú mandátummal. Még nagyobb csalódással voltunk kénytelenek tudomásul venni, a nép - szavazó hányadának - akaratát a helyhatósági választásokon. Én személy szerint is abban bíztam, hogy ekkor majd jobban figyelembe vették a felkészültséget, az egyéni kvalitást, az egyenes jellemet. Tévedtem. Sőt a megye székhelyén az MSZMP jelöltjei is nagyságrendekkel előzték meg a szocialistákat egy pontosan körülhatárolható - nem kisszámú-réteg jóvoltából.

Ami eddig *itt történt, illetve törté-
nik* az egyszerre ígéretes, és elgondolkodtató, sőt egyenesen csüggesztő számomra. Kialakultak a parlamenti demokrácia feltételei, létrejött az új politikai struktúra váza. A hatalmas adósságteher súlya alatt sem roppant össze a gazdaság, másfél évtized után

újra egyensúlyba került a fizetési mérleg. Egyelőre élvezük a fejlett Nyugat támogatását. Legitimizálódott a pluralista gondolkodás, teljes a véleményszabadság, a nézetek, eszmék szabad áramlásának sem törvényes, sem politikai akadálya nincs. Úgy látszik, hogy az ember fizikai létét - a bűnözőkön kívül másoktól - nem kell féltetni, s ez az állapot Bibó István szerint az igazi demokrácia lényegi ismérve. Egyébiránt azonban jócskán van mitől tartanunk, a születőben lévő új rendszerrel szemben lehetnek elvi fenntartásaink, amelyek alatt természetesen nem a kormánykoalíció csetlő-botló lépéseinek, praktikáinak konjunktúrális kritikáját értjük elsősorban.

Valójában csak a politikai szférában, a hatalmi elit összetételében, a személycserékben volt sürgős az átalakulás, társadalmi és gazdasági téren nem történt igazán jelentős változás. Szükség lenne a politikai intézményrendszer további demokratizálására éppúgy, mint a - Kerékgyártó T. István által is joggal emlegetett - "civil társadalom", az állampolgári önszerveződés kibontakoztatására. E kontroll hiányában ugyanis komoly veszélye van annak, hogy tovább él az a centralizált, bürokratikus struktúra, amely a huszadik század során eddig mindig uralta nálunk a társadalmi berendezkedést. Igaza van Kerékgyártónak, hogy a demokrácia ellehetetlenül, ha nagyobb társadalmi csoportok tagjai a deklarált jogok, a "verbális bebocsátás" dacára sem tudnak a politikai gyakorlat valóságos szereplői lenni. Pedig a választások részleges bojkottja,

a terjedő közöny, apátia és cinizmus erre enged következtetni.

Ijesztő tempójú az infláció, terjed a szegénység és a munkanélküliség, káros fenyeget. E mély válságból kivezető gazdasági szerkezetváltás központi elemeként gyorsabb ütemben kellene létrehozni a vegyes tulajdonra épülő szociális piacgazdaságot, megállítani az ellenőrizhetetlen privatizációs folyamatokat, meggátolni a reprivatizáció minden formáját.

Tendenciózan szaporodnak el olyan megnyilvánulások, amelyek - elmentve a meghirdetett elveknek - egy már elkárhottatott ideológiai restauráció, a "keresztény-nemzeti" kurzus felelevenítésére engednek következtetni. A konzervatív erők hegemón szerepet szánnak saját eszmekörüknek, s ezáltal indirekten befolyásolják a sajtószabadság korlátlan érvényesülését is. A nemzet alakuló egységét végérvényesen bonthatja meg a világnézeti, etnikai, származási és felekezeti diszkrimináció, a "másfajtsággal" szembeni türelmetlenség, tolerancia hiány. Egyesek - ma amikor a hivatalos politika éppenhogy nem ragozza túl az internacionalizmus eszméjét, a nemzeti érdekek és értékek rovására - a magyarságtudat ébrentartásához "szükséges" ellenségképet a szomszéd népekben, a zsidókban, a cigányokban vélik felfedezni. A retrográd, sovinszta jelszavak - "Trianon diktátuma halott! Visza az elrabolt területeket! Csonka Magyarország nem ország..." stb. - továbbéléséhez friss salgótarjáni példákat is találni.

Nemcsak gazdasági értelemben hibás tehát a kormány taktikája, amely a KGST országokkal, a Szovjetunióval való kapcsolatok elhidegülése irányába mutat. Mi nógrádiak - tudom, hogy mások nevében is mondhatom - kifejezetten sajnáljuk, hogy megszakadt az együttműködés valamennyi szála Kemerovóval, a melegszívű szibériai emberekkel és hasonló sorsra látszik jutni a besztercebányai kerülettel való több évtizedes, sokoldalú érintkezés is. Nagyszerű dolog Nyugat-Európától tanulni - van is jócskán mit -, de tapasztalatot szerezni, már csak a "hasonló cipő" analógiájára is, olyan országokban is lehet, amelyek ugyancsak Európában találhatók, pechükre annak keleti felén. Ne akarjuk egy az egyben lemásolni se az 1945. előtti magyar állapotokat - hisz azóta alaposat fordult az idő -, se a nyugati régióban már bevált modellt. Tanulhattunk volna már abból, hogy hová vezet a szolgai utánzás.

Nem nyugtat meg az sem, hogy a magát nemzetinek nevező kormány azzal büszkélkedik, hogy minden baloldali erőttől sikerült megszabadulnia. Hazánkban pedig arra lenne most szüksége, hogy minden egyes posztot, az arra legalkalmasabb emberek töltsék be. Nem véletlen, hogy egyre többen és egyre hangosabban mondják: súlyos hibát követett el a miniszterelnök, amikor a megelőző kormány néhány kiváló, külföldön is elismert szakemberét nem kérte fel saját kabinetjébe. Joggal mondta Kósa Ferenc filmrendező a szocialista párt sifóki kongresszusán: "Ha nem térünk vissza ahhoz az alapelvhez, hogy min-

den emberi értéket tiszteletben kell tartani a haza javára, akkor becsapjuk a demokráciát... Amikor azt látom, hogy nincs mozgósítva az ország teljes alkotóereje, hanem egymás ellenében fecsérlődnek el az energiák, akkor igenis aggodom a hazámért."

Helyben sem más a helyzet, hiszen - a pártlistás választás következtében - olyanok is kerülnek testületi tisztségekbe, bizottságok élére, tagjai sorába, akik az adott területeken dilettánsnak bizonyulnak, egész egyszerűen azért, mert eddigi pályájuk során - jól, rosszul, de - egészen mást csináltak. Mennyi idő alatt ismerik meg például a kulturális irányításban - legalábbis szerintem - nélkülözhetetlen művelődéseméleti, pedagógiai irodalmat. Az sincs kizárva, hogy én látom rosszul, s a következőkben minden területen csak a pénzügyekben való jártasságra, fiskális szemléletre lesz szükség a szaktudás helyett is. Hisz az érvényesüléshez, a vagyonszerzéshez sem kell - az induló tőkén kívül - más, "csak" vállalkozókészség és némi lezsértséggel párosuló ügyesség. Mit számít ma a diploma, a szakértelem, pláne az általános műveltség!

A legnagyobb szívfájdalmam éppen az, hogy a bizalommal kísért rendszerváltás a kultúra ügyének kifejezetten ártani látszik, tüntetnek a pedagógusok, instabil az iskola helyzete, bizonytalan az óvodák jövője, növekszik a művelődési esélyek egyenlőtlensége. Az elapadó állami támogatás megsemmisüléssel fenyegeti a közművelődés alapintézményeit, sem a kormányzati, sem a helyhatósági szint nem garantálja működésük elemi feltéte-

leit. Tovább csökken az alkotó értelmiség presztízse, anyagi és erkölcsi megbecsültsége. Régen nincs már "3 T", ma már csak rossz emlék a szilencium, a dobozba zárt film, a betiltott előadás, vagy kiállítás. Csak hamarosan nem lesz miből színházat, mozit, képzőművészetet, zenei életet "csinálni". Vagy ha igen, akkor a piac könyörtelen törvényei, az elsőkélyesedett kínálat viszonyai és nem az esztétikai értékend logikája szerint. És vajon hogyan "preferálja" egy úgynevezett átlagember kedvenc társulatát, szerzőjét, ha a család mindennapi betevő falatát is egyre szűkösebben tudja előteremteni. Nem biztatóbbak a kilátások a sport területén sem. Patinás klubok, nagy hagyományú egyesületek szűnnek meg, vagy agonizálnak (Lásd: SBTC), senkit nem érdekel a lehetséges utánpótlás sorsa. Ezt az áldatlan állapotot nem - elsősorban - nosztalgiából, nem néhány ember, köztük jómagam, szórakozását féltve szükséges szóvátenni, hanem a bázisok, alapsejtek nélkül maradó egyetemes magyar sport, a felnövekvő generációk érdekében. Vallom: nem lehet büntetlenül szavakban fontosnak ítélni a szellem pallérozottságát, a fizikai képességeket, s ugyanakkor finánciális eszközökkel megnyomorítani a lelket, elsorvasztani a testkultúrát.

Egész biztos van azért kiút ebből a felemás, átmeneti - már nem az, még nem ez - helyzetből is. Egy népben kell, hogy legyen annyi erő, hogy mindenfelé felülemelkedve összefogjon önmaga fennmaradásáért, s kihasználva a felettébb kedvező nemzetközi feltétele-

ket, megformálja önálló nemzeti létének adekvát kereteit.

Saját gondolatmenetem szempontjából igazán reménykeltőnek tartom s ezért idézem Alföldy Jenő irodalomkritikus sorait, amelyeket Benjámin László születésének 75. évfordulója alkalmából vetett papírra, s e nehéz időkben a szétesett baloldali gondolkodás közös gyökerek felé való fordulását jövendőli: "Az emberek nem laktak jól a nemzeti címerrel, a himnuszénekléssel, a vizzakeresztelt utcanevekkkel, a trónra felkent modernekkel és posztmodernekkel, sőt, egyelőre nem laktak jól a citoyen-polgári jelszavakkal, a jobboldali, hangsúlyozottan antipopularista, kereszténydemokrata és thatcherista felhangokkal meghirdetett reprivatizálás országmentő programjaival sem. Ellenkezőleg... egyre inkább érlelődik az igény annak, hogy ismét legyen hazánkban erős és tekintélyes szociáldemokrata tömegmozgalom. Méghozzá olyan, amely nem pusztán annyi, mint negyvennyolcban fuzionált MDP-ből, illetve utódjából az MSZMP-ből "kivont" SZDP, nem is újszerű konjunktúra lovagok és politikai kezdők félresikerült próbálkozása, ahogy azt az elmúlt évben láttuk, hanem az immár száz esztendő hazai baloldali mozgalom legjobb tradícióinak felelevenítése, a Nyugaton régóta életképességet bizonyító szövetséges pártokkal fölvetett új kapcsolatok jegyében."

Mi tagadás: szeretném ha e prognózist valamennyi elemében igazolná az idő.

VITA

Erdős István

A rendszerváltás pszichológiája

(Reflexiók a költői pesszimizmusra)

Lassan belefárad az ország a nagyotmondásokba: a demokratikus változások nyomán létrejött politikai rendszer kínosan ismétli az elátkozott negyven év kényszercelekvését, miközben a célravezető határozott cselekvés helyett, a tudatos gazdaságépítés helyett tűzoltó-rögtönzések uralják a kormányzás színpadát. S a rögtönzések nagy pukkanásait változatlan szónoklati hévvel kimondott közhelyek, sematikus próféciák, már-már kádári méretű ballasztok ellensúlyozzák... Pedig a rendszerváltás sikerében reménykedő millióknak, a csendes forradalom végleges győzelmében bízó százezreknek a bizalomért cserében kevés is elég volna: jól látható tiszta erkölcs jelenléte, szükséges szerénység, tanulási készség tapasztalása, s valami gesztus, kapaszkodást jelentő szalmaszál-intézkedés, amely erősítené, értünk, tíz millió magyarért történik a rendszerváltás, nem pedig egy uralkodó-elit, kiváltságos réteg kicseréléséért...

Mindezekről a valóságkeletről, politikai, közérzeti változásokról újév első napjaiban egy régi - ellenzéki hírben álló idős költőbaráttal beszélgettem, aki másfél évvel a vértelen forradalmunk győzelme után szinte alig hihető érzelmi válságban él, pokolba kívánja azt is, aki politikáról, rendszerváltásról akar vele beszélni... Így én magam is hiába erőltetem a dialógust, a legilletékesebbel, a lélekmérnök jó-költővel, a rendszerváltás előhírnökével. - Néhány mondat után hátat fordított, mikor arról gyözködtem, hogy az átfogó győzelmek után oda kell tud-

ni állni a mi magunk ügyét is képviselő győztesek mögé vagy a velük szemben hadakozó ellenzékiek mellé... - Nevetséges vagy, legyintett, és ennyit mondott még: - Fortinbrasnak is micso-da kín volt letenni a kardot, és rendeletet írni Dánia szennyes, kis, hétköznapi sártakarításairól, utcalányok jogairól, kötelezettségeiről... Tehát megértem én... csak... - és legyintett megint, ami azt fejezte ki, nincs miről beszélünk.

Mit tehetnék: a költő pesszimizmusa mentén papírra vetem a magam mondandóját...

- Hogy nagyon mély a válság-kút, kedves öreg költő barátom, azt mindannyian nagyon jól tudjuk, de hogy a megalázott és a megaláztatást békésen elfogadó állampolgárok nemzedéke ne volna képes kimászni a kútból, azzal nem érthetek egyet, mert biztosan tudom, a fantasztikus méretű, lelki, fizikai sérülések ellenére is elég regeneráló erő van, lesz az emberekben az újjászületéshez, a másképp berendezett élet megszervezéséhez... S azt is biztosan tudom, mai rosszkedved, kételkedéseid ellenére, meg fogod találni a helyed, ahová végülis oda kell állnod azután, hogy a győztes csendes forradalmad kihullni látszik az életedből, üres, céltalan minden a túlekedők siserahádnak láttán... Biztosan tudom, mert a járható, új utakat kijárni csakis az olyan emberek tudják ma is, amilyen Te vagy, a költő... Az elbizonytalanodott, lelki válságban élő állampolgárnak éppen téled, a Te szavad által kell irányt találni, cselekvést, áldozatot vállalni. Te hitetheted el veled azt, amire a lázas politika képtelen: van értelme akarni.

A lelkiismeret szerint élő emberek közös jellemvonása a kételkedés és a tisztességes döntés felelős mérlegelése. Ehhez viszonylag pontos kép is kell a világról, múlttól, jelenről, aváltozások összefüggéseiről. Ha viszonylag reálisan tudod mérlegre tenni, ki, miért üvöltött, legyintett, szitkozódott körülötted ezeknek az embereknek a köréből, akkor azt is tudnod kell, hogy a bizonytalanság bennük, ahogy benned is, véges-végig ott élt. Lehet mondani, kiabálni: értelmetlen minden, felesleges a küzdelem az iszonyatos túlerejű zsarnokság mozdíthatatlan oszlopai ellen,

de vajon nincsenek-e meg ilyen körülmények között is a kerülő-utak, a népért szólni! cselekvés titkos ösvényei? Szóval, a legyintés, az üvöltés valóságos utakadályok miatt volt bénító, vagy képzelt falakat is döngettünk a nagy tehetlenségben? Nem lehetséges, hogy itt-ott a falak előtt dühöngő ember cselekvések helyett pózolt csupán? Innen visszanezve 1968-ra, 1983-ra már semmi sem bizonyos. Nincs bizonyosság. A fegyveres erőszak által meghatározott viszonyok, értelmiségi játékterek 1947-ben, vagy 1957-ben, vagy 1968-ban aligha tették pontossá az értelmiségi önbizalmakat, reagálásokat, alkotó cselekvéseket. Lehetett hallgatni, hátat fordítani: nem tudok behúzott nyakkal élni. Lehetett bizonyos határig visszabeszélni, jelentős kockázatok árán nyíltan beszélni, titkolózni, bomlasztani... Naponta dokumentálni, ahogy Te is tetted: én nem tudok kussolni azért, hogy a viszonylagosan szolid anyagi jólétet, az éjszakai alvás nyugalma megőrizhessem. Mert képtelenség elfogadni azt a rabszolga-szerződést, amelyik újkori vazallus-alárendelés reményével köttetett meg. "Nincs saját fejed, saját gondolatod, saját szíved, akkor én, a hatalom akár békén is hagyalak... Mi, a hatalom, pontosan megmondjuk, megírjuk a vezércikkekben, miről hogyan gondolkozol, nyilatkozol, milyen életmintát kell élned, hogyan kell rabszolgává nevelned a gyermekedet is, népedet is... Mi szuggeráljuk neked, Te elfogadod, vagy legalábbis úgy teszel, mintha elfogadtad volna a szuggesztíót, nekünk ugyanis semmi bajunk nincs a jól szolgáló kétlelkűekkel. Imitálad az

együtműködést, magadra veszed a szürke gyapjas-nyáj báránybőrét!”

Miért volt merszed azt mondani neked erre az újkori rabszolga-szerződésre, hogy “én erre nem vagyok képes”? Aligha azért, mert Te olyan nagyon erős vagy, olyan sziklaszilárd jellem vagy, sokkal inkább azért, mivel igen jó szemed van, és a felszíni vörösfényű belenyugvás mögött megláttál olyasmiket, amilyeneket kevesen láttak meg, és bizony más emberektől kaptad az erőt a tisztesség megőrzéséhez.

Hallottad, láttad, amint elcsattannak kocmaszitalok mellett részeg-indulatú kifakadások, gyilkos indulatú tiltakozások. Örültél, hogy valaki nem tett feljelentést rendszerellenes izgatás miatt... Bánkódtál, ha mégis feljelentették a “hőbörgő hangoskodót”, mert Te aztán tudtad, mit jelent munkásként, bányásként, benzinkutasként megbélyegzetnek lenni... Láttad, tudtad, hogy megint mások jól lehalkítva hallgatják a Szabad Európát, Londont, Amerika Hangját, hogy fellélegezhessenek. No, ugye, mégis másképp van minden: a sajtószemlék, hírmagyarázatok, kimondott tények bizonyítják, hogy a fal fehér, hiába imádkoznák feketére vezércikkek, agitációk, fenyegetések... Nem alaptalan a gyanakvás: akik szocialista erkölcsről papolnak, csalnak, lopnak, kiárúsítják az országot. Tudtad, láttad, hogy minden ellenkező híresztelés ellenére százezrek, milliók szíve mélyén él gyűlölet a zsarnokság hol szelídebb, hol keményebb hétköznapijai, ünnepei ellen, százezrek, milliók őrzik legtitkosabb reményeik forradalmát, 1956-ot lelkük mélyén. S őrizték a szolidaritást Prága

1968-as ellenállásával, a lengyel tengerpart Walesajával is. Cernik, Dubcek, Walesa hős!

Hiába lászott itt-ott megfoganni ellenük a propaganda, mondogatták a szájbarágás nyomán itt-ott, hogy dolgoznának inkább, ám a nép így gondolkodott: bár csak lennének már itt is Cernik, Dubcek, Walesák... De nagyon nem voltak, és később sem igazán...

Azzal együtt is, kedves Öreg barátom, jelentős erő kellett ahhoz, ilyen hátországod mellett is, hogy sohase fogadd el azt a feltételrendszert, amit rád akartak kényszeríteni. Nekem van saját fejem, saját életem, saját programom, mondtad újra meg újra, engem nem lehet megvásárolni. Ez lényegében így is volt, mégis, ahogy egy-két évtizeden át ott álltál szigorúan a hatalmas rabszolgatömegben, észre kellett venned, akaratlanul is, mennyire hasonlítasz már a többiekre. Azokra, akik soha nem is óvták magukat a rabszolgatörvények elfogadásától, akik mintaszolgák lettek nagy lelki nyugalommal javaik megtartásáért, kiharcolt kis kedvezményeikért, jutalmul kapott lekezelő dicséretekért... Az autóért. A nyaralóért. Az utazás viszonylagos szabadságáért. A reményért, a távoli esélyért, hogy a titkolt kételkedésben majd egyszer lehetséges lesz a súlyos vasfüggönyön túl élő értelmiségiek szabad, szép gondolataira rímelni legalább, ha már saját gondolatra nem telik. Az egyenruhás szolgák pusmogtak egymás között: szolgálunk, hát szolgálunk. De azért az elaljasodás mértékében mégiscsak különbözünk. Te nem akartál hasonlítani sem ezekre az értelmiségiekre:

- Nekem nem kell autó, telek, ingyenutazás - mondtad -, én ragaszkodom a saját gondolataimhoz. A havi béremért, verseim tiszteletdíjáért látszólag részt vesznek ugyan a nagy közös nyüzsgésben, de ahogy belül vagyok, ugyanúgy kívül is vagyok, mert gyűlölettel utasítom el az átfogó nagy képmutatást, a monumentálisra növekedett hazugság hegyet... Te úgy vélted, hogy a saját életed tudod élni, bíztál a szigorú távolságtartásban, s tudtad, tudni vélted, hogy az életed nem tetszik a hatalmasoknak, mert más, mert nem rabszolga lét. Észre sem vetted, hogy ekkorra már a rabszolga szellem neked is átitta a ruhád, a házad, a bőröd is, s már ott volt a szíved közelében, hogy teljesen birtokba vegyen... 1988-at írtunk, vagy 1989-et? Ellenálltál volna még valameddig?

Milyen kétségbeesett üzeneteid maradtak volna azoknak a keveseknek, akik börtönben voltak, rendőri üldözést szenvedtek, elítéltettek, de nem engedték maguk közelébe férkőzni a rabszolga szellemet?

De ekkor elkövetkezett a csendes forradalom órája, eljött a rendszerváltás ideje. Elszántad magad a saját rendszerváltásodra, s te, az ellenzéki hős is tudtad, számtalanszor megírtad verseidben, hogy az a legfontosabb teendő, hogy megszabadulj, megszabaduljunk a ránk erőltetett szolga ruhadaraboktól... Tűzzelvassal ki kell irtani magamból a "szellemet", amelyik anyagi javakra kacsintani ösztönözne, nyugalomért eladott hallgatásra készítetne. Amelyik azt súgná: elsősorban hasonlíts, s másodsorban különbözz! Nem! Soha többé ilyen útra ne téved-

jek, mondtad, Te, aki igazán sohase tévedtél a hatalmasok útjára. De biztosan tudtad: rendszerváltás, az új esélye azonos azzal, hogy szabaduljunk meg régi rabszolga mentalitásunktól! Az igenek, nemek a maguk ősi természetességükben nyerjék vissza jelentésüket. A képtelen, titkolt előítéletek gödreibe éles fénnel világítsanak oda a lámpák: változni, változni, változni kell mindenáron! A rabszolga-göncököt mindenki vesse le végelegesen! Nyitott szívvel, nyitott szemmel nézzen körül mindenki: mi a teendő? Mit kell tennem, és mit kell tenned, hogy soha szóba se jöhessen a szolgaruhadarabok újakra cserélése, új obeliszek felépítése... Vagy a legyintés... Vagy a keserű átkozódás, hogy nem lehet, hogy reménytelen minden! Szóba se jöhessen mindez többé, s a költő abban segít, hogy belásd, a lelked megváltozása nélkül hiába motyogod, kiáltod: én híve vagyok, támogatója vagyok a rendszerváltásnak. Hiábavaló! Ki kell irtani magadból a rossz szellemet, dolgozni és bizonyítani, többé nem eladó a saját életed! Mindenáron szabad és boldog akarsz lenni, és elvárod, hogy ne nézzen rád ezért többé görbe szemmel semmilyen hatalom. Sőt, nyilvánítsa ki az új hatalom: így van ez jól, így lesz ez jól, ez a haza szabad, boldog állampolgárok munkájára épül... Ezt a jogrendszer is garantálja. Mint természetest. De a lelkét, szívét mindenkinek magának kell rendbe tennie, csendben, elmélyült nyugalomban...

Kedves Öreg költő barátom, amennyire jól tudom, 1990 nyaráig forrón, szenvedélyesen építetted ehhez a

sok tennivalóhoz saját költői programod, állampolgári terved. Ott, akkor a nyár vége felé elakadt, megakadt körülötted valami. Akkor kérdezted tőlem titokzatosan: Quo vadis? Te hová még, merre tartasz? Mert én leginkább semerre - mutatta, fenyegette a képtelenséget a széttört karod... - Az én harcom véget ért, rám itt nincs már szükség ebben a nagy tülekedésben...

Kedves Öreg barátom! Most van igazán szükség itt a bölcsességedre, tisztességedre! Üzenem, kérj szót, írv verseket!

Dóra Sándor: Cím nélkül

VITA

Zsibói Béla:

ELŐSZÓ

a rózsalugastól balra
midőn a tálaló asztalka mögül
feljött a
reménykeltő hold és a rémkeltő komornyikból
előlépett a rahitikus kapukulus
hamisított másolata
amikor is éppen az életről lett
volna szó
avagy
ki tudja

POPEPOSZ
(Kelet- és nyugat-európai részletek)

*a költő Nagy Pálnak
ajánlom*

---

*...mert drága a belső táruk kiaknázása
és elkótyavetyélése is,
több vérbe kerül, mint valahány külpolitikai hódítás,
ha csak csipkódjuk, csak csipkódgatjuk
az örök igazságok csücskeit és
addig dumálunk, amíg körmünkre ég a lélek
és ha minduntalan a dolgokat végezetlenül lekalanttyúzzuk
ahelyett, hogy tévedéseinket, nem mások,
hanem mi magunk köröznénk le,
tudván a kritikai gondolkozásról,
hogyan az
nem az elítélés vagy a megítélés művészete,
de nem is öntöző kanna a lények temetőjében
igazságoknak minősülő megszokások locsolgatására,
akkor sem,
amikor netán megkísért a kannabúvárok jólismert mélységmámora,
ha madártávlatból akarjuk a rendszer és
a rendszerek teljességét befogadni,*

amiért is még idejekorán jó kiirtani magunkból
 a színes törpepapagályokat,
 nehogy
 felemelkedés közben szellemi képességeink hozzájuk idomuljanak,
 ha már végképp rágyújtottunk szabadidőnkre
 és műsorunk lejártáig elfüstöljük azt,
 számítva természetesen arra,
 hogy távlatainkat egyirányba fogja
 a végtelen,
 amikorhajnalban
 légszomjasan ébredsz cirkuszod köröndjén
 és arra is,
 hogy a végtelen fele nyílik mai kelepccénk
 az idő
 és fogságban tart mindörökre
 bár egyelőre inkább

NYITNI	KELLENE	ITT	MOSTMÁR	EGY	ABLAKOT
ABLAKOT	KELLENE	ITT	MOSTMÁR	NYITNI	
MOSTMÁR	NYITNI	ITT	EGY	ABLAKOT	KELLENE
ABLAKOT	MOSTMÁR	ITT	ABLAKOT	ABLAKOT	
KELLENE	MOSTMÁR	ITT	KELLENE	KELLENE	
ABLAKOT	KELLENE	TÁRNUNK	IMMÁR		
NYITNI	MOSTMÁR	ITT	KELLENE	ABLAKOT	
KELLENE	ABLAKOT	ITT	NYITNI	MOSTMÁR	
ABLAKOT	KELLENE	ITT	ABLAKOT	ABLAKOT	
MOSTMÁR	KELLENE	ITT	MOSTMÁR	MOSTMÁR	
TÁRNI	KELLENE	ITT	ABLAKOT	IMMÁR	
ABLAKOT	KELLENE	TÁRNUNK	ITT	IMMÁR	

MÉG

mielőtt kiürülnének emberi kapcsolataink
 s hiányuk felfutó fényes szála elhajlanék a térben,
 szóval még annak előtte,
 hogy hajnalra kelve kiürülnének,
 jobb ha önszántadból kiüríted álmzsákjaid
 s nem kapkodsz másnapos tétovasággal
 szerte sodródó és -kóros illúzióid után a reggel csörömpölő szelében,
 hanem hagyod, hogy végképp tűnjön az álom,
 amint azt egykor valamelyik temető mellett
 N. mester (szül. von Hardenberg) is

említette
miszerint
"Forüber ging der lange Traum der Schmerzen"

ÉS

inkább megint elindulsz
nem a mosómedvék forgó hengerének taposómutatványképp lépdelve,
és nem is sétálva alkalmasint,
hanem, amint az részben N. mester (szül. von Hardenberg)
nagyon helyes bejelentéséből is, hogy
forüber ging következik,
megint elindulsz,
hisz járnod kell
ha - - -

LEHET CSAK

a legközelebbi megállóig,
de lehet, hogy épp egy jövőben boldog
après-hommig . . .

. . . ám

képletekre hántolt fogalmaink
tisztá rendszere közepette se
haragudjunk meg soha a metafórákra
de össze se tévesszük az értelem glissandóival,
mert bolyhos ölüknön mindég is szunnyadt egy rendesebb darab
az ismeretlen megnevezéséből,
amint erről már többen is meséltek
és, mert úgy lesz az,
ha a dolgok leghegyéig kiélezett problémák nyele
markunkba izzad
vagy tenyérbe fogott kérdőjeleink hurokja
már-már húsba vásik,
hogy végül megint-még és -ügyis csak rá kell jönnünk:
gyanútlan kankalint nyílnak a végtelen olajmezők,
de:
metafórák kampóin lóg a világ
és:
óvást se emeljünk ellenük,
mert tovább indulni
és sima síneken nyitott fékekkel

*boldogan szaladni sem lehet nélkülük,
ha a belső terek,
a kékek mögötti üde zöld üregek telkesítéséről van szó,
akár mint akkor,
hogy a város fehér pólyába bugyolálta lábait
és átballagott rajtam Auteuiltől Charentonig
és Glaciertől Pantinig,
míg a Pantheon jeles halottai integettek,
Voltaire pedig épp csörgősipkát dobott
a sztrájkoló Metro korlátja mellett ácsorgó, de
minduntalan tette kész rendőr fejére,
aki nem tudta ezt hirtelen mire vélni,
és a Nôtre Dame vastag derekú tornya hajlongott,
akár dagadt lábú ájtatos atyák a szentség körül
és ott kószált Baudelaire
csecsemőkori szelleme a Boulevard St.Germain és
a Rue Hautefeuille sarkán,
a lebontott szülöház körül,
a páros oldalon, ahol Apollinaire lakott és
a sarkon Diderot szobra áll,
de hiába,
nem volt hova megtérnie
s elment a Passage du Pont-Neuf koszos
üvegboltozata alá arra az éjszakára
egy rímet hajszolni,
mert a St.Vincenti temető fala mentén a kubikosok
épp aznap bukkantak
a kommün halomra lődözött tömegeinek csonthalmára,
köztük egészen fejletlen koponyákra is,
amitől csúnya hely lett az,
és minél messzebb a kellemetlen emlékektől,
mondotta végre Verlaine is
és éppen ki tudja már a hanyadik garniszállóba készült,
ezúttal azonban
csak a rue de l'Hirondellen ajánlhattam neki hasonlót,
míg Rimbaud hajói
horgonyaikkal együtt őt is felszedik,
de hiába, mert úgy találta jobbnak, ha egyenesen vousiersi börtön
fele indul,
hogy onnan majd abban a Bastille negyedbeli jónevű szállóban,*

az Hôtel du Midiben kössön ki
 a Boulevard Daumesnil felől jövet, a rue Moreautól balra
 mindjárt a második udvarban,
 az épület földszintjén,
 távol a lépcsős sikátorok szövevényétől,
 ide ahova
 nem hallszik a Saint Germain des Près harangja a jobbparti
 rakpartokonát,
 amint egy kis nyugalmat koldul a szitáló sötétségben,
 míg a balpart sörözői és
 műkereskedői a Rotondból
 meg a Deux Magotsból
 szerencsés árfolyamról álmodnak
 és megorrolt orrgazdák vesztéről egy
 borjúszelet felett,
 meg a babbal hamisított ürü
 navarinak tisztelt maradéka felett,
 ha már kinn
 az egykor volt Montparnasse mocsarait lecsapolták
 vén Goriot, Gobsek és a Vautrin-féle alakok ellen,
 hogy más lápot húzzanak föléje,
 melynek aszfaltszigetei között
 éjszakai rongyszedők
 kampós botjaikkal a sötétség condrai között halásznak,
 egykor volt holdvilágos poéták és csavargók
 elhullott holmiaji között,
 akik fogócskába kezdtek valamikor az idővel
 és bújócskát játszottak szüntelen-önmagukkal
 a benyakalt kupák, zöldszínű italok pohárkái mértékében
 és jóreggelt köszöntek az örült Nervalnak,
 mikor még látható volt úgy hajnaltájt
 hazatérőben a Csarnok vagy a Montmartre felől,
 a Montmartre felől,
 ahonnan
 a Rue Jean Goujon és az Avaneue Victor Emanuel III sarkán
 a volt kocsmából is eltávozott
 Max Jacob, Derain,
 és Apollinaire is hogy elköltözött,
 bár Picassonak még tudjuk a címét,
 Lenint viszont nagyon régen látták a rue Saint Jacqueson

és ma már a Sacré Coeur nagy lépcsősorai
 sem visznek semerre,
 de milyen kihalt ez a Karolina tér,
 itt az óvárban,
 a ferencrendi klostrom
 barokcirádás templomhomlokzatának rothadó vakolata tövén,
 párhuzamosan a Malomárokkkal
 és a Malom utcával, egy ugrásra a Kossuth Lajos utcától
 no
 azért sohse bánjátok
 az utcák éjszakai vadonjában csatangászó magunk,
 a gondolat,
 amely elvisz,
 visszacsavarog úgy is
 a bihari paticsfal
 s a fenyőbojtos szélfogó alá,
 ide,
 ahol a keleteurópai bűjocska ipiapacsát
 már annyiszor kikalattyolták a régi falakra,
 vissza
 a székelyzsombori szárnyas oltár kacska bölcse,
 a kisdiszsnódi s a többi apátság-játszó építmény
 mellé,
 vissza
 Cluni, Rheims, Amiens tájairól,
 eckehardtok és utak tájairól
 vagy éppen H.N.V.S.T.B.- mesterek mellől,
 szóval úgyis vissza
 a fenyőcsúcsú hegyitemplomok,
 örökkori fatornyú gótikája mellé,
 Nunne Péter és Johanne testvérem építményei közé,
 ahol azért csak víztömlőből locsolhatnák ránk a fényt
 és jókedvében nagyot kurjanthatna zöldséges szekerén
 a hóstáti kocsis,
 Szent Mihály felszentelt bolyája mellé,
 oda ahol a százados átalakítások elől házakba bújtak a faragott kövek,
 malter mögé,
 falakba a kö kandallók,
 a vésett ablakkeretek és boltozatos kőajtók,
 ahol egykori dominikánusok kis-terme

*Westminsterrőlálmodik
s ahol a köveket, epitáfiumokat, fejedelmi tumbákat
annyira összekeverte a rosszul szerkesztett volt történelem,
vissza
ide,
ahol a vidéki székesegyházak kopárboltozatú koponyái körül
a karcsú fiatornyok maradéka
még mindig keresztrózsákat nyílik
és vissza
azokhoz, akik eleink voltak
és kedv helyett körmöt növesztett bennük
az elárvult gondozatlanság
és borostát is eresztettek
a borotvátlan pokrócoktól
és ha-kellett-ha-nem valódi körmöt is növesztettek,
mint mások szakállat
csak nem simogathatták arcuk
bimbók hús hátán,
és alkalmasint márcsak simogató nézésük maradt
egy-egy ünnepnap ritka reggelére,
de akikért
a szelíd magasságokban
mindig is színes karikákba gyűltek az önkéntes madarak
s akiknek hajnalonta
az ablakokba kiült vánkösök
békésen tollázkodnak,
míg pihéik tövén füllanú szellők fészkelik maguk,
hogy belőlük szippantsunk magunkba,
a szélben úszó hallgatag képtelenségek helyett
és ne vesszen el végképp a szaglásunk
s akiknek
a szín és formakonstrukciókra hangszerelt valóság
tényszerű vízióinak füzére
képes leporello könyv kellene legyen
vidám gyerekszobáik falán,
a színekonstrukciókra hangszerelt formavalóság magazinokból
ollózott képregényei helyett,
vissza
az egyedüliekhez,
azokhoz,*

akik,
 bár ha nem is tudják
 de érténék B. mester mozdulatát
 mellyel partitúráján az Eroicamellől
 erélyesen ledirigálta a kultikus Én vonatkozásait
 s azokhoz,
 akik
 még nem igazodnak ugyan el
 a mesterségesen egymásra struktúrált palimpszesztek világában
 de már nem állnának analfabétaként a kalligrammák
 értük kerekedő formái láttán,
 ha a színes morse jelek
 nekik kopogtatják legjobbtudásunk felhangjait,
 s vissza azokhoz
 akikkel érdemes szeretetünk szűk,
 gyorsírásos jeleit napontaváltanunk
 úgy,
 ahogy veled is,
 aki, széken, fotelban, vagy két állomás között
 ülve, állva, fekve
 folyamatosan olvasod ezeket a rendbe csapott
 és fehérre nyomott ólomjeleket
 és aki áttérsz most a következő sorra,
 amely végezetül bekezdéssel indul,
 de így:

**lehelletemet rea lehellem
 csont megyen csonthoz, velő megyen velőhöz,
 ér megyen érhez, ín megyen ínhöz
 vér megyen vérhez . . .**

(Bukarest-Kolozsvár)

Tandori Dezső

a ló éve, 1990

"Élj" ...

Ottlík Géza könyvében - *Iskola a határon* - a környezetéből kiszakított, valami új, idegen közegbe, valami riadalomba bezárt-bezárult fiú, képzeletében, a Trieszti Öböl lovasát látja-hallja fontos üzenettel közelegni. Közben a katonás takarodó hangjai szólnak, a capisztráng recseg-tratatázik. S ő rilkeien egyedül: ott áll a Nagy-Kis Rásötétedőben. Mint egy alak valami korai Pílinusz-versben. Mint egy ugyanabban az időben született versben. S a lovas megérkezik. Valóban üzenetet, jelentést hoz. A szó jó értelmében érthető, jelentékeny üzenés ügét-vágtat vele. A ló haladásának mikéntje nincs megköthető. Nem kimért pályát fut. A közlendő ennyi: "Élj!" Csak ennyi? Ily végtelen-minden? Ezt a fiú maga nem értheti, nem tudhatja. Idegen közegében az első éjszakát fogadja el lénye-léte, alkalmasint leszáll, hogy így mondjuk, rá is az álom. És másnap eljön az első reggel. Ott kezdődik akkor "az élés".

Egy kis fogadócédula

Párizsi. Már mint a kártya, melyre följegyeztem: mi is kerülne hát ebbe az

írásba, címszavakban. Mibe kerül egy-egy írás? Mely évek vannak mögötte? Nemcsak a lóé - ez a Prímtemp áruház előtt leszállításból vett kínai-francia évkönyv szerint 1990 volt, hát persze, nekem még a már halott Szpéróm se volt ló-jegyű, meg az ő mai utóda, a sántácska Alíz veréb sem az, de a ló azért kettejük közt van, s nekem ezidén "befutottak" ők, ez ügétök, e trappolók, e vágtázók, e kocsi-húzó, be Bécsben, Németországban, Párizsban -, igen, ahogy ugyancsak Ottlík mondja, nem csupán kenyérrel (élünk), nem, minden év a Veréb éve csakúgy, mint az Ember éve, vagy az Utazás éve, a Helybenmaradás éve, a Gyerek éve, az Édesanya éve, a Gesztenyefa év, a Befagyó Patak éve stb., minden év mindennek az éve, és 1990 volt az az év is, amelyikben Ottlík Géza meghalt. Bécsben jártam ez év kora nyarán, és a Lánchíd, az Alagút, az Akadémia hármasa után - itt lakom ötvenként éve a közelükben, napra nap járom vagy látom őket - "bejött" Széchenyivel Döbling is, arra mentem, ott valahol leültem, egy kapu táblájára felnéztem, írva arra ez volt: **ÜZEM IDEGENEKNEK A BELÉPÉS**

TILOS! Németül t.i. ezígyen hangzik ez. Ülök padomon, nézem, miféle azután az utca, akkor? Ez a tábla volt a sarkon: Paradisgasse. Üzemidegen a Paradicsomban, továbbálltam.

"A lovasok, a lovasok..."

Ez meg Pilinszky. Az *Utószó*. Ahol sírását mázolja a falra, a szobák üresek, mint az akna, és a hófölte háztetőknek kellene segíteniök, ragyognia mindennek, ami árva. Nekem a Semmi Napja, mikor Szpérót el kellett tetennem, nyáridőn jött el, kora-júniusin. Egy éjszaka és a fehér szárnytollak az órányi göres és vagdosódás után örökre elmoccanatlanodva heverték kezemben, összecsucodottan. A homlokon a kifehérült csillagra csapzottan vonódtak kis tollak. Akkor tizenegy év után először, pár hétre végre itthagytam a Széchenyi-helyeket. Érdekes módon Angliával kezdődött, lovakkal ott még nem. Csak a Hammersmith Bridge-dzsel, mely az ottani, kis méretű Lánchíd. Ültem fa padjain, néztem a szélbe visszafelé futni látszó Temzét, elbámulgattam "a mi utcánkat", sokkal színesebb volt, véletlenül, mint a Lánchíd utca házsora, ahol fél százada élek? Élek? Eszembe jut erről is valami Pilinszky. A *Van Gogh imája*. "...hol én is laktam, s nem lakom./ s ház, hol éltem, és nem élek./ a tető, amely betakart./ Istenem, betakartál régen." Mondhatom-e Szpéró miatt ezt? Élek-e még ott, ahonnét valaki miatt - Szpéró miatt - nem én mentem el, míg élt, míg ő, s nincs-e, az *Utószó* záró szakaszával, hogy: "Szerettelek! Egy kiáltás, egy sóhaj..."? Nincs-e a soron belüli szervesség, a közlés írásjel-adta szervessége, nincs-e benne abban, *ahogy* - látszólag - vagyok (még), ahogy itt

"élek" - még, ahogy erről egyre zárjeltelenebbül beszélek; ahogy a *zárjeltelen* szóban ott a "jeltelen", nem közelítése-e ez, eszmeileg, ha ily fogalom gyakorlatilag létezik még, a Szpéró-utáni-nemlét létehetőségének? S a pályák, ahol - Szpérót a homloka csillaga miatt *lovacskám* névvel is illettük - a *Toute Blanche*, a csillag léte-jellege okán *Rheinpolar*, a *Starella*, a *White Solo*, *White Storm*, a *Vigilante* nevű lovak meg- és megjönnek, s bármi jön, csak ő nem... a pályák nem visszakanyarítások-e, már érintő mellett kivágódtában az e dologban "középponti" lénynek, a rendező elv alkalmi testesülésének, a világból? Szép Ernő is ráidézhető: "Az életet barátom szétszórja itt az élet./ Én nem tudom mit éltem s mi az, hogy én itt voltam..." Holott: "Szerettem vón egyetlent, határtalant csinálni./ Hírt adni: itt vagyok" etc. Vagy: "Téged tudósítlak, hogy itt voltam a világon.../ ...s meg kell itt halni, látom". A lovasok, a futamok. Megjönnek; véget érnek. A szereplők hazamennek. Esetleg soha nem mennek ki újra. Közben útjukon, például a vincennes-i erdőben a jeltelenebbül elhullott madarak tetemei nyugosznak. Az úgy ugyanaz, "mint" Szpéró. Mi is ugyanazok vagyunk *jelességünkkel*, mint *jeltelenségével* bárki. Hogy mégis van "eszmei", hát igyekezetünkben: hogy az össz-átlag (mi az?!) érdekében nem akarunk okvetlenül a legnagyobb módra jutni; akarjuk, hogy lovasaink "külön" jöjjenek meg suhogó, sűrű trappjukban, és csatakos virradatukon. De ez már csak ellenjáték sajnos.

Egy októberi nap - "a lóerők szava"

Ottlik Gézaról, valahogy amiként Szpéróra rákérdezhet valaki most, joggal, "ki az a Szpéró", Ottlikról én nem tudtam, mikor tanáromnál, Nemes Nagy Ágnesnél talán úgy 1957-ben először találkoztam vele, nem tudtam róla, hogy ő "Ottlik Géza". Akkoriban azért, persze, másképp voltak a dolgok, és lehet, hogy Ottlikról nem tudni azért az más, mint Szpéróról stb., mindenesetre akkoriban nem volt meg a pontosabb tájékozottság lehetősége, nem volt meg a módja. Kiket is tudtam én prózáíróként akkor?! Hát ezen a délutánon tanárom felolvasta, mint már ezt is annyit emlegettem - ez a dolog is "egy Szpéró"; ahogy francia pályákon, az adott évben-születettség jeleként, az azonos kezdőbetű okán, van "Une Ariane", "Une Helène", "Une Miss Pub" etc. -, Nemes Nagy Ágnes felolvasta hát azt a Rilke-fordítását, vadonat frissen, melyben az áll, hogy riadt és esztelen a század, ha hívsága mögött nem állhat... stb. "Valami mozdulatlanul". Életem legdinamikusabb állandósága maradt ez a kitétel.

A *Hajnali háztetők* című Ottlik-kötetben volt egy novella, mely érdekes mód úgy kelteződött, mintha az események valamikor a negyvenes évek fordulójának Budapestjén játszódának. Nagy bátorságnak, kockázatvállalásnak látszott ez azokban az időkben! "Jól oda volt rejtve" - amúgy!, hogy már így ne mondjam - "annak a világnak" az igazi emberi közlendő. Vagyis, hogy Budapest népe kezébe vette sorsának irányítását... miközben a tankok etc.; Cipi Bácsi, szegény Öreg Cipi, gondoltam most ezen a "lóévi októberi" napon, ahogy az egykori - mai? - Apponyi té-

ren mentem, mentem le az autonéptelen alulvezető-útba, s fölnéztem arra a lakóházra, ahogy az *Iskola a határon* Bébé - Cipi figurája a gyerekkorom komoly részét leélte-lakta. Már nem volt köztünk akkor az Ottlik Géza néven ismert "ürge és lidérces messze fény", ahogy kb. ő maga meghatározta magát, azaz mind az e-földi embert. Hát most leplezve van-e itt valami, hogy a te novelládban, Cipi, avagy leplezetlenül van, de nincs egészen, avagy egy világ van, mely nincs egészen, s ahhoz képest ez meglepő kerekességgel "van"... és sorolhatók a változatok. Kései - "alexandrirai", elszárazott, elpengézett - koregysége, kormódja ez valaminek már csak? Az újabb "lehetőség" maga, ebben a bolygó méretűen "már aztán nehogy" vagy "na, azért talán mégse" jellegű világban? S milyen lesz az az Ottlik *Hajnali...*-jából ismert-megismert gellérthegyi tavasz, agyagból kiszakadó cseresznyevirágzásával, hová lett valami kíméletlen és fájó édesség, a jó fajtájú, a nem kellemkedő, a kíméletlen... mint amilyen a vincennes-i erdőn, ahhoz az "atlantikhoz-tényleg-közelebbi", hogy ilyen rondán-maian mondjam - ugye, ronda?!, némely mondási mód?! -, térségben, csapadékhozamban, ama körülmények közt tehát, melyek a zöldellést jobban segítik, adott időközön túl is, amilyen hát az a sok ezernyi négyzetméter tyúkhúros rétvolt, mondom, tízezernyi növénypárnájával, melyekből szálát kettőt szakítottam, lóversenynaptárrá előléptetett jegyzetfüzetembe tettem, két "Vidocq Mabon" és "Sterling du Roy" lovat illető följegyzés közé mondjuk, valósan, s ahogy itthon nézem, olyan szép alakra szánva akaratlan... s Szpéróék mekkorát ettek volna ebből a tömérdekségből, a feleségemmel egy sétánkon, ha mindaz

itt van, s ha együtt járhatunk ott, nem így csak én külön járok, mert még-élőink miatt ezt a szétszakadást is műveljük ilyenkor, mit szedtünk volna...! S valakiknek! Hová lesz e szép és édes vadság? Ha már Szpéro porai felett gyérkedik a hazai tyúkhúr, soha Ottlik elbeszéléseiből "akkor már" nem annyira arra fogok szívesen emlékezni-akarni, hogy mely város népe mit vélt kezébe vehetni sorsként, hanem hogy az érettségiző fiú a francia Azúrpartra elvetődve az ottan vendéglős nagybácsijától milyen akaratlan-mohó mókássággal kért valamit. S ezt is lőévüleg éltem újra-át.

Pályák, mondom

Ó, Istenem, s hol is ...! Ó, Istenem, a "Veuve Cliquot"! Az érettségiző fiú, igen, a nagybácsi kocsmájában a remekdús vacsora után mit is rendelhetne, mibe trafálhatna bele, ha nem... Persze, a legdrágább pezsgőnek a neve tetszik meg neki a leginkább. Veuve Cliquot. Még-élőink ott alusznak, másik létező szobánkban, ahol Ottlik könyve is... alaposabb munkálásra nem hozhatom hát ide a szöveget, ezért csak utalásig juthatok. De a nagybácsi elmosolyodik, aztán rezzenetlen arccal hozatja a méregdrágát, a ritkát. Valahogy ez később kiderül? Atlakul? Manapság, amaz októberi nappal egyetemben, mintha - nekem - olyan lenne mindenféle, hogy mivel most "egyed amúgy alakult", már igazán úgy igen soká nem alakulhatna, majd nem alakulna most akkor érdemben. Vagy feldjük az "érdemben" szó érdemijét? Nos, a Paradisgasse padján olvastam a bécsi kultúrális ajánlóprospektusban, hogy lóverseny is van a világon. A ló évéig az én számomra nem colt. Jóllehet egy zské-

champion rokonom, vagy húszegynéhány éve, Észak tájai felé hagyta el hazánkat, s ott "megy". A Tandari János, vagy amint pl. Düsseldorf, Krefeld, Neuss galopp-pályáin az idén emlegetni hallottam - s mosolyogtam! 46 év körül ő, s engem amolyan csavargó-emberfélének néznek, korom alá is, a nyütt-ifjonti kord nadrágomban, lógó pulóveremmel, gombolatlan dzsekimmel, kajla kalappal, széthulló sálammal, istállóalkalmazottnak legfőjebb -, hallhattam, hogy "a János bácsi..." jóllehet, mondom, a "turf" szó a családban is ott van: egy vincennes-i "Vainquer Ker Anna" nevű lovat az Anna nagymamim neve miatt tettem meg kétszer is, és az Anna nagyanym vezetékneve Turfitt volt, azért a lovak nekem csak Ottliktól, Pilinszkytól, Nemes Nagytól "voltak".

"Csak az angyalok s a lovak"

Mert Nemes Nagy Ágnes írta azt is, hogy "mert végül semmisen marad/ csak az angyalok s a lovak". Jaj, Szpéro, te voltál *Sporange* is, másutt *Sperange* is? De hát így ki mindenre, mi mindenre kéne örökké pontosan gondolni, hogy jól legyünk... hogy kellően érezzünk, szóljunk vissza valakiként? Ottlik Géza felesége, Gyöngyi a galoppra járt. Mi a Cipivel atlétikára, olykor többen is. Most már rég nem járok atlétikára. De ahogy, később aztán, a kultúrális ajánló ajánlata nyomán nemesak a Kriauba - a bécsi ügetőre - túráztam el, hanem a bécsi Freudenauba is - galopp, ott -, Gyöngyi nagyon az eszembe jutott. Sokszor megírtam, de hát minden csak valami más elrendeződésben ismétlődik, most így hiszem az írás sem lehet más, megírtam, mint szóltak éles Hammondhangon azok a régi számok a századele-

ji favázás tribün oszlopaire szerelt mai tévémonitorokból, mikor még oly korán volt a versenynapkezdés előtt, hogy a múltkori futamok sorra-ismétlése sem kezdődött. Az Ottlik Géza és az Ottlik Gyöngyi világának számai szóltak, az a "valami", ami még a *Hajnali...*-ban volt oly hitelesen eleven és megszólítólagos. Szpéróék létében ott volt mindig ez az angyalság. Csak ehhez a lovak kellett talán... hogy kibírhatóan gondolhassak rájuk... miközben "egyébkor", hogy túlélhessek, jegelem a tárgyat. A túlélésből egyébként nem kell nagy ügyet csinálni, ismételem itt. Hát a Turfitt Katalin unokahugom Németországból küldött egy üdvözlőlapot most, s igazán nem volt módunk megbeszélni, hogy nálam ez a galopp-meg-ügető van, s mégis, talán olvasott ezt-azt, innen, ott, írta: hogy a fű már túl fagyott a galopp-lábaknak... de ő nagyon szerette... s vajon hol járt galoppon? A lapon meg az volt, ez a három szó volt "a kép": TSCHERNOBYL - AIDS - WIEDER-VEREINIGUNG. Csak az utolsó szót fordítottam le: újraegyesítés. A lapon ekképp látható mű címe pedig: A kor minden csapása... vagyis hogy "együtt". A ló éve a kor nagyobb keretébe helyeződött a T.Kati lapján, kétfelől, így.

"...kézirat..."

Gondolom - de "az ő szobájukban" a Kosztolányi Összes is -, "mely" kézirat. Hogy mi lehetett fontosabb tenéked a lovaknál s angyaloknál. Semminő kézirat. Tizenegy évet töltöttem Szpéróval. A párizsi üggetőn jutott eszembe, hogy a pontoskodó feliratú bor 0,99 literjét 9-cel, 2-vel, 18-cal lehetne átjátszani versenytippe; hát ott a húszas mezőnyök sem ritkák, azért. De hogyan nem jutott

eszembe erről is Szpéró? Ahogy 1985-ben 27-et tojt... hogy akkor voltak utoljára "amolyan" választások nálunk, erről tudom csak... amikor "szavazásból" hazajöttünk, véletlenül akkor láttam épp, hogy Szpéró, aki nyolcéves fejjel tojt és tojt egyre, támolyog; s hogy mintha nem táplálkozna rendesen. Akkor volt az, hogy szeptember közepéig kézből etettem, olyúgy, hogy minden szem magot tőlem kapott, szinte minden falat salátát, krumplit. S a következő évben még mindig 18-at tojt... kétszer 9-et... és azt mondtuk, e fogyó sornak kell elfogynia nullára, különben ő lesz menthetetlen itt, körünkben. 18... 9... 2-es szorzószám... 1988-ban kettőt tojt, és az utolsó napon már csak támolygott, bilent ide-oda a rúdján. Éjszaka apró zajra riadtunk. A kétes órák egyike volt. Fél kettő, talán. S akkor átrohantunk a szobába, hol éltem, íróként, s nem élek, s Szpéró féllábbal lógott, fejjel lefelé, a rúdjáról. Kalitkájába igazán sosem engedte be a kezét, csak a rácson át érintkezett velünk, avagy szabadon repkedve, reánk szállva. Most nem volt több "véleménye". Lezuhant a homokaljzatra, pörgött benne, lába a nyakához rándult, az egyik. Kiemeltem, tenyerebben voltak fehér szárnyai, homlokán, mondom, megcsapzódott az a fehér csillag. Két kézzel nyugtattam le, ez csak fizikailag sikerülhetett. A rettenetes vakarózás, mint később nagyjából megállapítottam a kórismét, urémiát jelzett. A nem oda kívánatos anyagok a bőr alá jutottak-futottak, nem választódtak ki.

Ültem a Hammersmith Bridge hangulatos fapadján, néztem a mienknél sokkal színesebb házsort. Egyik ablak mögé sem tudtam odaképzelnéni azt az éjszakát. Hát még a tizenegy év nappalait. Ahogy

Utrillót nézegettünk, illusztrációs albumokat... ahogy a Hammersmith Bridge képét is nézegettük Szpérovál. Jó kéziratok voltak azok. Nem volt fontos semmi olyan megteremtendő kézirat, amely a tőle eltávolító élményrendszerből sarjadzhatna.

Lépcsők

Bécsben többször volt ottlétem centruma a Strudlhof-lépcső. Doderer regényének címét adja ez a csudás alakulat, ott az Alsergrund-kerületben; kanyaros ívű rámpás, csorgó-kutas, szobros-vázás, lassan kilencven éves képződmény és együttes. De még hadd említsem meg, hogy Veuve Cliquot az ma egy ló a Kricauban, és valahányszor ott járok, a jövőben is megteszem tíz schillingre majd, Ottlikék emlékére. Egyszer talán lesz befutója az én ottlétemkor is, nemcsak másszor. Hát a lépcsőre gesztenyelombok borulnak, aztán a padokon, a közeli Űdvhadsereg-menedékhely szegényeinek, vagy csak átlag részegeeknek, hányadék-maradványaival lábtól, el lehet üldögelni, s mikor leér az ember, a lépcső tövében, a kőfalba vésvé ott van, Doderer megrendítő verse, melynek két utolsó sorát közlöm csupán itt, a többi egyelőre még tűrhetetlenebbül tudtam csak lefordítani: "El-tűnt, bánatunkra, annyi minden./ És a Szép mintha csak futna innen". Düsseldorfba vetődhettem el a ló évében, életem első - ld. Szpéro, ld. korábban egyebek -, érted és mondd első igazi irodalmi szereplését... mit is mondjak: "kivitelezendő". S Bécsben ért e hír. Őt és fél hónapon át készültem. Persze, hogy a lépcsős versrészlet sem maradhatott ki. Meg a lovak. Futottak az én "előadásom", vagy kordnadrágos, kalapos stb. "színészprodukción", vándor-

színészségem alatt végig a képernyőn, némán a monitoron, ahogy a Freudena- emlékekben. Nem is néztem meg őket igazán. Treecracker és Tao párharca is ott volt netán? Vagy Whispering Willows, City Code, Starobin, Feuerschuh, Wings of Lil...? Nem is folytatom. Szpéro szárnyánál ne tartsunk már! De Samut is vehetem, aki él még... vagy Éliást, aki a Nagy Halottak sorát 1988-ban nyitotta így nálunk... vagy a vak Pipi Néniét, aki zárta... és milyen nehéz mindig pontosan gondolni rájuk, jó mérlegelni... hogy a Téfélie nevű ló ott "viszi" Élit, hogy Pretty Point két P-jében, pi-jében ott a Pipi... és befutók lettek. Ez nem emberléptékű már, hadd mondjam így. Emberarányú volt, hogy velem-szereplő íróársamnak, a müncheni Michael Krügernek egy versét is lefordítottam amazalkalmilag, s felolvastam. Lépcső és madár együtt volt benne. Ideidézem:

*Ha fölmegy a lépcsőn, vigyázz,
találd el a hornyot, mit ezer cipő
taposott ki. Ha a házba lépsz, fogd
meg*

*Vedd a vénséges, törött fülű csészét,
a repedt tányért. Nézd a képeket,
nem lakozza őket dicséret, az ingó asz-
talt.*

*Kérj vizet, ha bort töltenek neked,
és szavadnak ne legyen öröklét-íze.
Minden madár közül elébb a verebet
vedd
figyelmedbe, majd a varjút. Dicsérdj fü-
vet-bogot.*

A Német Kelet Háza; Krefeld; Domicella

Vendéglátónk - s előzékenyen! az én lovas kívánságaimat is készséggel teljesítve Walter Engel barátunk, Frau Mi-

hajlovics és (hátha legalább az ő nevét jól írom) a Brassóból odaszármazott Schuster Bácsi révén; még "Szpéró-mi-egymás-rajzverseimet" is kiállíthattam, elajándékozhattam ott, a Háznak, egyebükt -, mondom, vendéglátóink... mit is mondjak hát még róluk: jóbarátok lettek s maradnak. Ja, így akartam: vendéglátónk a düsseldorfi "A Német Kelet Háza" volt. Talán egy-két rendezmény-részen még ott lehettem volna, ha el nem ugrom Krefeldbe, igaz, büntetésemre nagy esőben, egy galopp-versenynapra. De akkor már túl voltunk a dolgok kétharmadán, mások is elmentek. Most, hogy így el-írom, nem is emésztgetem magam tovább mindezen. Többeket meghívtam, egy későbbi napon, Düsseldorf "ló-évi" utolsó galopp-versenynapjára. Mikor Lester Piggott, a nagy angol sztár, aki mindenféle köztörvényes-féle bűnhődése után ide is ellátogatott, sikereinek régi színhelyére, engem újmódi kudarcoságával jól leégetett, kellett valamit "alkotni" a jelenlévők vigaszára (meg hát igazolandó, hogyan is oly fontosak nekem a lovak, meg hogy Krefeldben ázzak a meghitt hangulatú belvilág tere helyett stb.). Futott egy 4500 méteres akadályversenyen pár északi sikerlő, és úgy mellettük még ez az. Emaz utóbbi csoportból választottam ki, én egy jó 6:1-gyes totalizátorú Domicella nevű lovat. Dömi nevű fő-medvémre emlékeztetett a neve! S Domicella rengeteg kaland után, ami egy ilyen 4500 méter, több ló kitorését követőleg, zsokek vízcsatornába-fürdésére rá, fél fejhosszal nyert. Holtfáradt diadallal távoztunk valamennyien. Mit is akartam ezzel mondani? Valami gyermeki öröm is lett így, s közösen, a ló évéből, kicsit általam is. Ennyivel a

Szép Ernő-féle követelménynek eleget is tettem. Hogy "egy-egy ismeretlennek nyakába vágytam esni", s hogy kédeznitőlük-tőle: "Oh élsz te is? Hogy hílnak, mondd? Mit gondolsz magadba?" Stb. Ez Domicellával meglett. Ennyi lett.

Waldemar Diederich; egyelőre: befejezés

És még engem is karon ragadott a kedvességével valaki így - vagy másképp - : egy wuppertali költő, Waldemar Diederich, aki "estem" után kötetével tisztelt meg. Hát íme! Elvittem magammal Párizsba a kötetet; barátom, Diederich nyomdász és költő hetven-valahány éves, remekül van, ahogy láttam, és hát a "piacvircsaft" ama nehézségeit élvezi jó ideje, ami "asztán" az irodalomra, "szellemre", hogy ne mondjam: "stb.", bizvást vár. (De *ott* legalább *ott* van.) Ahogy kifelé igyekeztem a Salicem, Santolino, Vidoceq Mabon, Volupté des Pins, Vorglande, Voralberg, Uranica, Téfélic, Sterling du Roy nevű sikerlovaimmal - és sok kihagyással, és sok óvatossággal, sok ráfázással - "jegyezhető" versenynapjaimra, a néhol szigetbezárolag szétágazó patak partján leüldögélve, jelen pillanati jó-hetes-már megfázásomat így a mínusz öt fokokban lassan begyűjtve, a hártásodó vizet nézve, a nyárra így emlékezve, a gesztenyefára kirakott tábláról látva, hogy a gesztenye neve aesculus hippocastanum, és minden lassan "hippo" lett nekem, "ló"... te év, te év..., mondom, ahogy így elidőzgettem, boromat meg-meghúztam, mert a karácsonyos hangulatú fogadó-hangár rengeteg frissen ácsolt pultú sátránál bort-kolbászt venni pénzem nem lehetett, Diederich

költőtársam műveit is olvastam. Hadd közöljek, az ő utólagos engedelmével, emez írásom részeként, talán kettőt; az egyik, persze, "lépcsős":

Senkikastélya

*Egy rács,
szét-ette a rozsdá
Egy lépcső, kő, mely
sehova sem vezet.*

*Patkányok
játszanak bújósdit
a hasonlatok erdejében.*

Aztán ez itt, már Vincennes-től a búcsúm; a következő évben - minek az éve is lesz?, azon túl, hogy Széchenyié, az ő évfordulója -, talán, jutnék el még egyszer Düsseldorfba, Párizsba; ázhatnék Krefeld ódon téglájú pályája szélén, és stb. -, ez a vers még; mintha velem történe:

Szenvedélymentes Párizs-költemény

*Fejem árnyképe,
melyet a művészek
zsibvásárterén egy
képzőművészdiáklány
erőltetett rám, a métrón
elveszett.*

*Talán, odafeledve,
most is így robog még,
egy párna mellé becsúszva,
a városon át.*

Párizs - Auteuil, Vincennes -, Enghien; Bécs - Krieau és Freudenu -; Neuss, Köln-Weidenpesch, Düsseldorf, Krefeld, Gelsenkirchen-Horst, megannyi galopp-pálya; Dinslaken, Gelsenkirchen, Mönchengladbach ügetője;

Doderer Strudlhof-lépcsője, Ungargasse, Herrengasse, düsseldorfi és kölni jó barátok, ismerősök, sok jegyzető, fogadóép-kezelő, kasszás, kocsmáros, boltos, kutyás - és zenész stb.! -, Isten veled, Isten veletek. A viszontlátásra főleg: Szpéró, Éliás, Pipi Néni, Ottlik Gyöngyi és Géza, és hát ...viszontlátásra, te, "ló éve"! 2002-ben. S addig: ti, bécsi Jacinthe és Bloody Meadow, Rajna-vidék lova Blue Belli, Adebar, párizsi virstly Gede, Sam Grandchamp, Rikita Fouteau, Alexane, Quernus... szólaljon meg nyerítések értem, de ne úgy, mint ahogy az enghieni pálya "géphangja", az a gépnvihaha, mely akkor harsan, ha valakit diszkvalifikálnak! S ti még-élőim, csukott esti ajtó mögött itt: maradatok, míg csak lehet, velünk.

1990 Karácsonyán

Cs.Kovács László: Vágta

Írta: LATZKOVITS MIKLÓS
Rajzolta: ERDÉLY DÁNIEL

A mese előtt

Kisfiamnak, Dánielnek, és Ajsénak is.

dicső Szejfi történetét mindenki ismeri. Hős királyfi volt, s míg világ a világ, bizony minde-
nütt beszélni fogják fényes tetteit. De most mé-
gis szóljon másról a mese. Házárról. Szóval
valamikor régesrég, amikor még éjszaka nél-
kül nappal követte a nappalt, élt egyszer
egy padisah. Igen gazdag, hatalmas padisah
volt. Tengernyi pénze megtöltött három termet is, s talán még a fő
udvarmester sem tudta szolgálainak számát. Hát még az erdők, a jó-
fűvű legelők, megannyi pompás paripa! Szóval igen hatalmas, gaz-
dag padisah volt. A lányát Ajsénak hívták. Gyönyörűszép lány
volt. Sötét haja a bokáját verdeste, bogárszemét pedig hosszú,
selymes pillák árnyékkolták. Jöttek is a kérők a világ minden részé-
ről. Hoztak drága ajándékot, csodás kelmét, ékszert meg illatos fű-
szereket, de hiába. Mert a padisah csakis annak ígérte a lányát, aki
az aranyalmát adja érte cserébe. És bizony, nem kért csekély dol-
got a padisah, hisz három óriás őrizte a fát, három rettenetes
óriás, s a kérők egytől egyig mind odavesztek.

Aztán egy szép napon Házár is előállt. Földig hajolt a pa-
disah előtt, és így szólt:

– Ó, fényességes padisah, hatalmas a te országod, de
senki se akad benne, aki ne tudná,
Ajsénál nincsen szebb lány
kerék e világon.

ersze a padisah rögtön kitalálta, mit akar Házár, s mert nem szeretette a hosszas szónoklatokat, azonnal beleegyezett, hogy útra keljen. Pedig Házár más volt, mint a többiek. Igaz, királyfi volt ő is. De ha ráadták súlyos, nehéz páncélját, mozdulni se bírt a nagy teher alatt, és a lovat is jobban megülte nála bárki. Csúfolták hát eleget:

– Hallod-e, Házár, az aranyalmát termő fáig bizony hosszú az út, s visszafelé is épp csak egy lépéssel rövidebb.

Ám Házár nem hallgatott rájuk. Elbúcsúzott a barátaitól, elköszönt Ajsétól is, és elindult.

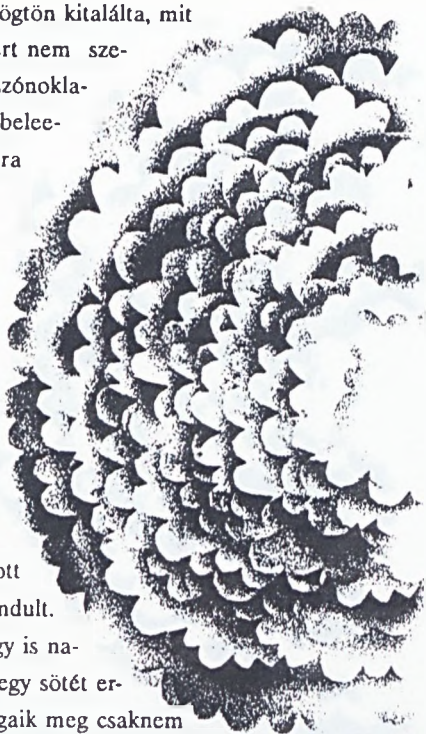
Igyekezett, amennyire erejéből telt, de így is nagyon lassan haladt. Aztán egy szép napon egy sötét erdőhöz ért. A fák szinte az égig értek, ágaik meg csaknem

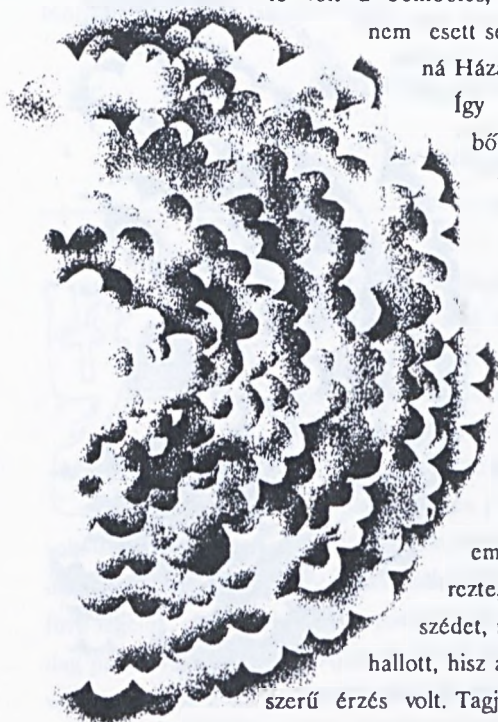
teljesen eltakarták a napot, s villámlásnak tetszett, ha néha összeütődtek.

Az erdő közepén egy óriás hortyogott. Annyira nagy, hogy Házár először észre se vette. Mit sem sejtve ügetett hát a homályban, s páncélja olyan hangosan esörömpölt, mintha a piacon borult volna fel a fazekas szekere.

Erre a zajra még az óriás is felébredt. Lassan feltápáskodott, és ahogy lenn a mélyben megpillantotta a jövevényt, aki bizony nagyon szánalmas és komikus látvány volt egy ilyen hatalmas óriás szemében, olyan határa fakadt, hogy beleremegtek a fák is. Dehogy bántotta ő Házárt! Hagyta, hadd menjen tovább.

Házár tehát épségben kiért az erdőből. Kötőfékre fogta a lovát, merthogy sajnálta szegény párát a fásasztó út miatt, és továbbindult. Nem sokkal később aztán találkozott a második óriással, aki kétszer akkora volt, mint az első, majd találkozott a harmadikkal, aki még ennél is sokkal nagyobb volt, de mindenütt ugyanígy járt. Csak a fülét kellett befognia, annyira iszonyta-

tó volt a bömbölés, ahogy az óriások nevettek, de különben nem esett semmi bántódása. Hisz ugyan ki is bántaná Házárt!

Így hát megszabadult a hármasszedelemből, és csakhamar egy csodálatos, zöldellő rétre ért. Leszállt a lováról és körülnézett. Soha életében nem látott ehhez foghatót. A fű zöld volt, de egészen másképp, mint általában. Mert mozgott, lélegzett ez a szín, mintha nem is a fű színe lenne, hanem valami ragyogó, illatos köd, amely beborítja a rétet. Még a szeme is káprázott a nagy fényességtől. Aztán meghallotta a fű hangját. Nem olyan hangot, mint az embereké, vagy az állatoké, de ő mégis érezte, hozzá szól ez a hang. És értette a beszédet, noha nem szavakat és nem mondatokat hallott, hisz a növények másképp beszélnek. Nagyszerű érzés volt. Tagjait különös melegség öntötte el, valami furcsa, földöntúli melegség, amitől kimondhatatlanul könnyűnek

érezte magát.

Valósággal beszippantotta a táj, vagy inkább Házár ölelte magába a mezőt, amely immár egyszerre volt kint is és bent is, valahol Házár melle tájékán, s ő magával vitte mindig, bármerre járt.

A mezőn pedig színes pillangók lejtették mindenfelé táncukat, kicsiny szárnyuk ráfeszült a levegőre, s a levegő úgy vibrált, mintha maga is járná a táncot.

Felnézett az égre. Az ég kék volt, de egészen másképp, mint általában. Mert mozgott, lélegzett ez a kék, mintha zuhanna lefelé a magasból. Szárnyuk se rebbent a madaraknak.

Megállt az idő. Mert az időt a madarak viszik a hátukon. Amikor szárnyukat összecsapják, legyen az ember, vagy állat, nőnek a kicsik, vénülnek a nagyok.

Házár akkor meglátta a fát. A rét közepén. Bizony, nagyon nehéz szavakat találni, hogy akár csak érzékelte ennek a fának a szépségét. Talán nem is lehet. Mert nemcsak úgy találomra, a természet kénye-kedve szerint nőttek ágai, az ágakon a lomb, a rügyek, hanem mindennek oka, magasabb célja volt. Mesélt a fa. Házár kiválasztott egy pontot a törzsén. Egy pontot, amely egy történet kezdete volt. A történet pedig a törzs repedésein küszört felfelé, egy darabig vidám, kedves mesének látszott, majd a vastagabb ágak tájékán hirtelen zavarossá változott. Egy-egy elágazásnál néha szomorú, olykor szívet-lelket sajdítóan szomorú, máskor magasztos és csodálatos volt, különösen a rügyek körül. És Házár úgy olvasta ezeket a történeteket, emberek, állatok és növények történetét, a szél, a vizek és a hegyek meséit, akárha egy könyvet tartott volna a kezében. Minden történet egy irányba futott. Jó volt látni. A legszebb ág felé, a legszebb ágon is a gyümölcs felé, az aranyalmához. És Házár képtelen volt leszakítani a gyümölcsöt, a fának ezt a legszebb ékét. Képtelen volt rá. Egy darabig még elbűvölve álldogált ott, aztán hazaindult.

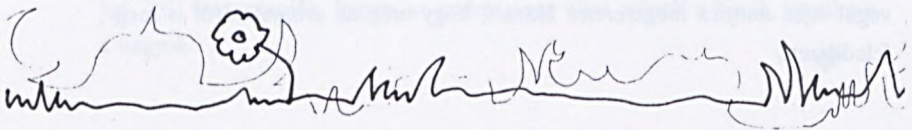
Boldog volt. Csak úgy csörömpölt rajta a páncél. Az óriások már messziről integettek felé. Nem is voltak olyan félelmetesek, sőt, Házár inkább szépnek látta őket. Mesélt nekik a rétről, a madarakról és a fáról is, az óriások pedig a tenyerükbe vették, úgy hallgatták őt. Aztán hazavitték. Mérföldes léptekkel gázoltak át a tengereken, erdőket, hegyeket hagytak maguk mögött szempillantás alatt. Házár mutatta az utat. Mert az óriások nyakában ülve, ha csak egy kicsit is, de messzebb látott, mint ők. Volt nagy csodálkozás a padisah udvarában, amikor megérkezett. Mindenki kicsődült a kapuk elé, Házár pedig egyenesen Ajséhoz sietett.

Ajse eleinte szóba se akart állni vele, annyira haragudott, amiért nem hozta magával az aranyalmát. Aztán a kíváncsiság mégis rávitte, hogy találkozzanak. Különös történeteket hallott tőle, egészen másféléket, mint amilyenekre számított. Ám minél tovább hallgatta a hihetetlen meséket, annál jobban megkedvelte őket. Ettől kezdve egyre több időt töltöttek együtt, s végül Ajse annyira megszerette Házárt, hogy még az aranyalmáról is megfeledkezett.

De Házár nem szívesen időzött a palotában. Inkább a vidéket járta, vallatta a tájat, a folyókat, az erdők csendjét, kavicsokat az útszélen, s közben rengeteg baráttra lelt. Volt, hogy hetekig csak kóborolt, s bizony Ajse ilyenkor hiába várta. Kesergett is eleget, titokban néha sírt is, és végül az ajándék sem vigasztalta már, amit Házár útjairól magával hozott. Pedig szépek voltak együtt, és jó volt hazatérni, talán ez volt a legjobb az egészben. Ám Házárnak újra és újra mennie kellett, nem volt maradása. Mindez nagyon fájt Ajsénak. Magányosabbnak érezte magát, mint addig bármikor, ráadásul senkinek sem panaszkodhatott el a bánatát. Még Házár sem figyelt rá. Ha megjött, mindig csak magáról beszélt, lelkes volt, tele különös történetekkel, melyek úgy bugyogtak belőle, mint kútból a víz.

Aztán egy szép napon megérkezett Szejfí. Kezében ott csillogott az aranyalma. Mert a dicső, hírneves királyfi, akinek csodás, sőt, csodásabbnál csodásabb hőstetteit városszerte beszélték a nép, szóval a dicső királyfi legyőzte a három óriást. Három napig tartó vörös-vad csatában aratott diadalt. És Szejfí leszakította a gyümölcsöt. Nem ragyogott többé aranyalma éjdzsón a Nap helyett, hanem sötétség borult a földre, az első éjszaka. A padisahnak nem is volt semmi kifogása, azonnal kihirdették az esküvőt. Házár örült, hogy Ajse végre ismét boldog volt, hisz nagyon szerette őt. Csakhogy a lány hallani sem akart felőle többé. Hazugnak, csavargónak nevezte Házárt, akitől soha semmi jót nem kapott. Letagadott mindent. Szejfí pedig szigorú, kemény parancsal űzte messzi vidékre őt. Nem volt mit tenni.

Ajse és Házár immár soha többé nem találkozott. Legfeljebb csak gondolatban. Mert ahogy teltek-múltak az évek – beszélük –, Ajse egyre többet gondolt Házárra. Lelkében a fájdalom elcsendesült, és valami szelíd szomorúsággá változott. És jólesett ez a szomorúság. Hogy Házárral mi lett, azt nem tudja senki. Egyesek szerint nem halt meg soha, mások meg azt állítják, készített egy csodás szőnyeget, s azzal repült a hegyeken át. Persze én inkább azt hiszem, hogy katonának szegődött, vagy elbújdosott, de biztosan még én sem tudok. Azt azonban tudom biztosan, hogy az aranyalmát termő fa csakhamar kiszáradt. Hisz ugyan mit is ér egy fa gyümölcse nélkül. Hát eddig a történet. És most kezdődjék a mese, a valódi, Ajse és Szejfí nagyszerű meséje:

Bagó József

Szembenézés a munkanélküliséggel

A rendszerváltás előtti Magyarországon a szakmai vitákon, vagy a napilapok hasábjain rendkívül sajátos összefüggésben vetődött fel a munkanélküliség kérdése. A munkanélküliségről írók ekkor sokkal inkább a letűnt pártállam utolsó legitímációs bázisát, a teljes foglalkoztatottságot kezdték ki, semmint a piacgazdaság kiépítésével együttjáró, de már pusztán a költségvetési egyensúlyt szolgáló restriktív monetáris politikával, valamint a gazdasági struktúra átalakításával elkerülhetetlenül keletkező nagymérvű munkanélküliséget láttatták volna.

A pártállami struktúra lebomlása után, a választási hadjáratokban aztán a jelentősebb társadalmi háttérrel és felhajtóerővel rendelkező politikai pártok már nem hagytak kétséget afelől, hogy a piacgazdaság kiépítése, de maga a gazdasági szerkezetváltás is természetesen elkerülhetetlenné teszi a munkanélküliséget.

S valóban, ha széttekintünk a piacgazdaságokban, látható, hogy Ausztriában 121 ezer, Belgiumban 507 ezer, Franciaországban 2 415 ezer, NSZK-ban 2 304 ezer, Olaszországban 2 473 ezer, Hollandiában 761 ezer, Norvégiában 51 ezer, Svédországban 125 ezer, az Egyesült Királyságban 3 179 ezer, az Egyesült Államokban 8 312

ezer volt a munkanélküliek száma 1985-ben. (Zboróvári 1988) Persze a munkanélküliség mértékét kifejező abszolút számok kevésbé alkalmasak közvetlen következtetések levonására, mégsem szükségtelen ismertetésük. Különösen azért, mert a munkaerőpiaci kérdések a gazdaság más területeihez képest társadalmi és politikai szempontból hatványozottan kényesek. Nem mindegy ugyanis, hogy például a 2,5 százalékos (Norvégia) illetve a 13,2 százalékos (Egyesült Királyság) munkanélküliségi ráta mögött valójában mekkora tömeg húzódik meg, vagyis, hogy ez a tömeg mekkora politikai erőt képviselhet az össz-lakosságon belül. Ugyanakkor lényeges az is, hogy egy

---

Szerzőnk tanulmányához kapcsolódva, vagy azzal vitázva következő lapszámainkban helyet kívánunk biztosítani minden olyan elemző, tényfeltáró, e kérdéssel, vagy kérdés részleteivel, vetületeivel foglalkozó írásnak, amely (országos, megyei, vagy szűkebb régió, netán egyetlen ágazat, vagy nagyüzem munkanélküliségéről érdemben szólna. (A szerk.)

adott országon belül milyen a munkanélküliség területi koncentrációja. A nagyobb országok gazdaságaira inkább az a jellemző, hogy bizonyos térségekben a munkanélküliek aránya az adott ország átlagos mutatójának a kétszeresére, háromszorosára rúg. Általában - de nem mindig - a földrajzilag perifériális régiókban és államokbanal acsonyabb a foglalkoztatottság foka, s itt magasabb a munkanélküliség.

Bármilyen sikeres tehát, például a (nyugat) német gazdaság, a világgazdaságban folyó verseny következményeként megvalósuló átrendezés ott is áldozatokkal jár. A szociális ütközések ugyan nem olyan hevesek és hangosak, mint a briteknél, vagy a franciáknál, de az ősi német nehézipari központok, a Ruhr- és Saar-vidék megújulása nincs híján a feszültségeknek. A gazdasági és az ezzel együttjáró munkaerőpiaci változást jól jellemzi, hogy míg az 50-es évek elején a szénbányászat még 600 ezer embert foglalkoztatott; a folyamatos és azóta is tartó bányabezárások következtében azonban az évezredforduló küszöbén 100 ezer alá süllyedt a létszám. A válságáztatok leépítése a világgazdasági korszakváltáshoz igazodó program keretében megy végbe.

Az egységes nyugat-európai piac 1993. évi létrejöttére való felkészülés azonban kemény feltételeket kíván Olaszországban is, ahol az állami költségvetés továbbgyűrűző hatalmas deficitje már-már egyenlő az éves nemzeti jövedelemmel. Ezek után nem csoda, hogy egymás után látnak napvilágot azok a tervek, amelyek az állami szféra korszerűsítésére vonatkoznak. Az állami alkalmazottak ed-

dig nem ismerték a munkanélküliséget Itáliában. Az állami állás a nyugdíjig szólt, hacsak valaki nem volt alkalmatlan a feladat ellátására. Különböző állami intézmények azonban már egy ideje kezdeményezik a részüdős foglalkoztatást. Az elmúlt évben több helyen is meghirdették az önkéntes munkaerő-átigazolást olyan szakterületekre, ahol hiány mutatkozik. A tervezett korszerűsítések kapcsán a vasútnál például azt tervezik, a mintegy 30 ezer fős létszámleépítést előnyügdíjzással illetve átképző tanfolyamokkal, vagyis lényegében átirányítással oldják meg.

toljpróba

HIDAS JÓZSEF

Salgótarjánban születtem, 1945-ben. Munkáscsaládból származom. Apám vájár volt, anyám varrónő. Autószerelő szakmunkásként kezdem dolgozni. Később, a közép- és felsőfokú közgazdasági tanulmányaimat követően, hivatalnok lettem. Jelenleg belső ellenőrként dolgozom a Nógrád Volán-nál. Elváltam, egyedülállóként neveltem fel két gyermekemet.

Több éve írogatok. Az írásra, irodalomszeretetemem túl: egyfajta belső készszer ösztönzött.

A versek állnak hozzám közelebb. Gyakori fizikai munkavállalásaim során azonban olyan élményekre, tapasztalásokra tettem szert, melyeket valamilyen más formában kellett megírnom.

Ennek ellenére a vasutasok nyugtalanok, amit munkabeszüntetéssel hoznak az új, menedzserszemléletű vezetőség tudomására.

Európában egyedülálló a spanyol gazdaság esete. A nyolcvanas évek végén Spanyolországban 22 százalékos munkanélküliséget regisztráltak - erre szoktak hivatkozni magyar szakemberek is elrettentésképpen - s hozzá kell tennünk, hogy mindez jóval súlyosabb is lehetett volna, ha a spanyol nők mintegy 30 százalékos foglalkoztatási aránya is elérné a jóval alacsonyabb nyugat-európai átlagot.

A TEHERAUTÓ BETOLAT AZ UDVARBA

Atd már a téglát, mert nem haladunk! - méltatlankodott a társam.

Föladtam a téglát, s egy vizeshodó tetejére kuporodva, a hordó mellett ücsörgő szurtos cigánygyerekekkel csevegtem. Nem tudom miért, de ha meglátok egy ilyen ágrólszakadt gyereket valahogy messzi kontinensek éhezési vagy a fegyverkezés jut eszembe: lehet, hogy ezret írtunk, de kétezret már nem fogunk? A hordó tetején így elmélkedve a mellettem tétlenkedő kölyök tekintetéből azt olvastam ki, hogy ő is éhes. Colost újabb tégladaggal kiszolgáltam, majd füttyentve a srácnak, a kerítésen lógó szatyromra mutattam. A tíz év körüli nyurga termetű fiú értett a jelből, és azt is felfogta, hogy megeheti a reggelimet. Volt időm szórakozni a helyzeten, a tégladogatóson kívül erre a napra nem volt más betervezve. Colos, a társam pedig el volt látva a szülkséges anyaggal.

Korán kezdtünk. A gép bekeverte a maltert, amit az építendő fal mellé egy ládába vödöröztem, utána rátelepedve a vizeshordóra a depóról szolgáltam ki mestereket. Colos nem sokat beszélt, csak néhaszólt rám, hogy ne ábrándozzak.

A kölyök szabályosan elintézte a reggelimet, morzsákat sem hagyott. Szatyromat gondosan visszaakasztotta a drótkerítésre, és visszatelepedett a hordó mellé, majd illedelmesen megköszönte a reggelit.

(Magyarországon ez az arány - a gyeden, gyesen lévőket nem számolva - rendkívül magas, 74 százalék volt 1989-ben.)

Magyarországon, ahol még alig-alig látszanak a gazdasági szerkezetváltás jelei, a mélyülő gazdasági válság, s az ezzel egyidőben terjeszkedő restriktív pénzügyi politika gyors ütemben alakította át a munkaerőpiaci helyzetet. Tény, hogy a gazdaság szerkezetének átalakításából eddig alapvetően csak a foglalkoztatás szűkülését előidéző folyamatok érzékelhetők.

Az utóbbi négy év munkaerőpiaci tendenciáiból egyértelműen kirajzolódik, hogy miközben az állást keresők száma emelkedett, egyre kevesebb volt a bejelentett üres állások száma. Míg korábban a legtöbb körzetben és foglalkozási ágban az üres álláshelyek száma meghaladta a munkát keresők létszámát, addig mind gyakrabban fordult elő, hogy egyes körzetekben valaki csak nagy nehézségek árán, vagy egyáltalán nem tudott elhelyezkedni.

1990-ben ez a tendencia felgyorsult, s a nemrég még "túlfeszített kereslettel" jellemezhető munkaerőpiaci helyzet, ahol a munkaerőkereslet rendre, szinte minden településen, illetve vonzáskörzetben meghaladta a munkaerőkínálatot, gyökeresen megváltozott. A munkaerőközvetítő irodák ügyélforgalma megtöbbszöröződött. A regisztrált munkanélküliek száma kétszeresére nőtt. (1989. decemberében 28,5 ezer fő, 1990. októberében 61 ezer fő volt a regisztrált munkanélküliek száma.) Ezzel szemben a bejelentett üres állások száma jelentősen csökken: a munkáltatók október végén már csak 23 ezer betöltetlen álláshelyet jeleztek.

Az év első 9 hónapjában a segélyezetttek átlagos napi létszáma 36 ezer fő, az

október 22-i zárólétszám pedig 41 ezer fő volt. A kedvezőtlen tendenciákat az is jelzi, hogy növekedett a munkanélküliként eltöltött idő. Októberben már mintegy 2000-en voltak, akik a segélyezés lehetséges 365 napja alatt nem tudtak elhelyezkedni, így munkanélküli járadékossá váltak. (Munkaerőpiaci gyorsjelentés 1990)

A munkaerőkereslet általános csökkenése eddig már szinte minden népgazdasági ágat érintett, de az átlagosnál is nagyobb volt a közlekedésben, a vízgazdálkodásban, a személyi és gazdasági, valamint az egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatásban. A kereslet csökkenése - a közhiedelemmel ellentétben - nem elsősorban munkásokat, hanem náluk nagyobb mértékben az ügyviteli alkalmazottakat és az intézőket érinti.

A kereslet természetesen nem egyformán esett vissza területenként. A legtöbb segélyezett Szabolcs (5,9 efő) és Borsod (4,3 efő) megyében él. A kétezer főt meghaladja a segélyezettek száma Baranya, Békés, Nógrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyében is. Azonban míg korábban az úgynevezett válságágazatok körzeteiben jelentkezett a munkanélküliség, addig napjainkra - és ez a gazdaság egészének működési zavaraira, illetve a piaci kereslethez való alkalmazkodás nehézségeire mutat rá - a fejlettebb ipari centrumokban is megbomlani látszik a munkaerőpiaci kereslet-kínálat korábbi egyensúlya.

Egy év alatt jelentősen megváltozott a munkanélküliek összetétele is. A foglalkoztatottság szűkülésével elsősorban olyanok maradtak munka nélkül, akiknél képzettségbeli hiányosságok jelentkeztek, illetve ehhez még egész-

ségi, életviteli hátrányok is kapcsolódtak. Ez a réteg tartósan kiszorult a munkaerőpiacról, az érintettek száma sajnos 1990-ben is növekvő volt.

A kereslet további csökkenése azonban ma már a szakképzett rétegeket is érinti, jelenleg minden második munkanélküli szakképzettséggel rendelkező fizikai vagy szellemi foglalkozású, ezen belül a segélyezettek 48,1 százaléka középfokú iskolát végzett, 8,1 százaléka pedig felsőfokú végzettségű.

Az általános munkaerőpiaci feszültségek tükröződnek a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési lehetőségeinek

- Hányan vagytok testvérek? - kérdeztem, csakhogy kérdézzek valamit.

- Heten. - nyilatkozott szűkszavúan.

- Mind fiúk?

- Az. - Ezzel be is fejeztük volna, de az ifjú munkásjelölt tudtomra adta, hogy nem kívánta ingyen a reggelit.

- Bácsi, segíthetek?

- Kösz. Lentről add a kezembe a kisméretű téglákat, én majd továbbnyújtom Colos bácsinak. Vigyázz a kezre! Colosnak jó kedve volt ott fenn, nem sokat törődött velünk. Elsimígtatta a maltert a frissen rakott téglasor tetején, majd újabb téglákat illesztett a sorra, és a kőműves kalapácsával sűrűn ütögetve vigyázott a méret hűségére: mintha zongorázott volna az égetett téglabillentőükön. Ha csend lett, tudtam az okát, ilyenkor egy fölemelkedő sörösvég csillant meg a fölkelő nap sugarában.

A tulaj minden alkalomra bespajzolta a napi söradagot, és a pálinkát. Nem éltünk vele vissza, csak annyi fogyt el, amennyit hozott. Erre a napra nyolc üveg sör, két deci törköly volt az előirányzott adag. Reggel hat órától este hatig ez nem sok. Az állami építkezéseken ennél jóval többet megisznak az emberek. A maszek építkezésen ez másként van. Colos ráérezett gondolataimra, mert leszólt, hogy tegyek a vödörbe sört és a csigán húzzam föl neki, mert szomjas. Feladhattam volna közvetlenül is, de Colos úgy gondolta, hogy közben pihen is egy kicsit. Már a kötetet fogtam, amikor Colos jelezte, hogy mégse húzzam, mert lejön reggelizni.

- Jó neked! - kiáltottam. Colos emlékeztetett, hogy ő is látta, amit látott: a napi söradagból bizony már alig maradt, és a kölyök is megreggelizett. Most már hárman voltunk a hordó mellett.

alakulásában is. Az előzetes becslések alapján az előző évihez viszonyítva 1990-ben 15-20 százalékos ifjúsági munkaerő kereslet csökkenésre kellett számítanunk. A kereslet-csökkenés következtében a nehezen elhelyezhető, illetve el nem helyezhető fiatalok száma 1990 végére meghaladhatja országosan a 20 ezer főt.

Egyre nagyobb munkaerőpiaci feszültségeket valószínűsít az, hogy a megjelenő munkaerő-kereslet és kínálat mind egészében, mind részleteiben távolodik egymástól. Ezzel együtt jelzésértékű, hogy az elmúlt évi nyil-

vántartás alapján a betöltetlen álláshe-lyek az alábbiak szerint haladták meg az állást keresők számát. A fizikai foglalkozásúaknál a tehergépkocsivezető, géplakatos, kőműves, villanszerelő, gépjárművezető, textilkonfekcionáló, szabó, varrónő, hegesztő, esztergályos, asztalos, darus, ápoló, kazánfűtő, gépjárműlakatos, víz-, gáz-, olajvezeték és készülék szerelő, targoncavezető, elektroműszerész, mechanikai műszerész, autóbusszvezető, központi fűtés és csőhálózat szerelő, mezőgazdasági gépjár-mű- és motorszerelő, dukkózó, fémpfestő, vas- és fémszerkezeti lakatos, járművillamossági szerelőműszerész, és cipőfelsőrészkesztő szakmákban. A szellemi foglalkozásúak közül a pénz-ügyi foglalkozások, a bérelszámolók és a gépészmérnökök kereslete haladta meg a kínálatot. Az Országos Munkae-rőpiaci Központ által egészében nyil-vántartott fenti keresleti lista támpont lehet akár a pályamódosítás, akár a pá-lyaválasztás előtt állók esetében. Az or-szágos lista ugyanakkor természetesen az adott térségben már csak az egyedi lehetőségek szűrőjén keresztül érvé-nyes, ahol a nyilvántartást és az állás-közvetítést, az igények szerinti átképzés szervezését a területi (megyei) Munkaügyi Központok végzik.

Az 1990-ben, a munkaerőpiacon be-következett drasztikus, kedvezőtlen változás azonban valószínűleg csak kez-dete egy súlyosbodó folyamatnak. A gazdasági-munkaügyi szakértők mind-egyike szerint ugyanis, a munkanélkü-liséget befolyásoló-kialakító munkaerő-keresleti és kínálati tényezők időben egybeeső, kedvezőtlen irányú változásaira kell felkészülnünk.

A munkaerő-kereslet közeljövőbeni alakulását befolyásoló főbb tényezők elismerten a következők:

Colos újságpapírjából kipakolta a szalonnát, a kenyere-t, a hagymát, jókorát kortyolt a pálinkásüvegből, és ő is a cigánygyereket kezdte fagatni.

-Hogy hívnak?

-Gézának.

-Hol laktok?

-A bérházban, ott szemben.

-Ti is fölszeditek a parkettát?

-Nálunk nem parketta van, és éhes sem vagyok mert a bácsi már adott enni. - Egy kis csipegetésre azonban rá-szánta magát, és Colos újabb kérdését is megelőzte.

-Heten vagyunk testvérek - mondta -, a többiek is dol-goznak. - Colos teleszájjal hiteltlenkedett.

-Hol, a csavargyárban? Géza, ne hazidj! Látom a sze-medent...

-Ne bántsál - szóltam - szerintem igazat mond. Colos-kám, te le vagy előítéltekekkel, az az érzésem, hogy a mi Géza barátunk más mint a többi gyerek. Így van, kiső-reg? - Géza csak bólogatott, és szorosabban mellém fészkelődött. Nyelve pedig megoldódott, bizonygatva, hogy a bácsinak igaza van, de a Colos bácsinak nincs igaza, meghogy az ő testvérei nem lopnak, hogy hozzá-juk nem jár a rendőrség, csak a szomszédok Gyuriék-hoz, és Miska bácsiékhoz. Colos kapott volna az alkalmon, hogy véleményét bizonygassa, de Géza nem hagyta őt szóhoz jutni:

-A Gyuriék meg a Miska bácsiék nem cigányok, ha-nem magyarok. - Colos fölállt, nyújtózott egyet, és ásfí-tozva jegyezte meg:

-Hallod-e te gyerek! Iskolába, vagy iskola mellé jársz?

-Géza, válasz helyett újságpapírostól arrébb tolt a Co-los maradék reggelijét. Ehhez a moztulathoz nem kel-lett kommentár. Colos nekem szegerte a kérdést:

- a gazdasági válságtünetek, a recesszió elhúzódása miatt a munkaerő-kereslet abszolút nagyságának további csökkenését eredményezik;

- a szerkezetváltás részben technikai-technológiai korszerűsítést jelent, amely munkaerő-megtakarító jellegű, így a kereslet csökkenését tovább erősíti;

- a privatizációs folyamat erőteljesebb megindulásával olyan tulajdonformák kerülnek túlsúlyba, ahol a munkáltatói magatartásra feltehetően jellemzővé válik a vállalatoknál meglévő belső munkaerő-tartalékok leépítése. Ez a folyamat önmagában is számottevően mérsékli a munkaerő-kereslet alakulását;

- a külföldi tőke nagyobb mértékű bevonása, amennyiben a technikai-technológiai korszerűsítésre irányul, szintén munkaerő-megtakarító hatású, bár kétségtelen, hogy egyúttal új munkahelyeket is teremt;

- kedvezőtlenül hatnak a munkaerő-keresletre a korábbi KGST-kapcsolatok széteséséből-átalakulásából adódó következmények is;

- a támogatások, a költségvetési kiadások jelentős hányadának lefaragására irányuló törekvések, valamint az életszínvonal-csökkenés, az elszegényedés következtében csökkenő belső fizetőképes kereslet a munkaerő-kereslet csökkenését vonhatja maga után, illetve egyike akadályozhatja a terciér szféra munkaerő-felvételének;

- a kisvállalkozások élénkülése ugyan új munkahelyeket hoz létre, de ezek munkaerő-felhasználása természetesen igen takarékos, nem teremt (hirtelen) számottevő keresletet.

A munkaerő-kínálat alakulását alapvetően - s ebben sincs vita - demog-

ráiiai tényezők befolyásolják a következő években. Ezen belül meghatározó a pályakezdő fiatalok létszámának évenkénti 20-30 ezer fős növekedése, valamint a migrációs folyamatok várható pozitív egyenlege. A kialakult magas-szintű munkavállalási hajlam ugyanakkor várhatóan nem változik, az életszínvonal romlásával összefüggésben inkább erősödik.

A munkaerő-keresletre és kínálatra ható különböző folyamatok együttes hatásaként a következő években a munkanélküliség robbanásszerű növekedése alakulhat ki. Ma alapvetően csak a fo-

-Rokonod?

-Miért kérdezed?

-Mert olyan jól megvagytok egymással.

-Nem rokonom. Reggel idejött, letült a hordó mellé, ennyi az egész. -Colos témát váltott.

-Te, Géza, az ebédet is megvárod?

-Meg! -vágta rá határozottan. Colos megvakarta a fejét, aztán meg a füle tövét is, majd rövid gondolkodás után a hordó tetejére csapva megszólalt.:

-Most már emlékszem rád! Tegnap egy másik építkezésen láttalak. Így oldod meg az élelmezésedet? Nagy kópé vagy te Géza!

-Nem vagyok kópé, a bácsi megmondhatja, hogy megdolgozok az ennivalóért.

-Na, jól van - nyugtatta meg Colos. -Vége a szieszának, jöhet a téglá. -Fölment az állványra. Géza hűsögesen adogatta a téglát, és jelezve a velem kialakított közvetlenebb kapcsolatot nem várta meg, hogy a beszélgetést én kezlemlényezzem:

-A bácsi jó ember, nem úgy mint a Colos bácsi. Tessék nekem elhinni, hogy hozzánk nem jár a rendőrség. A magyarok lenéznek bennünket, tetszik tudni azért, mert mi cigányok vagyunk. A tanár bácsi is azt mondta, hogy kutyából nem lesz szalonna. Ha valami elveszik valahonnan, mindjárt ránk fogják. A múltkor is egy magyar gyerek lopott, és azt is rámfogták. Így kis szünet után, mert látta, hogy már nem figyelek rá, más dolgot kezdte érdekelni.

-A bácsi mit tetszik csinálni?

-Dolgozom, nem látod?

-Nem úgy gondoltam, nem itt, máshol mit tetszik dolgozni?

lyamatok iránya látható előre, a folyamatok erőssége, várható előrehaladása bizonytalan, ezért a tényleges következmények nem is becsülhetők meg egyértelműen. Ennek megfelelően a ma ismert számszerű becslések eléggé bizonytalanok.

S igaz ugyan, hogy Héthy Lajos (1990) az egy-két éven belüli 100 ezertől 1 millió főig terjedő skálán rajzolja fel a várható munkanélküliségről nyilatkozó becsléseket, s például Szabó Irén és Vanicsek Mária (1990) valóban 1995-re minimálisan félmillióra, maximálisan még ennél is nagyobb tömegűre prognosztizálja a munkanélkü-

liség értékét, de Szelényi Iván (1990) nem tartja elképzelhetőnek a másfél millió körüli munkanélküli tömeget.

A munkanélküliségi probléma megoldásához elengedhetetlen lesz a piacgazdaságok bevált kezelési technikáinak tanulmányozása - alkalmazása, de ez még mindig nem garantálja majd a társadalom politikai feszültségektől, vagy netán robbanástól való megóvását.

A fejlett országok többségében a nyolcvanas és a kilencvenes évek egyik legfontosabb feladata a munkanélküliség leküzdése. Különböző országok foglalkoztatáspolitikájában eltérő súllyal szerepelnek az egyes, de összefüggésben mégiscsak hasonló eszközök, amelyek a munkanélküliség kezelésére, vagyis a munkaerőpiacról kiszorult dolgozók újrafoglalkoztatásának elősegítésére illetve szociális biztonságának megteremtésére irányulnak. (Kalóczkainé 1989. Makó-Gyeciczky 1990.) - Erre vonatkozóan, az általában használt eszközök a következők:

1. Foglalkoztatási szolgáltatások; munkaerő-közvetítés, elhelyezkedési tanácsadás, oktatás, mobilitás támogatása, a munkaerőpiacra vonatkozó információk összegyűjtése.

2. Munkaerőképzési költségek átvállalása; a képzésben résztvevők segélyezése, a munkanélküliek számára indított különböző típusú tanfolyamok költségeinek fedezése, a képzésben résztvevő vállalatoknak nyújtott támogatások.

3. Munkahelyteremtés; olyan programok, amelyek célja a foglalkoztatási lehetőségek rövid távon is érzékelhető javítása.

4. Speciális programok a fiatalok számára; mindazok a programok, amelyek elősegítik az iskolából kikerülő fiatalok munkavállalását. A programok többsége az iskolából kikerülők munkaerőpia-

Nem válaszoltam rá, mert Colos leszólt az állványról, hogy keverjek maltert, de előbb kiüldjek fel sört és pálinkát. Nem küldtem fel, mert már nem volt. Mútan közöltem vele a hírt, egy tompa koppanást hallottam. Ez a kalapács hangja volt, amit "letett", majd szólni kezdett, mert véleményeszerint az általam kevert malter pocsek volt. Morgolódását befejezve sürgősen adta ki az újabb parancsot: Gézával szeddessem össze az üres üvegeket, küldjem el a presszóba sörért, meg-hogy hozzon egy doboz bagót is. Géza zokszó nélkül vállalta is, és gyakorlott ügyességgel, módszeresen szortírozta a fehér és a zöld üvegeket, közben számolt is. Befejezve a műveletet, élm állt, és jelezte: egy ötvenessel kell hozzájárulnom a fuvarhoz. Megjegyeztem Gézának, hogy Colos bácsi jó ember, csak az ördög rossz, hogy el nem viszi, neki pedig a jó munkáért odaigérttem a visszajáró aprópénzt. Géza a presszó felé vette az irányt, utána kiáltottam.

-Tudod-e, hogy mennyi lesz a visszajáró? -Géza megfordult és érthetően tudtomra adta:

-Több mint egy huszas lesz az enyém!

-Oké, oké! Látom megtanultál számolni, a tíéd lesz, mehatsz! Colos a fal mögül épp ekkor nagyot kiáltott:

-Jön a tulaj! Indítsd be a gépet! Kalapácsával megszkott mozdulatokkal a téglatát ütögette, és füttyörészve jelezte, hogy keményen dolgozik. A tulaj valóban jött, és meglepetést is hozott. Cementes zsákokkal rakott teherkocsi tolatott be az udvarba. Mútan a zsákokat behordtuk a száraz alá, szólni is alig tudtunk egymáshoz. Csak fújattunk.

A teherkocsi aztán a tulajjal együtt elrobogott. Mindketten lerokadtunk a hordó mellé, és egyszerre adtuk le Gézának a vészjelet:

ci pozícióját javító képzés, továbbképzés, támogatását szolgálja.

5. Speciális programok a csökkentett munkaképességűek elhelyezkedési lehetőségeik bővítésére, a munka világába való (új) bekapcsolódásukra.

6. Munkanélküli-segélyezési rendszerek -általában biztosítási alapon -, amelyek a segélyen töltött idő növekedésével szakaszosan szűkülő ellátást biztosítanak.

7. A nyugdíjkorhatár előtti, azaz a korai nyugdíjazás lehetősége, amely a gondoskodással támogatott idő előtti visszavonulás mindenhol elfogadott formája.

A gazdaságilag jóval fejlettebb nyugat-európai országok munkaerőpiaci intézményeivel összehasonlítva az elmúlt években gyorsan és viszonylag rövid idő alatt kialakult magyar foglalkoztatáspolitikai ellátási rendszert, az kifejezetten kedvezőnek tekinthető. (Tímár 1990.) A munkaügyi irányítás - megbontva a pártállami gazdaságvezetési logikát - néhány év alatt adaptálta a modern piacgazdaságokban bevált támogatási és ellátási formákat. Ennek során az alábbi eszközöket vezette be: a munkanélküli segély, az átmeneti munkanélküli járadék, az átképzési támogatás, az átképzési tanfolyamok költségeinek átvállalása, a munkahelyteremtő beruházások támogatása, a közhasznú munkavégzés, az újrakezdők, pályakezdők vállalkozói kölcsöne, a gyakoronoki foglalkoztatás, a foglalkoztatáspolitikai célú korengedményes nyugdíj, illetve a foglalkoztatási szempontból kritikus helyzetek kezelése.

Kétségtelen azonban, hogy az eszköztárszer olyan időszakban alakult ki, amikor a gazdaság munkaerő-igé-

nyét a munkaerőhiány, az extenzív munkaerő-gazdálkodás gyakorlata határozta meg. A munkaerő iránti kereslet ugyan csökkent, de a tömeges munkanélküliség még csak elméletileg prognosztizálható jelenség volt, a kialakuló foglalkoztatási konfliktusok - bár újszerűségük miatt nagy figyelmet kaptak - végül is nem voltak számottevőek.

A rövid idő alatt létrejött és működőképesé vált eszköztárszer kétségtelen eredménye, hogy a foglalkoztatási feszültségeket ugyan nem minden probléma nélkül, de többségében kezelni tudta, továbbá, hogy a központi és területi

- Sört! - Azán Colos is káromkodott, én is. A nap már magasan járt, de az időt nem tudtuk érzékelni. Nekies-tünk Géza sörös szatyrának, és visszahuppanva a hordó mellé, rögtön benyakkaltunk néhány üveggel. Rettenetesen szomjasak voltunk. Géza elégedetten számolgatta a visszajárót, közben gömböket fújt rágójából. Főlnéztem a magasodó falra, és szörnyen sajnáltam, hogy az épülő családi ház nem nekem épül. Régebben az volt az elképzelésem, hogy építék egy kis házikót, ahol csirkéket nevelve éledgélhetünk. A csirkecombot nagyon szeretem, és a házi csirke egészen más, mint az üzleti. Lányaim arról ábrándoztak, hogy kutyát is fognak tartani. Állatszeretetükre vall, hogy bérlakásunkban már sokféle állat megfordult már. Egy alkalommal az erkélyen egy gyönyörű fehér szőrű, piros szemű nyulacskát nevelgettek. Legutóbb egy cicánk volt, de, hogy nagyra nőtt, s nem maradt meg a betonfalak között, kivittük apámékhoz vicékre. Igaz, ott sem maradt meg, mert valamelyik mohó kandúr elcsalogatta a háztól, s többé nem látták. Így töprengve a hordó mellett, kellemes bizsergést éreztem, amit a sörnek tulajdonítottam. Colos jó ideje figyelhetett, ahogy gondolataimban barangolok, mert hátbavágott, és csipkelődve jegyezte meg:

- Leesett?

- Mi esett le? - Értetlenkedtem.

- Lát a húsfilléres! Láttam, hogy a malteros ládát bámulod. Nem vettél észre semmit? - Colos kérdése meglepett, azt hittem, valami különös dologra gondol. Meg is kérdeztem, hogy mit kellett volna észrevennem? A ládára mutatott:

- Megkötött a malter a ládában.

leti munkaügyi apparátus elkezdte megtanulni a munkanélküliség enyhítését szolgáló intézkedések gyakorlati alkalmazását.

Az eszközök gyengeségei azonban már röviddel a bevezetésük után a szakmai viták keresztüztüébe kerültek. E vitákban a legkedvezőbb vélemény az, hogy az eddig eltelt időszak nem volt elégséges az eszközök működésének optimális összehangolására. De van olyan nézet is, mely szerint az eszközrendszer egésze alkalmatlan a foglalkoztatási problémák megoldására. Azzal mindenki egyetért, hogy a bevezetett foglalkoztatáspolitikai eszköz-

rendszer újragondolása indokolt. Az eddigi vitákban azonban kevésbé kapott hangsúlyt az eszközrendszernek a gazdaság működésével való összevonaása. Nem elhanyagolható pedig a tény, hogy ezek a piacgazdasági eszközök, azaz a piacgazdaságban jelentkező munkanélküliség kezelésére hivatott (rendszerint állami) intézkedések, tervgazdasági környezetben kezdték magyarországi pályájukat. Az erőforráskorlátos gazdaság pedig hagyományosan, a beidegződött magatartás szerint reagált az eszközök bevezetésére, a rendkívül előnyös feltételekkel megszerezhető állami pénzek megjelenésére. A kormány ugyanakkor a munkanélküliség megjelenése előtti pánikhangulatban kevésbé ügyelt a fékek és szűrők beépítésére. Ez tette lehetővé azt, hogy az új eszközök címkeje alatt nagy erővel megindult a központi erőforrások elszívása. Az eszközrendszer működésének anomáliái legnagyobb részt ezzel magyarázhatók. A munkahelyteremtő beruházásoknak is csak egy része szolgált új munkahelyek létrehozásának ösztönzésére, a másik része egyébként is létrejövő munkahelyek kialakítását tette kedvezményezetté.

Az újrakezdési kölcsön 400 eFt-os összege és kedvező kamata azt eredményezte, hogy más vállalalkozási kölcsönök elterjedésének hiányában a nem munkanélküli vállalkozni szándékozók munkanélküli helyzetbe hozták magukat, hogy a kölcsönt felvehessék. Ilyen módon ez az eszköz nem csökkentette, hanem - igaz csak átmenetileg - növelte a munkanélküliek számát.

Egy társadalmi réteg számára pedig kifejezetten jól jött a segély bevezeté-

- Nem baj - válaszoltam egykedvűen. Colos egyetértett velem, mert mindketten arra gondoltunk, hogy a hátralévő falazáshoz kicsit majd felfrissítjük aztán jön az ebéd, a tulaj fizet, és már megyünk is haza.

Föltápszoktunk. Colos az állványra, én a hordó tetejére álltam. Szóltam Gézának, hogy jöhet a téglá. A téglá nem jött, ugyanis Gézának már hült helye volt. Colos szokásához híven a fal ütögetésével, és szóval is informált, hogy jön a tulaj, hozza az ebédet, s hogy gyorsan kapcsoljuk be a gépet.

Az utca végéből egy viharvert autó tünt elő. Ettől teljesen lehangolódtunk. Egy teherkocsi tolatott be az udvarba, mindenféle rakománnyal. A tulaj sürgetően utasított:

- Fiúk, ügyesen rámoljatok le, mindjárt este lesz, ne aludjatok! Délután betonozunk! Colos! Iány sor téglát raktál reggeltől? - Colos verejtékét törölgetve ujjával végigszaladt a fugákon, és nagynehezen kinyögte: - Tízsort, főnök.

- Kevés, kevés. Már be kellett volna fejezni. - A tulaj be-vágódott a saját csotrogányába, és elviharzott.

A teherkocsi sofőrje elnyújtózott az ülésen, és pillanatok alatt elaludt. Colos fölment a kocsi platójára, és minden szó nélkül vállamra rakott egy istentelenül nagy fagerendát. Gyorsan megkapaszoktattam a plató végében, különben colostok módjára csuklottam volna össze. Az én kedves mesterem jót nevetett és még kikizett is.

- Szedd össze magad írókám! Ez nem toll, nem papír, ez egy egészséges gerenda. - Elindultam a teherrel, és akadozva mondogattam, hogy jól van, rendben van, könnyű neked ott fõnn, csak adogatnod kell. Colos emlékeztetett:

se, hiszen a fekete munka mellett ez a pénz "ingyen volt", s így, együtt már megfelelő megélhetést nyújtott.

Más eszközök működésénél a pénzügyi forrás, az állami költségvetésből elkülönített Foglalkoztatási Alap szűkössége jelentett problémát.

A közhasznú munkánál például hátráltató tényező volt, hogy az arra fordítható összeg egyszerűen határt szabott az eszköz felhasználásának. Ez a korlát kifejezetten az eszköz folyamatos működése és megbízhatósága ellen hatott, ugyanakkor (a másik oldalon viszont erősödő) helyi munkaerőpiaci tervezést terelte túlságosan szűk mederbe. Mindezek mellett a gazdaságban felerősödő válságjelek befolyásolják a foglalkoztatási eszközök felhasználásának célját - eredményét is.

A korengedményes nyugdíjaztatás eszközeinek működési tapasztalatait bizonyították, hogy ez viszonylag konfliktusmentes, szerencsés megoldás a vállalatnál hosszú időt eltöltött, de már sem ott, sem másik vállalatnál hatékonyan nem foglalkoztatható munkaerőnek a munkaerőpiacról való kivonására. Ugyanakkor szembe kell néznünk azzal, hogy a nyugdíj esetleges elértéktelenedésének arányában újra potenciális munkaerő-kínálatként jelentkezhet a korengedményes nyugdíjba vonulók jelentős része.

Látnunk kell továbbá azt is, hogy nem egységes a foglalkoztatási eszközök döntési és információs rendszere, ami rendkívül nehézkessé teszi áttekintésüket. Egyszerűsíti a helyzetet, hogy az eszközök döntési rendszere (az egyébként máig nem igazán összefogott) munkaügyi rendszeren belül marad. Ugyanakkor a döntések szintjei nem mindig indokolhatók. A me-

gyei irányítási szinten dolgozók számos esetben (már érdekhelyzetüknél fogva is) a decentralizálást látják jobb megoldásnak. A helyi önkormányzatok valódi működésének beindulása pedig alapvetően átalakítja a foglalkoztatáspolitikai problémák korábbi, döntően központosított kezelési-megoldási eljárásrendszerét.

A foglalkoztatási problémák mindenkori helyi, regionális jellege a másik oldalon pedig az önkormányzatoknak a helyi közösségekkel szembeni elkötelezettségének, felelősségének a korábbi irányítási struktúrához képest fokozott megnövekedése - végeredményben az

- A téglát te is csak adogattad, ne síránkozz, hordjad. Mi lenne veled a bányában?

- Már csak az hiányzik, meg egy púp a hátamra. A fenének vagyunk mi itt? Te agyonra keresed magad a bányában, mégis itt robotolsz ezen a nyomorult építkezésen. - Colos a platóra ejtette a betonvasat, és csipőre tette kezét.

- Én? Szóval én agyon keresem magam! A francot! Három kölyköm van. Ha nem dolgoznék hétvégeken maszkban, megnézhetnék magunkat. Az adólevonás is rengeteg, neked magyarázzam! Te miért vagy itt?

- Azért, amiért te! Nálunk is ez a helyzet, csak egy gyerekkel kevesebb van. A nagyobbik lányom már dolgozik ugyan, de a keresete jóformán semmire sem elég. De mi lehet a helyzet Gézáéknál? Képzeld, hogy heten vannak testvérek.

- Mit tudom én! Elég nekem az én bajom, vigyed már ne töprengj marhaságokon! - I. ettem az utolsó darabot és fújta a szottyantam a hordó mellé. Colos is követett és egyszerre kiáltottunk fel:

- Sört! - Benyakaltunk fejünként vagy két üveggel. A kerítés mellett egy maszatos kölyök ácsorgott. Colos azonnal ráismert.

- Te, Gézának vagy a testvére, ha nem tévedek. Géza küldött?

- Ó - jött kezelebb a gyerek, és leült egy téglára. Pálcajával a tőrmeleket piszkálta, s már mondta is a szöveget.

- Heten vagyunk testvérek, hozzánk nem jár a rendőrség, csak a Gyuriékhoz, és Miska bácsiékhoz. - Colos nem hagyta: Te, tegnap hol voltál?

- Ott, lent, ahol a tetőt rakják.

egész foglalkoztatáspolitikai alakításának erőterét és mechanizmusát átalakítja.

A foglalkoztatáspolitikai egésze alakításának már eddig is érzékelhetően fontos tényezőivé lépnek elő - a helyi önkormányzatok mellett - a munkáltatók és a munkavállalók érdekvédelmi szervezetei. Mindez azonban nem az államnak a munkanélküliség kezelésében és megelőzésében való felelősségének elvesztését, hanem - a döntések társadalmatisásával - a felelősség megosztását, ugyanakkor a legitim döntés kialakulásának nagyobb esélyét jelenti. Igaz ez, annak ellenére,

hogyan az állam mint tulajdonos-munkáltató még tartós ideig kettős szerepben, s így egyszerre erős pozícióban és szerepzavarban vesz részt a munkaügyi érdekegyeztetésben, a foglalkoztatáspolitikai alakításában illetve a foglalkoztatást érintő, a gazdasági ügyekben való (legalábbis a Parlament ülése előtti) végső döntések meghozatalában.

Az eszközrendszer jogi-technikai hiányosságait, a finanszírozás problémáit és bizonytalanságait, valamint a foglalkoztatási feszültségek szinte egyedüli, központosított kezelési szintjét élesen támadó kritikai elemzésekben ugyanakkor mindeddig nem kapott kellő hangsúlyt, hogy az eszközök hatékony, költség-takarékos működtetésének kulcsfontosságú eleme a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer.

Az intézményrendszer kulcselemei, a megyei (fővárosi) munkaerőszolgáltató irodák a munkaerőközvetítés szolgáltatásá fejlődésével jöttek létre. Az irodákhoz kapcsolódva a megyék nagyobb városokban kirendeltségek alakultak. Azokban a városokban, illetve valamennyi községben, ahol ilyen kirendeltségek nem voltak a legutóbbi időkig, a tanácsai szakigazgatási szervek látták el a hatósági és a szolgáltatási feladatokat is.

Az 1990. esztendő első felében erőteljesen megindult a megyei munkaügyi szakigazgatási szervezetek, illetve a megyei munkaerőszolgáltató irodák egyesítése, amellyel a korábbi döntés- és információ-szétforgácsolás problémája várhatóan megoldódik, illetve az ügyintézés is jelentősen felgyorsulhat. Kritikus azonban az, hogy a munkaerőszolgáltató intézményrendszer már ma is túlterhelt. Egyes körzetekben az ügyfélforgalom, az ügyfelek által támasztott igények ugrásszerű megnöve-

- Most már értem! Fenemód jó a szervezés, biztosan éhes is vagy.

- Igen, Géza mondta, hogy az abácsi - mutatott rám -, jó ember, ide bátran jöhetek, nem fog senki elzavarni. Majd én adogatom ennek a bácsinak a téglát. - Megveregettem az öcskös vállát, és megkérdeztem tőle, hogy mit főzött az anyukád. Hadarva mondta, hogy semmit, mert elment gombázni, és a piacon fogja eladni, az apukája meg az üvegyárban dolgozik, Géza pedig most az alsó építkezésen van, ahol a tetőt rakják. Megnyugattam:

- Szóval cseréltetek, no se baj, ha a tulaj hozza az ebédet megosztozunk. - Felcsillant a száma, örömeiben felpatlant, és kezembe nyomott egy téglát. Colos morgolódt, aztán mégis csak két lábra állt, és közös őstinkre emlékeztetve mászott föl az állványra. A téglákat igazgatva mormolta:

- Nem is rossz ötlet. Nagy kópék ezek, így oldják meg az étkeztetést. Hangját azonban mintha elvágták volna, elhallgatott, amint az utca végébe vetette tekintetét.

- A rohadt életbe!

- Mi van már megint? - kezdett érdekelni a látvány.

- A rohadt életbe! Ezek egy autósódert hoznak!

Azonnal leizzadtam, és mire dadogva kimondtam a söder szót, a teherkocsi betolott az udvarba. Közben, titkon abban bíztam, hogy billenős kocsihoz hozzák. Fix, hogy nem. Rendes platós volt. A tulaj ezúttal is intézkedett.

- Ügyesen túrjátok le. Az ebéd a fülkében van. Colos, ne aludj fiam, nem a bányában vagy. Te meg mit bámulsz rám? - lökött oldalba. - Fogd a lapátot, és nyomás. Igazatok egy kis pálinkát is. Nekem mennem kell. Egy óra múlva itt vagyok, és megkezdjük a betonozást. - Aztán

kedése néhány percre csökkentette az egy ügyfélre fordítandó időt. Az időhiány miatt bürokratikussá és személytelenné váló ügyintézés nem teszi lehetővé az érdemi segítségnyújtást, a válsághelyzetbe került emberek problémáinak humánus kezelését. A munkaerőszolgálati iroda sok esetben gyakorlatilag segélyezési, kifizetési helylé válik. E tevékenység mellett lassan már nincs idő a két alapvetően fontos tevékenységre, a lehetséges munkaalkalmak felderítésére és a munkáltatókkal való folyamatos kapcsolattartásra, illetve a személyre szóló tanácsadásra, s munkaközvetítésre.

Az intézményrendszer fejlesztése, a munkaközvetítő irodák személyzetének bővítése és képzése, az irodák szolgáltatásainak általában véve is feltételei, működésük korszerűsítése elkerülhetetlenül szükséges lépés.

Az eszközrendszer önmagában való elemzése tehát semmiképpen nem vezethet a munkanélküliség kezelésére vonatkozó meg-alapozott javaslatokhoz a gazdaság egésze működésének, hatásmechanizmusainak a foglalkoztatást, a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszert érintő hatásainak elemzése nélkül. De ugyanúgy részleges eredményre jutunk, ha az eszközök működését kiemeljük az azt befolyásoló-meghatározó társadalmi, politikai, jogi döntési mechanizmusok, a finanszírozási lehetőségek (vagy ma inkább a korlátok), valamint a munkanélküliségi ellátások kulcseleme - a foglalkoztatási intézményrendszer, szűkebben a munkaközvetítési irodák - működési rendszerének egészéből. A közeljövő teendői éppen ebből a szigorú összefüggésrendszerből eredően nem szorítkozhatnak csupán az eszközök korszerűsítésére. Egyfelől ugyan nyilvánvaló, hogy az eszközök működését a várható nagyobb számú munkanélküliség megjelenéséhez kell szabni, másfelől pedig mindez nem elégséges lépés a döntések társadalmasítása és decentralizálása, a finanszírozás megbízhatóvá tétele, valamint

az intézményrendszer nagymértékű fejlesztése nélkül.

IRODALOM: Ikéthy Lajos (1990), Piacosítás + struktúraváltás = munkanélküliség, Népszabadság 1990. jun. 25.; Kalóczkainé Főti Klára, A munkanélküliség kezelése a fejlett tőkés országokban, Munkaügyi Szemle 1989. 1.; Makó Csaba - Gyekiczky Tamás (1990), Rugalmas foglalkoztatás, aktív munkaerőpiac, Társadalmi Szemle 1990. 5.; Munkaerőpiaci gyorsjelentés (1990), Országos Munkaerőpiaci Központ, kézirat, (1990. nov., 4.p); Szabó Irén - Vanicsek Mária (1990), Munkaerőpiaci változások 1995-ig, Gazdasági Fórum 1990. 1.; Széleányi Iván (1990), Fő veszély: a munkanélküliség, Magyar Hír-lap 1990. május 30. 5.o.; Timár János (1990), Foglalkoztatás egy új Rubicon közelében, Társadalmi Szemle 1990. 5.; Zboróvári Katalin (1988), A fejlett országok munkanélkülisége Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1988. 150. p.

a tulaj eltűnt. A sofőr kifeküdt a főre, és bagóztatva szemlélte az eseményeket. Néha jókat kuncogott, fűszálal rácsált, majd horkolása jelezte, hogy alszik. Colos a kölyök kezébe nyomott egy lapátot.

-No, gyerek! Tűrjad, most megdolgozol az ebédért! Colost lehűtöttem, hogy ne bántsa a gyereket, ő nem tehet róla. Ittunk még a törkölyből, és lement a sóder. Colos odavonszolta magát a sofőrhöz, és megrángatta a cipőjét.

-Hé, komám, ébresztő, mit álmodtál?

-Hagyj békén, azt álmodtam, hogy lesz még egy fuvar. - Colos megmerevedett. A sofőr helyesbített:

-Nem ide, ne ijedj meg. Már itt sem vagyok.

Megebédeltünk. Az idő négy óra felé járhatott, amikor hangos beszédre, és a keverőgépzakatoló hangjára felébredtünk. Mindketten megdörszöltük a szemünket, és a tulajt láttuk a keverőgép mellett serénykedni. A betont keverte.

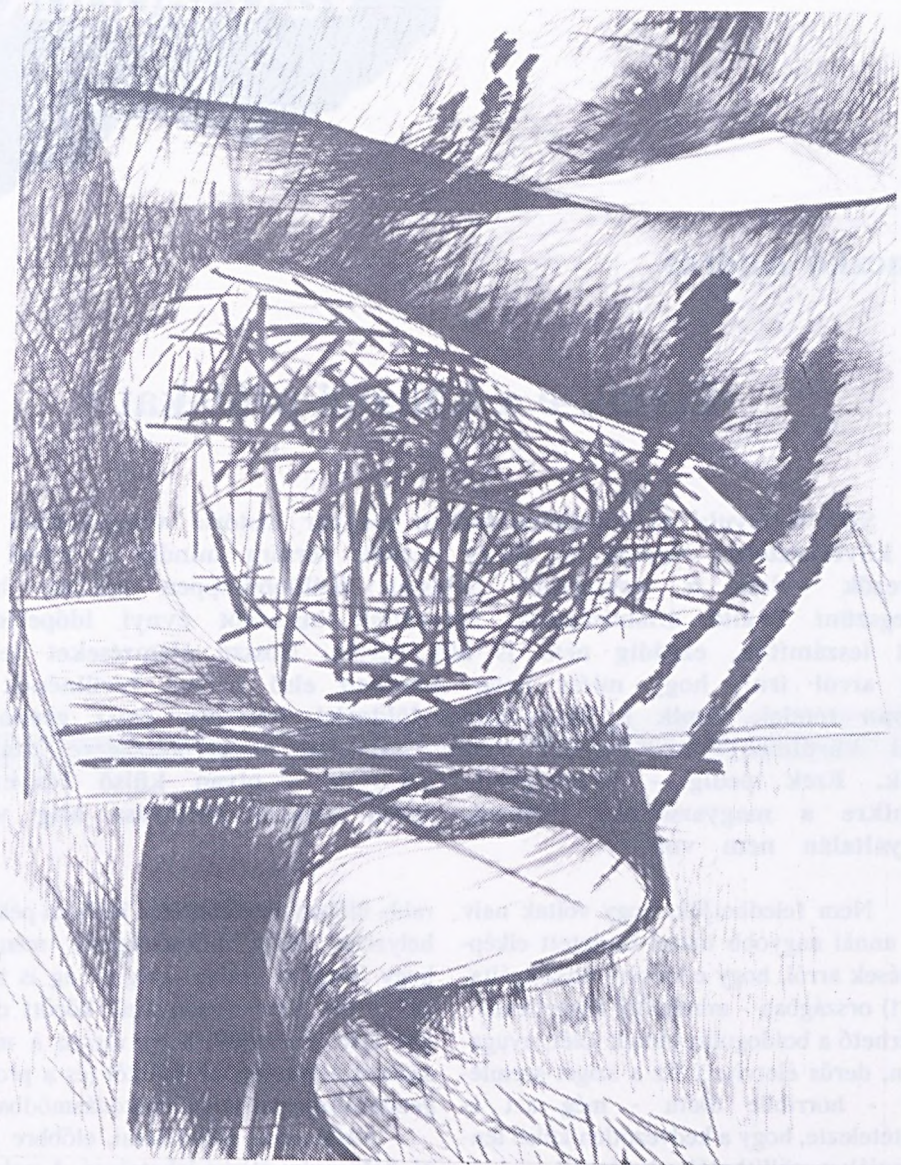
Hogy mi történt szombati napunk hátralévő részében, úgy este hétig? El sem mondom, olyan fáradt voltam, mint egy ló. Erre a napra egy ezret kaptam. Az ezres a különböző levonások után annyit ér, mint mondjuk halottnak a csók. Ma vasárnap van. Az elmúlt éjszaka azt álmodtam, hogy egy fényesen izzó lámpa vakítóan bántja a szemem és a lámpa mögött egy szemüveges adóellenőr ül, és valahol a város peremén minden előzetes bejelentés nélkül egy teherautó többször is betolat az udvarba.

Az adóellenőr pedig rámkiált.

-Aha! Szóval betolatott a teherautó! Miért?!

Válasz helyett felébredtem.

(vége)

Topor András: Lókoponya

Laczkó András

Értjük-e a külhoni példákat ?

Szekfű Gyula és történeztársal a magyar história vizsgálatából azt a következtetést vonták le, hogy hazánk sorsára mindig a külső tényezők voltak a legnagyobb hatással. Különösképpen azután, hogy megszűnt önálló államiságunk. Századunk huszonöt évnél időperiódusát leszámítva, ezeddig nem is állt helyre. Hosszú elemzéseket lehetne arról írni, hogy miért nem. Azokban első helyre kerülnének az olyan tételek, amik a kedvezőtlen földrajzi fekvésre, rossz geopolitikai körülményekre, európai hatalmi érdekek ütközöttségére utalnak. Ezek pedig - akárhogy forgatjuk - olyan külső tényezők, amikre a magyarságnak története során alakító befolyása alig vagy egyáltalán nem volt.

Nem feledhetjük, hogy voltak naiv és annál nagyobb tüzzel hirdetett elképzelések arról, hogy e kicsiny (kiszolgált) országban - mindentől függetlenül - elérhető a boldogulás (értsd: jólét, nyugalom, derűs életvitel). Ez a sziget-szemlélet - horribile dictu - még azt is feltételezte, hogy a kedvezőtlen külső tendenciák megállíthatók a határnál!

Most már tudjuk, hogy nem, s az is, hogy ezért a tudásért sokkal drágább árat kellett fizetni azoknál, akik hama-

rabb, időben megértették a külhoni példát, helyzetet. Népi bölcsességünk mondja, hogy "szegény embert még az ág is húzza", s ezt jelen viszonyaink között csak úgy értelmezhetjük, hogy *vissza* a megszokott helyzetbe, az ősöktől (és a propagandától) megtanult gondolkodásmódba.

Azzal pedig változtatni, előbbre jutni, boldogulni aligha lehetséges. A polgársággal is előbb el kellett hitetni, hogy a nemesség buta és kizökkenthető pozíciójából. Ha ez nem válik az alullevők meggyőző-

désévé, akkor a roham aligha indul meg. Kulcsfontosságú így, hogy mennyire sikerül átalakítani a gondolkodást. Van erre tanulságos külhoni példa.

A megszokás hihetetlenül nagy úr. Az emberi léleknek egyik kényelmes reflexe ez, amivel többek közt a kellemetlen változások ellen igyeckszik védekezni. Ugyanakkor az is bizonyított, hogy a sztereotípiák mennyire akadályozzák, néha lehetetlenné teszik a tisztánlátást, elfedik azokat a mindenki számára fontos felismeréseket, amik az újításhoz, a váltáshoz feltétlenül szükségesek. A megszokás így olyan kövületté válhat, amit csak a legnagyobb erőfeszítéssel mozdíthat meg az arra vállalkozó. Az orosz történelem reformerei: Rettegett Iván, Nagy Péter, Lenin, Buharin, és napjainkban Gorbacsov e kövület-megszokásokon változtattak.

Am ne feledjük, amíg a korábbi történelmi egyéniségeknek korlátlan (vagy alig megosztott) hatalom minden (vagy legtöbb kíméletlen) eszköze rendelkezésére állt, Gorbacsov csak önnön eltökéltségében, pontosan kiszámított taktikájában bízhat, és nem utolsósorban meggyőző érvelésére építhet. Az Európához való felzárkózás, csatlakozás érdekében Nagy Péter cár maga fogott olót, vágta le a bojári hatalmat és a múltat jelképező hosszú szakállakat. Sok-sok kérdésben Lenin megfellebbezhetetlenül intézkedhetett. Gorbacsov viszont demokratizáló, modernizáló elveinek, végső soron önmagának mondana ellent, ha a korlátlan hatalom nagyon is kétélű eszközéhez nyúl. Az orosz történelem eddigi átalakításai legtöbbször azonosak voltak a rezsimek (vagy uralkodók, vezetők) megváltozásával. Az újak gyakorlata az volt, hogy az elődök elveit, cselekedeteit és kiszolgálóit bírálták, vagyis

legfeljebb a felszínét kavarták meg. Azután visszatértek a szinte korlátlan hatalom gyakorlatához, az expanzív politikához, az egyetlen vallás (ideológiai) erőltetéséhez.

Másra volt és van szükség - ismerete fel Gorbacsov. A debreznivevizálást persze ő is végrehajtotta, de egyáltalán nem elégedett meg a felszín hullámaival. Az Európához csatlakozás feltétele ugyanis a belülről és az alapvetően (mélységében és teljesen) végrehajtott modernizálás. Munkájában, a peresztrojkaiban éppen az az elismerésre méltó, hogy vállalta több száz millió ember megszokásra épülő magatartásának, sztereotíp gondolkodásának és mechanikus munkájának átalakítását. Az utóbbi magyar szó persze nem fejezi ki pontosan azt, ami az oroszban benne van: az építés, a teremtés másságát! (Nem ugyanazt toldozza, hanem más alapról indul.) Nem folytatni akart (abban sokan segítették, támogatták volna), hanem újat, mást, Európához méltót teremteni. (Napi gyakorlata ellentmondana ennek?)

Ez egybeesik lényegi érdekeinkkel. A történelem ugyanis azt bizonyította, hogy a Nyugathoz való felzárkózás csak akkor lehetséges, ha a birodalom központjában és belülről indul el a modernizálás. Elsősorban a középkori monarchikus rend és elvek, ideológiák lebontása. Enélkül a nálunk is beépített lendítőerő nem áll meg.

Annak, aki lengőhintán ült, már a földrelépés is újdonság. A história sok fintora közül az egyik, hogy olykor egyszerűbb a megszokásokhoz ragaszkodni, a készen kapott gondolkodási klisék vakvi-

lágában élni, mint valóságos értékrendet kialakítani. A nyugalomhoz elegendő volt mások elveit visszhangozni. A középkort idéző (éltető) hierarchiában korunk "hivatásos forradalmárainak" nem kellett egyebet tenni, mint kinyilatkoztatni saját sérthetetlenségüket. S meglett a csoda! Addig mondogatták, míg a többség be- lenyugodott (félre ne értsük, ez nem egyenlő az elfogadással). Ennek nyomán a "hivatásos forradalmárok" kiváltságok bástyaíainak védőivé váltak. Ez is fintora a történelemnek: akik másoknak rohamot vezényeltek, hamar várvédökké váltak. Képzletben szinte az örökkévalóságig. S akkor a már jól kiépített hierarchiába belépett Gorbacsov, és lassan-lassan megkérdőjelezett mindent. Sőt, amit lehetett - rombolt. A "hivatásos forradalmárok" számára hihetetlen volt, nem tudták és tudják felfogni, hogy nem a "tömegek" tették semmissé kiváltságaikat és rohamozták meg erődeiket, hanem a vezetéstől kaptak utasítást a helyzet megváltoztatására, a kapuk megnyitására. Ez az a pont, amelyiktől a szó teljes értelmében átépítésről beszélhetünk, innen a gondolkodásban már nem elegendő a sztereotípiá, ettől az alkalmazkodás már nem mehetett a feudális hierarchia rendszerének megfelelően fölfelé.

Igazán történelmi tett volt Gorbacsovtól a gondolkodás megváltoztatása. A szolgálalkúság, a talpnyalás, a kameleon-módszer és a többi kipróbált eszköz már semmit sem ér. Az igazság mércéje nem kinyilatkoztatás többé, hanem a valósággal történő szembesítés. Elvesztette jelentőségét, szerepét az önkorlátozó belső cenzúra. Ami azért működött, mert soha nem lehetett előre tudni, jól dolgozik-e

az író, az újságíró, a szerkesztő. Minden csak utólag derült ki, amikor dicséretet vagy szidást osztott ki a sérthetetlen illetékes. A gorbacsovi peresztrojka és glasznoszty remélhetőleg véglegesen lomtárba tette a belső, már sokak által kifogásolt alkalmazkodó órát. A tabu-témák mindenkinek megszűntek. A beszélgetések-viták során szűk körben sem kell már félve körbetekinteni, ki hallja és viszi tovább. A dolgok, a jelenségek nevükön nevezhetők. Ott is, ahol negyven-hetven évtizedig másraprogramoztak.

A léleknek, a gondolkodásnak, a beszédnek és az írásnak, az emberi szellemnek ez a felszabadítása Európa e tájkának nagy élménye. Hogy mennyi ember osztozik ebben, az nap-nap után tapasztalható. Olyan öröm ez, amit - bizonyon remélhetjük - nem lesz módja és joga senkinek elvenni. Gorbacsov új gondolkodást serkentő munkája is biztosíték rá. Meg az, ha ösztönzésére itthon is átalakul a gondolkodás.

Azt kellene elérni, de sajnós a tények mást mutatnak. Tudom, hogy ilyen változáshoz idő kell, száz napnál sokkal több. Éppen ezért erős az igény arra, hogy legalább azok, akik vállalkoztak az átalakításra, ne ragaszkodjanak a hagyományos, az örökölt frazeológiához. Még ösztönző példák alapján is nehéz újat kitalálni, de ha nem történik meg, akkor miként higgye el az ember, hogy valóban másról van szó. Sokan felkapták a fejüket akkor, amikor a rádióban elhangzott a magyar miniszterelnöknek az amerikai elnök előtt elmondott fogadalma, hogy Magyarország az idők végezetéig hű szövetséges lesz. A jó emlékezettel megáldottak mindjárt azt emlegették, hogy Csú Te marsall

1953-an kardját kirántva tett hasonló kijelentést. A közelmúlt eseményeiben kevésbé jártasak pedig arra gyanakodtak, hogy magyar párttitkárok többször mondtak a mai miniszterelnök szövegével csaknem egyezőt - Moszkvában. Körülbelül ugyanazzal a hatásfokkal; egy mosollyal kísért biccentés volt az eredmény...

Az még hihető, hogy ily esetekben a külföldi példák nagyjából hasonlóak. Az viszont tény, hogy az a nyugati kormány, amelyik az állampolgárokat nem tekintette felnőtteknek, sokat titkolódzott, mi több, nem mondott igazat, rövid életű volt. Értsük úgy, hogy a kendőzetlen igazság a legjobb eszköz (vagy legalábbis egyike azoknak) a kormányzáshoz. Az Európa figyelmét felkeltő magyar autós-blokád egyik kiváltó oka kétségekívül a kormány titkolózása, illetve az igazsággal ellentétes állításai voltak. A nyíltság és az őszinte szó sok bajnak vette már elejét. Elegendő arra hivatkozni, hogy nemrégiben a francia középiskolások tüntettek, aztán randa-líroztak, mert kifogásaik voltak az iskolarendszerrel. A kormány kivezényelt rendőri erőket is, de nagyobb hatású volt az, hogy a köztársasági elnök elismerte a követelések jogosságát, igazat adott a diákoknak. (Aztán gyors ütemben elindult a munka a változtatásért.) Budapesten a miniszterek még akkor is másról beszéltek, amikor teljesen egyértelmű lett, hogy az igazság beismerése (és presztizisvesztés elszívása) nélkül a helyzet csak romlani fog.

A televízió jóvoltából vagy az utazások gyakorisága miatt sokunknak van ismerete arról, hogy mi minden ellen szerveztek és indítanak tüntetéseket nyugaton. De arra nem emlékszem, előfordult-

e valaha, hogy ott áremelésért vonuljanak föl. Budapesten ez is megtörtént! A tény önmagát minősíti. Nem is ez az érdekes, hanem a kiagyaló(k) gondolkodásmódja. Ami - ha jól értem - azt célozta meg, demonstráljuk, hogy a többség minket támogat. Ha így van, akkor teljes a megdöbbenésem. Ilyen nyugati példa nincs! Pedig a kormány sokszor hangoztatott szándéka, hogy amiben lehet, az ottaniakat másolja. Ebben az esetben az indigó valahogy rossz irányba fordult. Mert Moszkvában, vagy jöjjünk közelebb, Bukarestben módszer, hogy a protestálók ellen hűséges tüntetőket vagy ha kell, husángos bányászokat vezényelnek ki. Ez lenne az új kormányzási stílus? Hogy azt másolják, gyakorolják, ami ellen nem is olyan régen minden eszközzel küzdöttek? Hol van itt az európaiság?

A képernyő előtt ülők láthatták, hogy ki vezényelte az "ellentüntetőket". S azt is, hogy a belügyminiszter irányította kormánynak mindezek, sőt, a nyílt fenyegetések ellenére engednie kellett. Ily esetben a külföldi példa azt mutatja, hogy a miniszter urak levonják a következtetést. Ne nézzünk távolabbra most Bécsnél! Volt egy Blecha nevű belügyminiszter, akinek távoli ismerőse (vagy barátja) zavaros ügybe keveredett. Jól értsük, nem a miniszter, nem a családja, mégcsak a rokonsága sem. Ennek ellenére Blecha úr azonnal bejelentette lemondását, mert a miniszternek feddhetetlennek kell lennie. Azt sem engedheti meg, hogy azok köréből vetüljön rá rossz fény, akik között megfordul. Nálunk sokkal egyértelműbb volt a helyzet, s mégsem... Tudom, az ország nem maradhat kormány nélkül, s épp ebben a nehéz

helyzetben. Igaz. De ha a külhoni példákat követnénk, akkor az alkalmasság jutna szerephez, s nem pártpolitikai vagy koalíciós elképzelések. Amíg ez vezérlő elv nem lesz, addig az elmaradás e téren is növekszik. Az pedig kifejezetten érdekeink ellen való.

S az ugyancsak, ha bármely tisztséget viselő többnek, másnak képzelet magát az embereknél. Egy svájci kivárosban pár éve szemtanúja voltam, hogy egyáltalán nem illő heveséggel verte az asztalt egy képzőművész. Azért, mert szövényt, majd hírlapi vitába keveredett a kanton prefektusával, akinek ott is nagy hatalma van (hiszen parancsol a rendőrségnek). A művész verte az asztalt, hogy addig nem hagyja abba, amíg a prefektus nem távozik (le nem mond). Már voltak bíróság előtt is. Magyar gondolkodással mindjárt gyanakodni kezdtem, hogy ott csak a művész húzhatta a rövidebbet. S valóban, elismerte, hogy megbüntették. Mert a prefektusnak nagyobb hatalma volt? Nem. Csupán azért kellett egy frankot fizetnie, mert a bíróság előtt is verte az asztalt... Ha a külhoni példát jól értem, akkor ott senkit, egyetlen polgárt sem tartanak kiskorúnak, szellemileg visszamaradottnak, aki képtelen megérteni saját helyzetét. Az egyenlőség példája kellene már hasson nálunk! Nyilván a gondolkodásmód akadályozza érvényesülését. Hiszen az október végén kiderült, hogy a miniszterek és a munkaadók és a munkavállalók között messze nincs egyenlőség. Nem tudom, hogy hány frankot kellett volna fizetni azért, hogy a kormány képviselői rendre megvárakoztatták a tárgyaló feleket. Miért ez a lebecsülése a többi embernek? (Hogy a képernyők előtt ülő népről ne is szóljak.)

Csak azért, mert bársonyszékben ül valaki? Elfelejtük, hogy kiknek a szavazataival jutottak oda?

Térjünk vissza még a megvárakoztatásra, mert arról is van közvetlen nyugati tapasztalatom. Neuchatelben járván meg akartam nézni a középkori várat. Ahogy a lépcsőkön kapaszkodtunk föl, egy nyitott ajtóra hívta fel a figyelmemet a kísérem. Az volt rá kiírva: Minister Public. Miért van nyitva az ajtó? - kérdezte svájci ismerősöm. Arra tippeltem, hogy az inas elfelejtette bezárni. Gyorsan fölvilágosított, az lehetetlen, hiszen akkor már nem lenne inas. Nem ez a magyarázat, hanem az, hogy a miniszter úr egyetlen hozzáfordulót sem akart megvárakoztatni (mert akkor rövidesen már ő sem lenne miniszter). A reá bízott hatalmat a legteljesebb nyíltsággal, a köz szolgálatábangyakorolta, gyakorolhatja. Mikor lesznek követői nálunk ennek a magatartásnak?

Ha ilyen apróságra nem terjedhet ki a figyelem, akkor legalább a létet valóban közvetlenül érintő dolgokat lássuk meg. Például azt, amire ugyancsak a svájciak mutattak rá. Sorban mennek tönkre a kis műhelyek, üzletek, vállalkozások. Itthon éppen ellentétes tendenciát igyekszik erősíteni a gazdaságpolitika. Vállalkozásra, üzlet- és műhelynyitásra ösztönöznek minden erre hajlandó embert. Az így remélt csoda azonban valószínűleg elmarad. Mert az említett példa jelzi, hogy a versenyt nem sokáig bírhatja a kisvállalkozás. A fribourgi vagy genfi boltoknak, műhelyeknek épp azért kellett bezárniuk, mert jól mentek, s a hasznot hozó üzletmenet feltűnt a nagyvállalkozóknak. A nagy cég gyorsan megjelent

szolgáltatásaival, olcsóbban, gazdagabb választékkal, minőségileg kifogástalanul. Ezzel nem versengetett a kisvállalkozó. Tudom, az utat végig kell járni, a tanulópénzt meg kell fizetni. De ha kikerülhetetlen a fizetés, akkor arra adjuk ki a pénzt, ami valóban a legjobb modell, olyan útra térünk, ami tényleg a jövő századba vezet. Érdemes lenne - a gyakran jelentkező külhoni tünetek alapján - megvizsgálni, nem léphető-e át egy lépcsőfok?! Hiszen arról is nemrégiben számoltak be a hírügynökségek, hogy közel félmillió francia parasztagazdaság ment tönkre. Termelékenyek voltak, jól dolgoztak, de nem bírták a versenyt - elsősorban a piaci árakkal (és az azokra hatást gyakorló nagytermelőkkel). A magyar paraszt nem szívesen hajtja kocsiját rossz úton. Az elébe rajzolról - a külhoni jelzések alapján - látszik, hogy bajok lesznek vele. Jobban meg kellene vizsgálni, még az indulás előtt, nehogy ismét csak a visszafordulás maradjon az egyetlen lehetőség. Sem pénz, sem idő nincs rosszkísérletekre.

Francia, japán, hongkongi és márosz példák is figyelmeztetnek, nehéz helyzetben a kultúra erősítése fontos feladat. Nálunk e téren is ellentétes a tendencia. Protestáljunk, mert a vidék kizsákmányolása túllendült az elviselhető ponton. Sokan bizonyították már azt, hogy a gazdaságban mennyi kárt szenvedett a "vidéki" Magyarország - kizárólag csak azért, hogy pillanatnyi politikai érdekek kedvező színben tűnjenek fel. Nem halasztható tovább most már a nyílt vita arról, hogy milyen károkat okozott és tervez újra a reformgondolatok jegyében a pénzügyér-szemlélet a nem fővárosi kultúrának.

A költségvetés-centrikus szemlélet érvényesülése megsemmisíti az eddigi eredményeket, lerombolja azt is, ami pedig önmagában kevés lett volna az európai felzárkózáshoz. A befolyó adók olyan elosztási rendszeréről hallani, ami a hátrányokat nem számolja fel, inkább növeli. Az alapelv a települések fokozottabb támogatása. Ezt így, összefüggések ismerete nélkül, akár helyeselhetjük, hiszen van olyan falu, amelyik több pénzhez jut, mint eddig. De a lélekszámon alapuló, ún. "fejkvótás" rendszer például Kaposvár esetében kétszázmilliós hiányt teremtett (a város 1990. végére elérte a négyzámilliót). S ez melyik ágazatot érinti leghátrányosabban: a közművelődést. A pénzügyőr-gondolkodás ugyanis úgy tartja, ez a legkevésbé fájó, ott nem mernek kiabálni.

Tiltakoznunk kell, mert nemcsak egyéni, kisközösségi létünk, de a nemzet jövője is károsodik, ha engedjük a további tobzódást. Hogy fokozatosan sorvasztják a színházi kultúrát, agóniára ítélik a múzeumokat, könyvtárakat, művelődési házakat és az irodalmi folyóiratokat. Hogy miként, azt láthatjuk a színházaknak adott "új támogatási rendszerből". Az idézőjel helyett felkiáltó kellene, ugyanis támogatásról szó sincs. A nézőszámra alapozott összeg sokkal kevesebb, mint amiből eddig éltek az intézmények. Csak egyetlen példát. A kaposvári Csiky Gergely Színház hosszabb idő óta jó nézettségi statisztikával rendelkezik. Így akár kedvezőnek is tarthatnók az "új" elgondolást. Az intézmény eddig nagyjából kilencven millió forintból gazdálkodott. A nézőszámra alapozott támogatási összeg kezdetben a felét sem ígérte. (Tegyük hozzá, a mostani

bértömegük több annál!) Nem kell közgazdásznak lenni ahhoz, hogy lássuk a mélypontra jutást. Kevesebb pénzből, emelkedő árak, infláció mellett, ugyan ki tud gazdálkodni? Tényleg hozzáértő kormány kellene, hogy ezt ne engedje! Mert az illetékes művelődési államtitkár mindezek nyomán csak azt jegyezte meg: "...nincs pénz, a tárca költségvetéséből hiányzik 1,3 milliárd forint." Azt már nem tette hozzá, hogy nekik feladatuk, kötelességük lenne a hiányzót előteremteni.

Az ilyenfajta tájékoztatás "lenyűgöző". Hiszen szó sem esett a megyei könyvtárakról, múzeumokról, művelődési központokról és az irodalmi, kulturális folyóiratokról, lapokról. A jelenlegi önkormányzati törvénytervezetben ezek marginálisan szerepelnek! Azaz, le kell építeni, vagy be kell zárni mindent?! A me-rev pénzügyér-gondolkodás ezt akarja! Lerombolni, megsemmisíteni mindent. S ezt a művelődési kormányzat nemhogy megvétőzná, hallgatásával még támogatja!

Tisztázzuk már végre, hogy a művelődés mindenütt a világon pénzbe (!) kerül, amit döntő mértékben - bárhová nézünk - az állami költségvetés vállal magára! Arra aligha tudna a pénzügyi kormányzat példát hozni, hogy valahol is egy működő rendszert egyszerűen figyelmen kívül hagyva néznének előre. Bízhatnánk abban, hogy az országgyűlés ezt nem fogadja el. De a honatyákat a kormány annyiszor "átverte" már, hogy kevés az esélye a visszautasításnak. Különben is, napról napra azt látjuk, hogy egy pénzügyi, költségvetési diktatúra érvényesül. Most ennek a közművelődést semmibe vevő rafinált formáját érvényesítik. Alig esik szó az ágazatról. Amiről nem beszélünk,

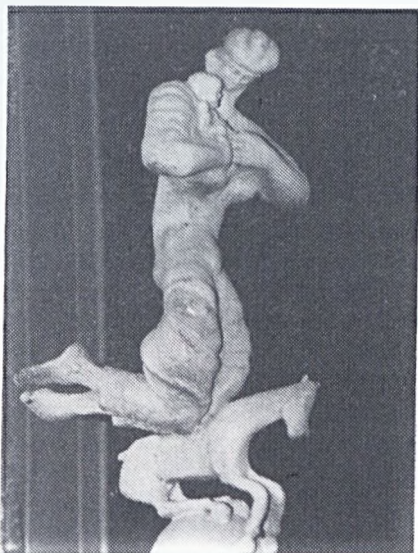
arra nem kell pénz. Az ilyesfajta gondolkodásnak már éppen elég kárát látta a magyarság.

Ha bezárnak néhány intézményt, megszüntetnek néhány kulturális műhelyt, attól még - mondják - nem dől össze a világ. Az valóban nem. De a közművelődési egyesületek, az önszerveződő közösségek, a művelődést segítő gazdakörök és egyebek negyven év előtti bezárása igazán lehetne intő példa. Az intézkedés annyi kárt okozott a népi kultúrában, a szellemi viszonyokban, hogy hatását azóta sem sikerült kihevernünk. Ehhez hasonló intézkedések még az új gazdálkodás jegyében sem tervezhetők! Az önkormányzatoknak odadobják a labdát: oldják meg, ahogy tudják az intézmények fenntartását. Fedezet nélkül? E logika szerint a felmerülő kérdés: pénz nélkül hogyan maradhat meg a Pénzügyminisztérium?

A megyei múzeumok, könyvtárak, művelődési központok és folyóiratok, lapok fenntartását átvehetnék a városok. De azok is kevesebb pénzt kapnak. Sorvadjanak el a megyék szellemi irányítói, módszertani műhelyei, hogy néhányszor tízmilliót megtakarítson a költségvetés? A tönkretétel könnyű, a feltámasztás nehéz és pénzigényes. Nem gondolkodhatnak és intézkedhetnek csak rövid távon a magyar közműveltségéről. Vagy vannak, akik ezt is tragikus nemzeti sorskérdéssé akarják tenni? Ne engedjük! Erre intenek a külhoni példák.

Emlékmű pályázat

MERLEGEN

A salgótarjáni 1956. december 8-i Emlékmű Alapítvány és a Képző- és Iparművészeti Lektorátus pályázatot hirdetett az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz áldozatainak emlékét megőrkítő szoborkompozíció tervezésére. A pályázatra *Bobály Attila*, *Csemniczky Zoltán*, *Molnár Péter*, *Párkányi Péter*, *Szabó Tamás* szobrászművész és *Kicsisny Balázs* festőművész kapott meghívást.

A pályaterveket a Képző- és Iparművészeti Lektorátus által felkért szakbizottság (...) értékelte.

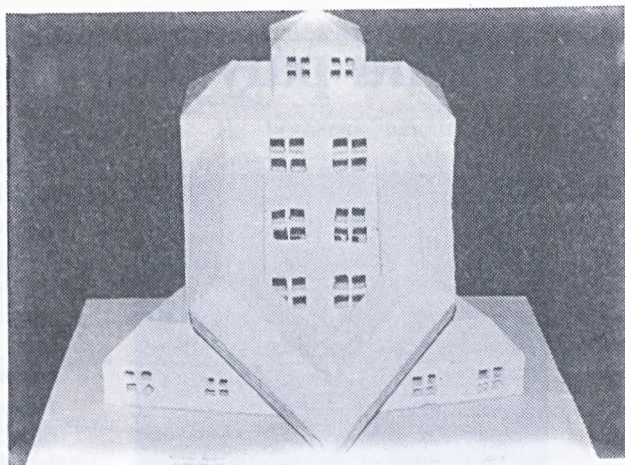

Bobály Attila szobrászművész - 280 cm magas kő posztamensen elhelyezett bronz plasztikája egy gömbön álló, meseszerű, apró csikó hátán térdelő madonnát ábrázol.

(...)

Molnár Péter szobrászművész - a sortűz helyszínén bazalt kövekkel kialakított kör alakú térben helyez el három életnagyságú kőfigurát. Az "álldogáló" férfifigurák nem a megtörtént drámára, hanem egyfajta bölcs rezignációra utalnak.

(...)

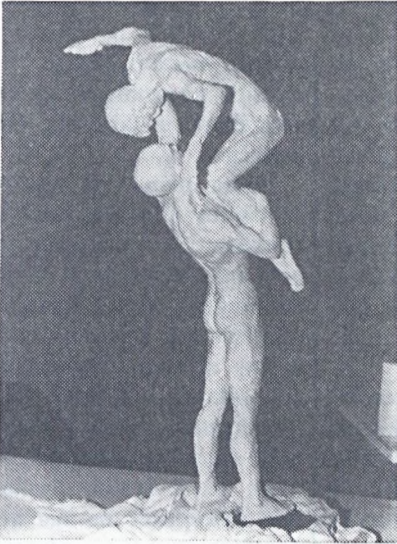
Kicsiny Balázs festőművész - Lakótelepi házra, börtönre emlékeztető, kb. 3 m magas bronz "épületet" kíván a sortűz helyén felállítani. A mű figyelemre méltóan érdekes dekonstrukció.

(...)

Szabó Tamás szobrászművész a 6 m magas, fekete gránitlapokkal burkolt obeliszk előtt - rajta az 1956-os felirat - 220 cm-es bronz figurát helyez el. A fejthajtó, meghajló figura az obeliszkről lehulló drapériát tartja. - Az építészeti terv *Máté Tibor* építész munkája.

(...)

Párkányi Péter szobrászművész két elemből álló bronzplasztikával állít emléket a sortűz áldozatainak. A téren enyhén megemelt, természetes dombon, drapérián álló életnagyságú férfi-figura emeli, tartja lehanyatló társát. A jelenet a keresztlevétel motívumát idézi, de a megsebesült áldozat örök figyelmeztetésként való felmutatását is sugallja. A mű másik eleme a tér túoldalán lévő épület sarkán elhelyezett dombormű, ami egy drapéria "becspódását" ábrázolja. Erről a helyről dördült el a sortűz 1956. december 8-án.
(...)

Csemniczky Zoltán párizsi kiállítása miatt nem vehetett részt a pályázaton.

A Képző- és Iparművészeti Lektorátus a szakértői véleményekre támaszkodva és a megrendelővel egyetértésben *Párkányi Péter* és *Szabó Tamás* szobrászművészeket felkéri, hogy a pályázat II. fordulója keretében fejlesszék tovább tervüket.

1990. december 17-én 10 órára a Lektorátuson konzultációt tartottak a két alkotó számára, ahol a Bíráló Bizottság tagjai személyesen fejtették ki véleményüket.

... Szakértők: *Fekete Tamás, Janzer Frigyes, Marosius István, Paulikovics Iván* szobrászművészek, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének tagjai; a Lektorátus részéről *Gaál Anna* főmunkatárs.

Egyén-világ-vélemény

A művészek ne a kor tartalmát próbálják kifejezésre juttatni, próbáljanak előbb tartalmat adni a kornak.
(Conrad Fiedler)

Ötödik alkalommal nyílt meg az Országos Rajzbien-nálé Salgótarjánban, a Nőgrádi Történeti Múzeumban. A rendezvény célja - amit az elnevezés is tükröz - a megelőző két év egyedi grafikai "termésének" legjavát bemutatni és felsorakoztatni a rajzművészet legújabb tendenciáit. A kiállító mintegy száz grafikus által beadott művek széles skálán mozogtak - a kiemelkedők azonban a legfrissebb irányzatokhoz kapcsolódnak.

Pontosan ezek a grafikák okozták viszont a Biennálé zsűrijének a legnagyobb gondot. Az alkalmazott egyes technikák számos esetben kétséggé tették a művek rajz voltát, grafikuságát. Mindennapi gondolkodásunkban ugyanis az egyedi rajzról - mint képzőművészeti tevékenységről - egy bizonyos séma él. E szerint az autonóm grafika sima, semleges felületekre húzott vonalak rendszere, kitörölhetőek, vagy marandóak az írótól függően, amely nem csak a külvilág

közvetlen leképezésére törekszik elsősorban. Szerepe - az ókortól századunkig - a magasabb rendűnek tekintett festészet, szobrászat, építészet alkotásainak előkészítésében merült ki. Csupán a közelmúlttól kezdve vált és válik fokozatosan önálló, elismert s napjainkban talán már vezető műfajjá.

Hogy a megelőző korokra valóban jellemző rajz-fogalom jelenkori változását áttekinthessük, először a "modern" nem annyira meghatározott formakört jelöl, mint inkább klímát: azokat a társadalmi feltételeket, amelyek között korunk művészete létezik. Ennek megfelelően, mint minőség állandóan változik. A kor művésze előtt ebben a mindig változó térben két lehetőség áll. Az egyik - nem szakadva el az előző korszakok eszményeitől - "hagyományos" stílusban dolgozik, alkotásait aktualizálva az őt körülvevő társadalom jelenségeinek leképezésére törekszik. A másik lehetséges megoldás az autonóm személyiség kifejezése, melyben már ott rejtőzik a külvilág "lenyomata", s az erre való reagálás. Ebben az esetben a művész egyszerre teljhatalmú és kiszolgáltatott. Öntük-

rőzését maradéktalanul évenyiesíti, ugyanakkor ki van szolgáltatva a közönség értékelésének.

Soha nem volt annyira szubjektív a kritika, mint korunkban. A művészet ma nem más, mint az a valami, amit mi egy adott pillanatban művészetnek ismerünk el. Ez a tény szintén pillanatnyiságot, állandó változást takar (gondoljunk csak arra, hogy a múlt század második felében nagy sikert aratott Makart-féle életképeket ma már nem művészeknek, hanem giccsnek tartjuk.) A közönség megnövekedett szerepe, valamint a "művészi" változása értékelésbeli bizonytalanságot hordoz magában.

Az egyedi grafika műfaj határainak elmosódása egyrészt erre az elbizonytalanodásra vezethető vissza, másrészt a közelmúlt expansionista törekvéseire. Az expansionizmus, a "terjeszkedés" a képzőművészetben az egyén, az individuum szerepének megnövekedésével a műfajok szigorúan vett határainak át-törését jelenti. Az alkotók közöttük a grafikusok - keresik gondolataik kifejezésének legmegfelelőbb eszközeit, gyakran egyetlen műben ötvözve grafikát, piktúrát, fotótechnikát.

Mindezzel együtt jár, az expanzionista törekvések lassú letisztulása után is, hogy egy időben, egy közegben számos törekvés él egymás mellett. Viszanyerte érvényességét az őskori barlangrajzok óta kísértő "jel hagyására" irányuló törekvés. Jelentős a kölcsönhatás a különböző sokszorosított és sokszorosítható műfajok (elsősorban a plakát) és a rajz között - nem véletlen, hogy számos reklámgrafikus kitűnő egyedi műveket készített és vizont. Az individuum, a személyes valóságértelmezés előtérbe kerülésével a modern műalkotás - így az egyedi grafika - már nem kapcsolódik közvetlenül a társadalmi kommunikáció rendszerébe, hanem teret enged a különböző lehetséges értelmezéseknek. A mű autonóm struktúra volta nem akadályozza meg a közönséget abban, hogy egyéni befogadásával ne formálja újjá azt.

Visszatérve a Rajzbiennáléra, ha megpróbáljuk tetten érni a fent felsorolt jellemzőket - nehéz dolgunk lesz. A hasonló jellegű rendezvények nem nyújtanak egységes képet egy-egy művész pályafutásáról, nem adnak lehetőséget összehasonlításra egy-egy alkotó csoport, közösség munkáján belül. Sokféleségében inkább

számadás a kiállított anyag; különböző stílusban, felfogásban dolgozó művészek beszámolója két év munkájáról, fejlődéséről. Technikailag is rendkívül változatos megoldásokkal találkozunk - a hagyományos rajzi eszközöktől (kréta, grafit, tus) a fotótechnika felhasználásáig. A megfogalmazásmódok skálája a leegyszerűsített jelektől, gesztusoktól a "rajzosabb" megoldásokon át az "ironizáló" természethűig terjed.

Ami ezt az első pillanatban eklektikusnak tűnő anyagot összeköti, közös fonálra fűzi - mint a Biennálé megnyitóján is elhangzott - a gondolatiság, még pedig az egyénnek az őt körülvevő világra, környezetére vonatkozó érzelmei, s véleménye.

"Igy látom é n" - mondja a művész, s közben továbbgondolkodásra késztet minket.

A politikum, jelenünk társadalmi, gazdasági forrongásai alig jelennek meg direkt módon, "élesben" a grafikákon (ahogy nem is olyan régen egy jőnevű művésztől elvárták), de valahol számos lapon ott vannak. - Te is viaskodsz a gúzzsal, a kötéllel, máról holnapra élsz, már az anyaméhben is veszélyben vagy, elvágysz valami jobb, szebb világba, vagy csak egyszerűen félsz?

A feltett kérdéseket mindenkinek magának kell megválaszolnia. A feszültség az indulatok kifejezésére kevésnek bizonyultak a hagyományos rajzi eszközök, a művészek jó része a társműfajoktól kér segítséget.

Nyugalom és dinamika, mágia és "hétköznapiság", hagyományos megoldás és "modernség" jól ellensúlyozzák egymást - a rendezés érdemképpen is - a két kiállítóterben. A földszinti kamarateremben (mely egyben a két év előtt Csohány-díjas Maracszkó Gabriella kamarakiállításának is helyet ad) a csend, a nyugodtabb formák domináltak, az emeleti kiállítóter pedig a mozgásé, a formák kavargásáé volt. Ellentétük a világ, az élet két aspektusát illusztrálja.

Nem (vagy nem elsősorban) színek tarkaságával, meghökkeneti vágyásával hívta fel magára a figyelmet a salgótarjáni Rajzbiennálé, hanem a gondolat, az emberi érzelem előtérbe helyezésével. Azt hiszem, ezek az értékek mindennapivá váló élethalálharcaink között lassan, de biztosan devalválódni kezdenek. Ne hagyjuk elveszni és elveszíteni őket!

Peák Ildikó

Veres János

Életút

Milyen sűrű volt az elmúlt fél évszázad? Veres János kötetcíme (Életút) veti fel - önkéntelenül is - a kérdést. Ha valaki (mint Veres János) 1930-ban születik, az kamaszként éli meg Hitler uralmát és bukását, a világháborút, az országhatárok (újbóti) átszabását, a kitelepítéseket és már felnőttként a sztálinizmus tombolását, tehát: zsigereibe ivódik a félelem, a megalázó, mert megnevezhetetlen szorongás. Megtanul elhallgatni, megtanulja gondolatait, érzéseit "bekódolni", balanszírozni a kimondás, a sejtetés határán. Menekülni témákhoz és formákhoz, amelyekben még elmondható a létezés nagy élménye: a születés, a szerelem, a halál, a küzdelem és a vereség.

Formát és témát is a népköltészetből kölcsönöz a költő, a sokat emlegetett "tisza forrásból", ahogyan a falut és "a" népet kissé nosztalgikusan értelmezte a plebejus származású értelmiség a korábbi évtizedekben. Rögtön szeretném itt elhessenteni a vádat, semmi okom, kedvem ironizálni Veres János költészetéről szólván! Mert nincs igazságtalanabb, mint mai tudásunkat világlátásunkat számonkérni a köl-

tón, aki nem csupán megéltte, de meg is szenvedte a kort. Mint beteg ember fokozottabban érzékeny volt, aki a szanatóriumi szobából talán idillibbnek (elérhetetlenebbnek) látta a természetet, a szerelmet, ugyanakkor talán egyszerűbbnek, sterilebbnek az élet valós konfliktusait.

Az elvont lelkesedés (olykor lelkendezés) azonban fokról fokra közelebb jut a vaskosabb valóságához, s az az élményvilág, amely a korai szakaszban a kicsit Tompa Mihály virágregéire (is) emlékeztető pantheisztikus természetképekben, történelem- és "nép feldolgozásban", reminiscenciákban fejeződött ki - a felnőtt férfi tollán zaklatottabb, valós konfliktusokat is kidaloló tartalmat és formát talál. Veres János költészetén is nyomon követhető a történelmi változás, valamint az a poétikatörténeti folyamat, amelyet sommásan az avantgard térhódításának nevezhetnénk. A népiességet, a stíromantikát joggal vádolta Kassák torzítással a század elején. Nem arról van szó, hogy Kassáknak mindenben igaza volt, amikor dogmatikusan elvetette

a klasszikus formákat. De abban mindenképpen, hogy az idill, a tulipános, madárfüttyös, tilinkós kidalogatás alkalmatlan korunk nagyon is érdes, durva élményének kifejezésére. Veres János legnagyobb költői teljesítményének éppen ezt a felismerést, illetve váltást tartom. Nem szakít a korábbi szemléletével, felfogásával, de palettáján új színek, formák jelennek meg, olyanok mint a századunk zaklatott élelményét jól kifejező Kollázs I. és Kollázs II., amelyekben sejtetni tudja a kisebbségi létet, a fenyegetettséget, századvégünk politikai, eszmei és kulturális zűrzavarát, az összetörtséget és a harmónia vágyát is. A szelíd gömőri táj (itt kapáltatta meg Mátyás király az urakat?) úgy épül be a költő kozmoszába, hogy megnőnek a távlatai, térben és időben is új dimenziót kapnak.

Magyarán ez a küzdelemben kivívott új harmónia olyan nyugvópont, amelyről el lehet rugaszkodni, ezzel már lehet kezdeni valami újat, akár.

(Madách - Szépirodalmi K. 1989.)

Horpácsi Sándor

Horváth István

Dr. Herz Sándor

(a szlovák-magyar kapcsolatok történetéhez)

szomszédság

és

közösség

ELVI ALAPVETÉS A szlovák-magyar kapcsolatok történetével összefüggésben négy kérdéskört tartok hangsúlyozandónak.

Mindenekelőtt a szlovák-magyar kapcsolatok vizsgálata (bármilyen történelmi szempontú is az a vizsgálat, bármennyire is figyel a történeti elemzés módszereire, a közelítése bármennyire eleget tesz a szakmai korrektségnek) meggyőződésem, hogy nem maradhat, nem marad meg kizárólagosan a szaktudomány síkján. Az elemzések mindenkor - az eddigiek legalábbis azt bizonyították - feszegették, hasogatták a politika kárpitját is. Ennek következtében számos konfliktusnak lehet a forrása egy ilyen típusú közelítés, vizsgálat. Mi lehet ennek az oka? Az okot, az okokat a következőkben látom.

A szlovák-magyar kapcsolatok vizsgálata nem egyszerűen csak szaktudományi, hanem nemzeti, nemzetiségi kérdés is.

Továbbá a nemzetiségi lét még a 20. század utolsó harmadában is a magyar történelem, az európai történelem - úgy hiszem, hogy érdemes a kört még tovább tágítani - a világtörténelem egyik legizgalmasabb, legkevésbé megoldott kérdései közé tartozik. Az is elmondható, hogy a nemzetiségi kérdés, egyúttal kisebbségi kérdés is. E tekintetben pedig egy újabb viszonyrendszer: az elnyomó és elnyomott kérdéskörének felvetését tartom indokoltnak és szükségesnek.

Végül a szlovák-magyar kapcsolatok vizsgálata Nógrád megyében azok közé a témák közé tartozik, amelyet valóságos összefüggéseiben és történéseiben soha nem vázoltunk fel eddig eléggé mélyen, kellő árnyaltsággal. A mindenkori politika - mindkét oldalon - a tabuk közé, a veszélyeket hordozó témák közé sorolta a kérdéskör vizsgálatát.

Ezek az elemek együttesen és külön-külön is - tehát a nemzetiségi, a kisebbségi - hatnak, élnek: gátolják, gátolták a kizárólagos történeti szakmai szintű elemzést, és a szintézis megteremtését. Szlovák-magyar viszony esetében a százados együttlélést nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ennek keretében a mindennapi élet, a történelmi lét sok és lényeges alap- és elemi motívuma kap-

csolódott össze. Természetes, szerves úton jött létre ez az összekapcsolódás, ez csak drasztikusan és erőszakos úton választható szét. Ez az együttlélés mindkét fél esetében - sokszor eltérő okok miatt - nem kifejezett, nem megfogalmazott, olykor letagadott. Esetenként egyoldalúsága miatt zavart okozó. Ugyanakkor mindkét nép, de a népek egymás melletti létezéséhez a tényszerű hely-

zetfeltárás, a történelmi ballasztok elhárítása szükséges.

Vizsgálандó az úgynevezett híd-szerepválalás kérdésköre is. A hídszerep felvállalását csak a magyar fél tartotta magára nézve kötelezőnek, ennek következményeképp zsákcúcs a megoldás napjainkban is, amelyből nagyon nehéz a kitörés. Vajon mi lehet ennek az oka? Az, hogy a hídnak csak egy pillérét tettük nyomatékosná: a nemzetiségi, a nyelvi kérdéskört hangsúlyoztuk.

A hídfunkció működésének legfontosabb elemeit további pilléreit a következőkben látom. Nyomatékosan hangsúlyozom, hogy a folyamat szervességét kell jobban szemügyre vennünk és vizsgálnunk. A hídszerep és funkció szerves kiteljesülésében a kultúra, a szellemiség adhat karaktert. Fontossága az indentitás tudat kifejeződésében a gazdasági tevékenységben, a piac, az áruviszonyok meglétében bontakozhat ki, illetve jelenhet meg, amely az élet, a megélhetés, a lét feltételeinek biztosításához szorosan kapcsolódik. Ezek szabadsága olyan értékekre alapoz, és olyan érdeket hordoz magán, amely a jólét, az elfogadható életszínvonal sokszor hangsúlyozott, de kevésbé figyelembe vett gyakorlatához kötődik. Röviden: azt kell nyomatékosabbá tennünk, hogy azok az emberi kapcsolatok a valóság, amelyek a piac működéséhez ténylegesen kapcsolódnak, vagyis a szabad polgárok társulásain, vállalkozásain nyugszanak a gazdaságban és a kultúrában egyaránt. Mindenféle mesterséges adminisztratív vagy egyéb intézkedés e tekintetben gátló tényező.

A híd szereptől elválaszthatatlan a vérségi, rokoni kapcsolatoknak a sokszálú és feloldhatatlan minősége, amelyek léteznek, működnek és hatnak, ám nem kaptak kellő legitimitást. A fenti összefüggések közül sem az egyik, sem a másik nem került még górcső alá, ennek következtében a megoldás is sívár.

Nemcsak a nemzeti szűklátókörűség, hanem az államiság egésze, rendszere és mechanizmusa is tartott attól, hogy a kisebbségi lét hangsúlyozása sérülést okoz az érintett nemzet, az érintett nép tudatában. Kivédeni pedig nem tudta, mert naponta beleütközött.

E kapcsolatok után a két nép együttélésére vonatkozó "helyreállító" történelmi folyamatnak kell rövidesen megkezdődni annak érdekében, hogy megfelelő politikai, gyakorlati tevékenység is kibontakozék. Távlathordozó csak az lehet, ha a kultúra, a gazdaság, és a vérségi rokoni együttélés alapján jön létre olyan új típusú szervezet, melynek keretében az együttélés, és ennek következtében a kapcsolataink is rendeződnek.

Végül ezek az okok kellőképp mutatják, hogy az új minőségű kapcsolatok természetes, szerves felépülése szükséges. A történelmi vizsgálatok elvégzése indokolt.

Szükséges a kutatások alapján megfogalmaznunk, azokat a cselekvési irányokat, cselekvő, történelmi személyiségek típusait, amelyek az igaz, az objektív folyamat előretörését segítik.

A KAPCSOLATOK HISTORIOGRÁFIÁJA A szlovák-magyar viszonyt a kezdetektől a 19. század közepéig a két nép életét a közös állami szervezetben megjelenő együttélés jellemezte. A viszonyrendszer belső erejét nem a nemzetiségi hovatartozás, hanem a tulajdonhoz kapcsolódás alkotta. A kultúrában, a mindennapokban, az életvitelben megmutatkozó különbség, az ember és ember közötti természetes eltérésben oldódott föl, és ez adta minőségét is. A polgári haladáshoz fűződő érdek közös fel nem ismerése - majd 1848-49-es forradalom és szabadságharc problematikájához fűzhető második szakaszában, a korábbi termé-

szetes viszonyok mesterségesen megrontódtak. Ebben külső tényezők is, mint például a Habsburg uralkodói érdekek, más európai birodalmi érdekek igen fontos szerepet játszottak. Nem elhanyagolható - amit eddig nem hangsúlyoztunk eléggé - azoknak a belső ellentmondásoknak az előtérbe kerülése, amelyek a pánszlávizmus megjelenésében, keretében, korai hatásában érzékelhető volt a történelmi Nógrád megyében is.

Az 1867-es kiegyezést követő időszakban a kapitalista fejlődés vált egyre jellemzőbbé. Ez alkotta a kapcsolatok harmadik korszakát. Egyben fokozatosan kétoldalúvá tette és elválasztotta a politikai szinten hangsúlyozott nemzeti fejlődés követelményét és igényét. E folyamat pedig a nemzeti fejlődésben megmutakozó különbségek nyomtatékosításával is járt. De az új helyzet, újféle vonásokat is rajzolt a a nemzetek magatartásához. A kialakult politikai küzdelmek a törvényes megoldások keresésében uralkodtak el. A nemzetiségi törvény, a magyarosítás, majd annak reakciójaként a századforduló táján a pánszlávizmus erősödése, a nemzeti léthez kapcsolódó nacionalizmus torzította és jellemezte a kialakult szituációt.

Az állami érdekkülönbségeket az első világháborút követő új keretek között létrejövő új államalakulatok alakították ki, és képezték a két nép kapcsolatrendszerének negyedik korszakát. Az első világháború történelmi megítélése megegyezik a közvélemény megítélésével. Ennek lényege: igazságtalan háború nemzeti megoldása az igazságtalan motívumokat hordozta. Az ellentmondások feloldására tett kísérletek: az 1938-as bécsi döntés, az 1946-os magyar kitelepítés és lakosságcsere nem hoztak valószínű megoldást, mert külső erők, erőszakos módszerek jellemezték.

A kisebbségi sorsból az önrendelkezési jog teljes egészében kiiktatózott. A kisebbségi kultúra természetellenesen az uralkodó ér-

dek alapján a megtúrt kategóriájában helyeződött el.

A megoldást hordozó és a két világháború között is megjelenő internacionalista-kommunista mozgalomban is uralkodóak voltak a nemzeti szempontok. Ennek következménye az is, hogy a dél-szlovákiai magyar kommunisták, akik a cseh kommunista párt megalakításában is intenzíven részt vettek, tevékenysége nem integrálódott megfelelő súllyal az uralkodó csehszlovák köztudatba. Az időszaknak az is velejárója, hogy a magyar értelmiség a politika, a kultúra, a gazdaság számára oly fontos kohéziós szerepe, részben az uralkodó érdek által működött és hatott. Egyébként üldözött magatartásként volt jelen a két világháború közötti időszakból. Gondoljunk csak Fábri Zoltán, Győri Dezső, Komlós Aladár és mások életútjára.

A korszakok tekintetében fontos, hogy dr. Herz Sándor életútja a harmadik és a negyedik korszakhoz kötődik. A harmadik korszak végét, és a negyedik korszakot - haláláig - 1938-ig végigélte.

VONÁSOK LOSONC TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ARCULATÁHOZ Losonc tradicionális történelmi magyar város, amely a történelmi Nógrád megyében centrális fekvésű, de az állami-gazgatás működésében is az, másrészt piaca, vásárai révén is közvetítő szerepű az észak-déli áru és szellemi forgalomban. A 20. század elején is Nógrád megye második legnépesebb települése, közel tizenháromezer lakosával. Salgótarján csak ezer fővel előzte meg Losoncot. Rendezett tanácsai város, aholis az élénk közélet, megyeszékhelyi aspirációk egyaránt jellemezték a városi létet.

Lakossága többségében magyar, de jelentős számú szlovák anyanyelvű is élt itt. Gazdasági és társadalmi szerkezete egységes. Jelentős ipari üzemeiben, jelentős számú ipari munkás - mintegy négyezer fő -

dolgozott, akik hangsúlyozottan kétlaki életmódot folytattak. Az ipari munkásréteg mellett figyelemre érdemes a kereskedő, és polgári társadalmi csoport, nem elhanyagolható számú az értelmiségi foglalkozású réteg sem, amely teljessé tette a társadalmi körképet. Jelentős, kulturális és politikai szerepű a fiatalság - a tanítóképző, a gimnázium - révén olyan iskolaváros képe rajzolódott fel, amelyben a reagálás, az aktivitás mind a mindennapi, mind pedig a politikai életben természetesnek hatott. Mindezek mellett Losoncot sem kevés elentmondás feszítette. A fejlődő nagyipar mellett ott találtuk a céhes szinten működő kisipart. Érzékelhető a századfordulótól a banktőke erőteljes terjedése, szabályozott működése, de mellette élénken élt és működött a magán, és még inkább az uszoratőke.

Iparosai és munkásai kétlakiságuk miatt laza részei a helyi társadalmi, közösségi szövetnek. A városi közösségi élet fórumai a kaszinók, a művelődési körök ugyan működtek, de e fenti tényből következően korlátozott körben hatottak. Ellentmondást hordozó az is, hogy a 20. század kezdetére Losonc szellemi arculata erőteljesen felszabdalttá lesz. Ezt a szabdaltságot a következőkben jellemezhetjük.

Losonc dél-szlovákiai viszonyok között központja volt, illetve központja lett az erősödő pánszlávizmusnak. E tekintetben Bazovszky Lajos jelenléte, egyénisége elemzendő és vizsgálendő. A Losoncon élő ügyvéd, aki felfogását tekintve szociáldemokratának vallotta magát, a szociáldemokratizmust, az internacionalizmus eszméjét a századforduló kezdetétől fogva egyre szorosabbra fűzte a szláv népek összefogásával. Időmúltával egyre inkább, határozottabban körvonalazódott felfogásában a kommunista-ellenesség: 1919 január elején, amikor bekövetkezett Losonc megszállása, illetve az új csehszlovák nemzetállam megszerveződése

során, ez nap mint nap nyilvánvalóbbá vált. Szellemiségének tartozéka volt a durva, erőszakos magatartás és - hangsúlyoznom kell - az élet mindennapjait is veszélyeztető tolerancia hiánya.

Losonc szellemi életében figyelemreméltó és rangsorban is előkelő helyre kell sorolnunk a szociáldemokraták súlyát. Különösképpen a szociáldemokratizmus értelmiségi töltésű szerveződése, terjedése figyelemreméltó volt. Ebben dr. Herz Sándor is kiemelkedő szerepet töltött be. Az ő szervezése és működése révén a magyar szociáldemokrácia legjelentősebb értelmiségi képviselői a századfordulótól 1918-ig gyakran megfordultak, és előadásokat tartottak a losonci szociáldemokraták számára. A szociáldemokratizmus az értelmiség mellett gyökeret vert, hatott és fejlődött az ipari munkásság körében is.

A szellemi arculat formálásában meghatározó erejű volt az egyház, a református egyház, amelynek a szerepe hangsúlyos és történelmi töltéssel is bírt. A református egyház tradíciói mélyek, kulturális eseményei olyanok, amelyek könnyen lehetővé tették számára törekvéseinek, magatartásának elfogadtatását, hatáskörének bővítését.

A meglévő birtokok, a birtokosok életvitеле, valamint az őket utánzó magatartás is árnyalja a képet. A Szilassy Béla földbirtokoshoz és családjához, köréhez kötődő csoportosulás hatása sok irányú volt. Ehhez a magatartáshoz viszonylag nagy számban tapadtak a középrétegek, amelyek között az indokolatlan és sokszor únos-úntalan megjelenő magyarkodás továbbbélése torzította az egészséges városképet.

HERZ SÁNDOR ÉLETÚTJA

Herz Sándor 1875. december 5-én - magyar források szerint Dobsinán, szlovák források szerint Jolsván született.

Bizonytalanabb és tragikusabb a halálozás időpontja és helyszíne. Úgy tudjuk, hogy 1938. november 17-én a Szovjetunióban, egy Vlagyivosztk melletti börtöntáborban halt meg. E között a két időpont között húzható meg Herz Sándor életútja.

Apja a Szepességben néptanító volt. Később földbérlo és a föld hasznáért fáradozó személyiség. Herz Sándor általános orvosi diplomát szerzett Budapesten 1902-ben. Életének jelentős szakasza: 1902-től 1930-ig - leszámítva az egyáltalán nem rövid katonáskodást az első világháborúban - Losonchoz kötődött. 1902-ben költözött Losoncra feleségével és három lányával. Vasúti orvosként helyezkedett el. Mellette magánpraktiszt, fogorvosi feladatokat is ellátott. Mindezek miatt - az utóbbi különösképpen - jó anyagi feltételeket biztosított mind maga, mind pedig családja számára. Ennek következtében sok az irigye.

1906-tól tagja volt a Magyar Szociáldemokrata Pártnak, 1908-tól pedig a Szociáldemokrata Párton belül elindult mozgalom, az antialkoholizmus meghonosítójaként volt ismert Losoncon. Munkálataiban ösztönözte az a külföldi, svájci kapcsolata, amely dr. Forel Ákos pszichiáter orvoshoz fűzte, aki az antialkoholizmust világméretű mozgalommá kívánta tenni.

Herz tevékenysége az ifjúság és a munkások körében vált igen intenzívvé. Részükre sorozatos, szinte beláthatatlan számú felvilágosító előadást tartott. 1914 és 1918 között katonarvos volt: ezredorvosként az olasz fronton tevékenykedett, majd végül 1918 szeptemberében, amikor hazaérkezett Losoncra, családja megdöbbenésére kijelentette: nem megy többet vissza a frontra. 1918 őszétől a kibontakozó polgári demokratikus forradalom intenzív résztvevője Losoncon. Tevékenysége nem szűkölt le. Megtartotta magyarországi Szociáldemokratákhoz fűződő kapcsolatait. Rendszeresen utazott Buda-

pestre. 1918 december elején belépett Budapesten a kommunista pártba. Belépésében a korábbi szociáldemokrata értelmiségi kapcsolatain túlmenően döntő szerepe volt annak is, hogy megismerkedett Kun Bélával.

Mi jellemezte az 1902 és 1925 közötti korszakát?

Mindenekelőtt az erős szociális gondolkodás és cselekvés. Annak felismerése, és annak a gyakorlása, hogy a szegénység, a műveletlenség és az alkoholizmus egy töröl fakad. Ennek a tőnek a kiirtásán munkálkodott.

Baloldali értelmiségiként széleskörű kapcsolatokat épített ki Losoncon és környékén, amit a hivatalos körök nem néztek jó szemmel. Ennek következtében frontról való hazaérkezése, tehát 1918 decembere után rövidebb, hosszabb időt töltött Illaván vagy akár Pozsonyban a börtönben. Szellemi tevékenysége azonban igen széles körben bontakozott ki. Újságíróként, forodítóként is tevékenykedett. Lefordította Forel Ákosnak az antialkoholizmusra vonatkozó művét, és különböző budapesti illetve kassai folyóiratokban közzétette. 1918-ban jelent meg az első műve Az embertenyésztes címmel, amelyben antimilitaristaként a háború borzalmairól szólt. 1919 nyarán - rövid ideig - Salgótarjánban is folytatta orvosi praxisát.

Erősen célratartó és racionális elmeként mutatkozott be Herz Sándor, de vonzódott a különlegességekhez is. 1912-ben amikor Blériót Magyarországra, Budapestre érkezett, fölutazott megtekintésére. 1914-en a háborút megelőző időszakban, egy losonci munkás favázás repülőgépet tervezett és állított össze. Herz saját pénzéből több mint 1200 koronát fordított arra, hogy motort vásároljanak, aminek segítségével 1914 nyarán a Losonc melletti páston a város lakosságának nagy örömujjongása mellett fölemelkedett a levegőbe, és szerencsésen vissza is érkezett.

Életének jellegzetes szakasza az 1925-től 1929-ig terjedő időszak, amikor a csehszlovák köztársaság polgáraként, losonci lakosként, kommunista szenátorként részt vett a prágai parlament munkájában. Jellemző szocialista magatartására, hogy képviselői, szenátori jutalékából - ami öt ezer korona volt - három ezret odaadott a kommunista pártnak, hogy a szervezet életét segítse.

Mi ennek a korszaknak a jellegzetessége? Mindenekelőtt az, hogy a prágai politikai fórumon a dél-szlovákiai szegénység szószólója, aktívan politizáló harcosa volt. Szociális érzékenység és antialkoholista felfogása meghatározója nagyszámú beszédeinek, amelyeket a parlamentben illetve választási körútjain Dél-Szovákiában nemcsak, de elsősorban magyarul településeken képviselt és fogalmazott meg.

E korszakban jelentős változást hozott eszmei felfogásában a kommunista tanok iránti tájékozódása, amelyet Csehszlovákiában éppen a köztársaság biztosította formák és demokratikus viszonyok is lehetővé tettek. Nemcsak illegálisan, hanem legálisan is hozzá lehetett férni azokhoz a tanításokhoz, művekhez, amelyek a Szovjet-Oroszországban megjelentek.

A bolsevista-leninizmus nagy népszerűsítőjévé vált közvetlen és tágabb környezetében is. Az érsekújvári kerületbe választották meg szenátornak. Most már Érsekújvártól Kassáig folytatta a politikai felvilágosító tevékenységét. Képviselősege idején megtartotta és hasznosította magyarországi kapcsolatait: a Rákosi-perben hivatalos megfigyelője volt a Csehszlovák Kommunista Pártnak. E kapcsolatok keretében 1928. márciusában került sor a mind politikai szempontból mind pedig a magyar munkásmozgalom szempontjából is nagyjelentőségű eseményre, amelyet ma losonci bányászkonferencia néven ismerünk. Az eseménynek Herz Sándor volt a házigazdáj-

ja. A Szovjetunióból - illegális úton - odaérkezett Kun Béla is részt vett a találkozón. Vele együtt ott tartózkodott Révai József és Orosz Nándor is. Mellettük viszonylag nagy számban vettek részt a nógrádi bányászok: Pothornik József és mások is. A Herz-féle tevékenység egyik eredménye volt az is, hogy a nógrádi - elsősorban salgótarjáni - illegális körülmények között tevékenykedő kommunista sejtek viszonylag nagy számú, és működőképes kapcsolatot tudtak kiépíteni Szlovákia felé. Legendássá váltak a macskalyuki kőbánya, vagy a szlovákiai Romhánypuszta, Karancsberény körzetében kialakított illegális átjárók. Nyelvismerte ebben az időszakban tökéletesedett; a magyar, a szlovák mellett a német és az orosz beszéd és írás területén is egyre biztosabban mozgott.

1929-ben lejárt szenátori mandátuma. A Csehszlovák Köztársaság bírósága korábbi politikai tevékenysége miatt hat évi börtönre ítélte. Mielőtt a börtönbüntetését megkezdte volna a CSKP KB javaslatára a Szovjetunióba emigrált.

1930-1938 életének utolsó időszakában a Szovjetunióban élt. Elszakadt családjától. Legidősebb leánya csak később utazott ki hozzá és élt vele.

Életkedvét nem veszítette el. 1931-ben belépett az SZKP tagjai sorába is úgy, hogy egyúttal tagja maradt a csehszlovák kommunista pártnak és intenzíven látogatta az emigrációs magyar klubot. Kapcsolata csehszlovák kommunista párttal Klement Gottvald segítségével és közreműködésével tovább mélyült. A magyar klubban az ott élő illegális magyar politikussal, írókkal, Illés Bélával és másokkal tartott kapcsolatot. Újra meg kell azt is jegyeznem, hogy Kun Béla köréhez tartozott. Kun Béla volt az egyik ajánlója, amikor az SZKP bolsevik pártjába felvételét

kérte. Orvosként tevékenykedett, de mint agitátort is alkalmazták. Az úgynevezett nyugati egyetemen tartott folyamatosan előadásokat.

Kun Bélához fűződő kapcsolata vált végülis élete tragikus sorsfordulójává. 1938. március 26-án, Kun Béla elfogását követően néhány hónappal, trockista kapcsolataira való hivatkozással őt is letartóztatták. Ismeretlen helyre szállították. Családjá hosszabb idő múltán Vlagyivosztkból kapott tőle három orosz nyelvű levelet. Minden leghetseget elkövettek a korábban említett politikusok - természetesen Kun Béla kivételével - kiszabadítása érdekében, de ez nem járt eredménnyel.

A nagy hideget nem tudta elviselni. A már említett bizonytalan időpontban és helyen, Vlagyivosztk mellett meghalt. Herz Sándor nagy várakozással és nagy érdeklődéssel utazott az egyébként szomorú emigrációba. Szomorúságát a Szovjetunió iránti szimpátiája feledtetni tudta. Ez a szimpátia nem sokáig maradt kétoldalú.

Indokolt és szükséges megfogalmazni; szellemi felkészültségének körében ugyan, de képességei alatt foglalkoztatták a Szovjetunióban, és ez a szellemi elszigetelődés önmagában is tragikus volt Herz Sándor számára. Lelkes agitálása tulajdonképpen már olyan jelenség, amely a levegő után kapkodó, fuldoló ember magatartásához hasonlítható.

Milyen ember volt tehát Herz Sándor? Úgyvélem, hogy olyan ember, aki a 20. század legújabbkori történelmünk új vonulatához kapcsolódott: a munkásmozgalomban vett részt.

A munkásmozgalom hatása, a különböző társadalmi időszakokban nem egyforma intenzitású, és tartalma gyakran idealistán íréális. Ezt ma már pontosan tudjuk. Ezekben a hatásokban megfogalmazható elmentmondások illetve eszmei tévedések sorozata irányította és meghatározta azt az

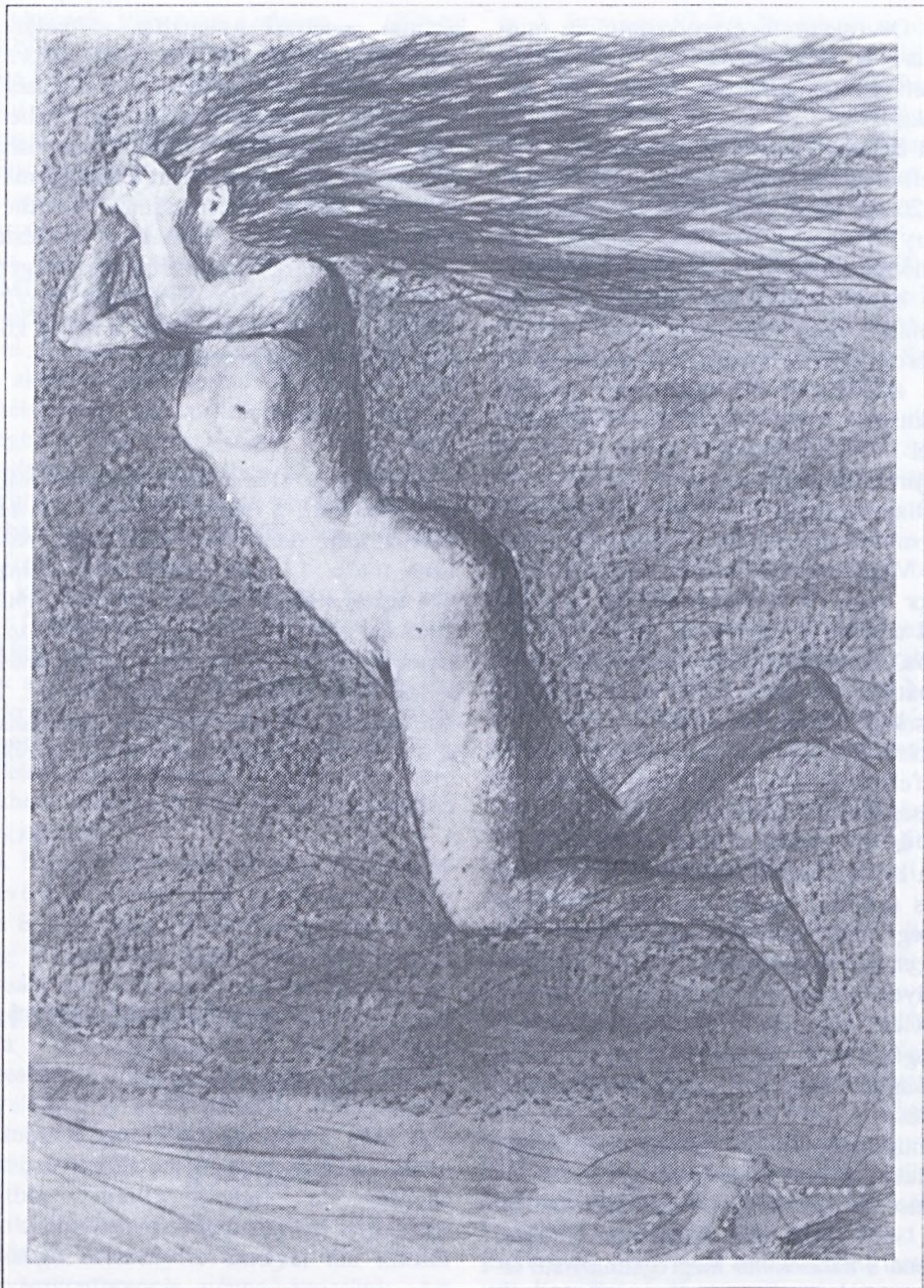
életutat, amelyről nyugodtan állíthatjuk, hogy példaszzerűen tragikus. A csehszlovákiai viszonyok, a kisebbségi és a közösségi érdekek, ez érdekeknek az egyeztetésében végzett munkája alapján olyan személyiség volt, akit tevékenysége miatt a szlovák-magyar együttélés előharcosának tekinthetünk, aki modern korunkban kereste kitűzött célja megvalósításának lehetőségét.

Realitásként és nem elérhetetlen vágyálomként fogalmazta meg akkor a népek közötti együttélés új körvonalait.

Irodalomjegyzék
1. Fónod Zoltán: Megmozdult világban, Madách 1987., 2. Gáldonyi Béla: Egy harcos élete, Pothornik József élete, visszaemlékezés alapján, NSM Adattár 11-67.sz., 3. Levelek, adatok dr. Herz Sándorról, NSM Adattár., 4. Magyar Statisztikai közlemények, 1910. II. rész. Bp. 1913., 5. Nógrád megye története I-IV. köt., Salgótarján 1969-1973., 6. Vigh Károly. Egy igaz ember: dr. Herz Sándor életútja, NSM Adattár. 858/69.sz., 7. Vigh Károly: dr. Herz Sándor születésének centenáriuma, 8. Viliam Plevza: Napjaink történelme. Madách, 1976.

palócföld 91/1.

szomszedság
és
közösség

Veszely Ferenc: Angyal a Lánchíd felett

Pálné Kovács Ilona

Egy fogalom kérdőjelei

A politika világában egészen bizonyos, hogy nem alkalmazható Kant esztétikai alaptétele, miszerint szép az, ami érdek nélkül tetszik. Mielőtt indokoltan fellelkesüléssel illetnének, rátérek rövid írásom lényegi kérdésére. Vajon "szép-e", "jó-e" a magyar születésben lévő önkormányzati modell? S ezt vajon ki tudja "érdek nélkül" megítélni?

Önkormányzat - a jelentés változásai

Az önkormányzat fogalomhoz az időfolyamán számtalan, sok esetben igen csak eltérő tartalom kapcsolódott. A feudalizmus korában közhatalmat nem gyakorló közösségi integratív forma volt a falusi, városi társadalom számára, s bizony nem mindig tett eleget a modern állampolgári egyenlőség eszméjének.

A polgári állam keretei között jönnek létre a modern közigazgatási önkormányzatok, s a korábbi politikai funkció - miszerint a feltörekvő polgárság számára védelmet, majd az állam ügyeibe beavatkozási lehetőséget nyújtson - lassan felszívódott. A központi hatalommal való érintkezés "ára" az lett, hogy az önkormányzatok intaktságukat elvesztve, az állammal összeolvadtak. Ez a frigy azonban nem hozott békés házasságot. Az állam és az önkormányzat, a központi abszolutizmus és a helyi autonómia napjainkig vívja harcát, ha eltérő fegyvernemekben is, és időnként eltérő intenzitással.

Az önkormányzatok nemzetközi és hazai története egyaránt bizonyítja, hogy a területi közigazgatási - szerveződési irányítási forma eltérő tartalmak, eltérő politikai ambíciók hordozója lehet. A polgári haladás szembeni konzervatív ellenállás, a nemzeti függetlenség védőbástyái éppúgy lehetnek, mint a kormány politikai arculatától és centralizációs hajlamától függően a hatalom helyi nyúlványai vagy éppen az ellenzékiesség fő hadállásai. Az önkormányzatok és az állam szemben állhatnak egymással, mint a patriarchális és dzsentroid, a szakzerű és apolitikus közigazgatás két modellje, de úgy is, mint a behemót és mozgásképtelenre centralizált "Leviatán" s a rugalmas, emberközelű, forrásokat mozgósító helyi hatalom párhuzama.

Az önkormányzat tehát mindig annak és úgy szép, aki és amilyen érdekek szempontjából ítéli meg. Az önkormányzatok a helyi irányítás egyik lehetséges - tradicionális, de máig életképes - modellje, amiből

mindig annyi valósul meg, amennyit a körülmények és a politika központi és helyi szereplői megengednek illetve megvalósítanak.

A fazon változott-e vagy a szövet?

Hatásos geg lehetne arra utalni, hogy a divatjamúlt ruhára felvarrt dekoratív zseb, egy színes kendőt belebújtatva az újdonság illúzióját kelti. Távól áll tőlem, hogy az önkormányzati törvény kidolgozóit és szentesítőit ilyen olcsó trüffel vádoljam. Az mindannyiunk számára világos, pluralizált politikai rendszerben, parlamentáris demokráciában idegen test a tanácsrendszer, a maga szolgálai, tisztán végrehajtói karakterével. A rendszerváltásra a területi irányításban is szükség volt. A kezdet kezdetén talán még azt sem érdemes firtatni, hogy a fazon elég elegáns-e (megfelel-e a Dior irányvonalának), hiszen egy absztrakt (európai) szabásminta biztosan nem mindenben felel meg a mi kelet-európai méreteinknek.

A fontos sokkal inkább az, hogy - továbbra is a hasonlatoknál maradván - posztból lehet-e nagyestélyit, muszlinból télikabátot varrni? Miért is kételkedem én a szabó szándékában a ruha minőségét illetően?

A központi hatalomnak, mint minden hatalomnak az az immanens tulajdonsága, hogy nem szereti az osztozkodást. Nem véletlen, hogy csakis pluralisan tagolt és politikailag így is megszervezett társadalom képes egy hatalommegosztási modellre épülő kormányzási rendet kialakítani. Hogy ebbe a hatalommegosztási modellbe beletartozik-e a "negyedik ág", a helyi hatalom, az attól függ, hogy a társadalom helyi erői ezt ki tudják-e kényszeríteni a hatalom központjából. Az úgynevezett nemzeti kerekasztal körül a hajdani politikai erők központi vezetése ült. Az akkor kialakított játékszabályok szerint jött létre az egykamarás(!) legfőbb szuverén, amelyik - bátran egyszerűsíthe-

tünk-, kizárólagosan pártpolitikai érdekek mentén tagoldódik, s ha akarná sem tudná a társadalom valóságos tagoltságát beközevetíteni. Az érdekérvényesítés laza szövetségén - a taxisok hétvégéjén rájöhetünk - könnyű réseket ütni.

A szeptemberi helyi választások sajátos helyzetet teremtettek. Egyértelműen kiderült, a társadalom óriási nem politikáló része a rendszerváltást nem a politikai attrakcióktól várja, így aztán az új önkormányzatok természetesen legálisak, de könnyen legitimitási krízisbe juthatnak. Azzal, hogy a helyi képviselők óriási többsége a rurális térségekben független, a nagyobb városokban pedig a parlamenti ellenzék legnagyobb pártjai szereztek fölényt, az a reális veszély keletkezett, hogy a központi kormányzat politikai bizalma, decentralizációs szándéka szubjektíve gyengült. Az is bizonyos, hogy nyomós objektív érvek is aláátamasztják a centralizációt. A modellváltás mindent felforgató intézkedési kényszere, a gazdasági krízis, az egyre szélesedő szociális válság méltán váltják ki a központosítási reflexeket, még akkor is, ha ezek hatékonysága és racionalitása erősen megkérdőjelezhető.

De nemcsak a hatalom megosztásának kormányzati fékezése teszi a "fazont és a szövetet" összeférhetetlenné, hanem azon helyi társadalom és azon önkormányzati tisztségviselők és testületek is, amelyek még nem igazán alkalmasak az önkormányzati modellt működtetni, a "jó fazonú ruhát méltósággal viselni". Aggasztó jelek mutatják, hogy a helyi társadalom politikai erői nem ismerik fel a helyi politika alapvető törvényszerűségét, azt, hogy a helyi politika harmóniára törekszik. Mert hiszen az önkormányzatoknak nagyon "egyszerű" a feladata, a lehető legjobb, legkényelmesebb életkörülményeket biztosítani a lakópolgárok számára. A testületek pártfrakciói

parlamentesdit játszanak, bizalmatlanság, ellenségesség tapasztalható sokhelyütt a közvetlenül megválasztott polgármester és a képviselők között, a szakismeretet politikai megbízhatóságra cserélik.

Persze mitől tudnánk mi most egycsapásra kultúráltan, okosan politizálni, mitől tudnánk "depolitizálni" a túlpolitizált gazdaságot, társadalmat? A magyar társadalom nem csak korábbi gazdaságát, ideológiáit, értékeit bontja le, de újra is tagolódik és ijesztő gyorsasággal olvad el az a középréteg, amelyik minden társadalomban a stabilitást és kontinuitást jelenti.

Szóval baj van a szöveggel, s persze baj van a fazonnal is, de ezt most hagyjuk. A megszületett önkormányzati törvény, s annak részletező későbbi szabályai az irányítás modelljét megváltoztatták, mégpedig jó irányban, még akkor is, ha lesz még bőven mit ezen a rendszeren finomítani.

Göröngyös az út, de nem zsákutca

Az önkormányzathoz számtalan illúzió tapad, illetve számtalan illúziót tapasztanak - valljuk be - nem csak hazánkban, hanem külföldön is. Sokan megkérdőjelezik azt is, hogy az urbanizált életmód, az internacionalizált gazdasági kapcsolatok idején, a tömegkommunikációval tömegtársadalmakká gyúrt embermasszákkal lehete még a klasszikus önkormányzatról beszélni. Hiábavalónak tűnik a küzdelem, hogy a politikát és a bürokráciát leválasszuk egymásról, hogy szót értsen a laikus és a szakértő, hogy azonosítható legyen egy város vagy falu érdeke, "lokalitása", hogy megtalálja koordinátáit a helyi cselekvés és az országos politika.

Az önkormányzás önmagától sem nem hatékony, sem nem demokratikus. Hatékony akkor lesz, ha a szervezeti önállóságot, s a formális kompetenciákat tényleges eszközök, cselekvési lehetőségek töltik meg

tartalommal. Demokratikus pedig akkor lesz, ha a megválasztottak felmérik, hogy igazi partnerük nem a kormány, nem a pártjuk, hanem a helyi társadalom.

Mostanság valami bújócskázás folyik a kormányzás központi és helyi szintje között. A kormány arról akarja meggyőzni a közvéleményt, hogy az eredmények kizárólag a helyiek leleményességétől függenek. A helyi vezetők viszont állandó felfelé mutogatóssal akarják elhárítani az elszegényedő helyi társadalmak fokozódó nyomását. Félreértés ne essék, ez a játék szintén nem magyar találmány, hanem európai, de nem javallom szabadalmaztatni. Szembe kell néznünk a szegénységünkkel, valakinek már ki kell mondani, hogy a király meztelen.

Az önkormányzás lényegének, az autonóm és demokratikus helyi döntési modellnek a célja ennek ellenére nem álom, hanem orientáló jövőkép. A világ fejlettebb része a nemzetállamok kizárólagossága helyett globalitásban és regionalitásban gondolkodik. Az ezoterikus, elitista pártosodás helyett-mellett megjelennek a bázis demokrácia vadonatúj és ősrégi formái. Az elidegenedett, közösségeiből kirángatott ember többek között a helyi társadalmakban keresi új "vonatkoztatási pontjait". Magyarországon is - valószínűsíthetően - kormányok jönnek, mennek, pártok és karizmatikus vezérek eltűnnek és felbukkannak. A nagy politika hullámveréseit csak a "szabadság kis szigetei", a stabil önkormányzatokba tömörülő helyi társadalmak szenvedik el nagyobb sérülések nélkül. A nagy politika által mozgatott, instabil önkormányzatok a rendszer egészének stabilitását veszélyeztetik.

A rendszerváltás genetikáját nem az aktuálpolitika sokszor ijesztő mutációi, hanem az alapsejtek minősége fogja meghatározni.

A. Gergely András - Lichtenstein József

Helyi igazgatás és helyi hatalom Nagyvisnyón

I.

Fodor Ferenc kutatási eredményeit summázva, 1930-ban olyan településként jellemezte Nagyvisnyót, ahol a változó történelmi feltételek ellenére évszázados struktúrák maradtak meg eredeti, majdnem érintetlen formájukban. Ez a viszonylagos moccanatlanság a a helyi közösségnek nemcsak a két világháború közötti időszakban meghatározó jellemzője, hanem ma is az.

A település térszerkezete és a helyi társadalom, bár hagyománykööttségeket mutat, ez azonban az igazgatási szféra változásaiban korántsem így van. S ennek egyik fő oka, hogy a közigazgatási megyehatárok igen gyakran változtak az idők folyamán. Nagyvisnyó pedig mindig más, nagyobb közigazgatási egység politikai és gazdasági vonzáskörzetébe került. Ráadásul a tanácsrendszer bevezetése után a régi községi bíró és a falu segédjegyzője, akik igazgatási ismeretekkel és a falu népe előtt tekintéllyel rendelkező tisztviselők voltak, hivatalukból el kellett kerülniük, s helyüket megfelelően lekáderezett "megbízható elvtársak" foglalták el, akiknek pedig - szakmai ismeretek híján - egyetlen erénye az volt, hogy "a dolgozó néphez hű" káderek maradtak.

Visnyó két megyei központtól, Egertől és Miskolctól is egyaránt távol esik. Emiatt 1874-ben Borsod vármegye szentpéteri járásához, 1924-ben Borsod-Gömör-Kishont - egyelőre egyesített - vármegyéhez tartozott. 1938-ban visszacsatolták Borsodhoz, 1945-ben Borsod-Gömör vármegye része ismét.

Végül 1950-től Heves megyéhez kapcsolták, amelyhez jelenleg is tartozik. 1984-ig az egri járás része volt, s bár 1971-ben ez megszűnt önálló területi-közigazgatási szint lenni, járási hivatala viszont, amely a községi tanácsokat ellenőrizte, több mint egy évtizedig még megmaradt.

Korábban a községi közigazgatás rendszerében Visnyó a sajoszentpéteri járás szilvásváradai körjegyzőségéhez tartozott, ami azt jelentette, hogy Szilvásról hetente egyszer járt át a segédjegyző a csatolt községbe, hogy ott kisebb közigazgatási feladatokat ellásson. A lakoságnak azonban minden esetben Szilváusra kellett átmenni ügyei intézésére.

A községi közigazgatás és a helyi társadalom politikai életében alapvető fordulatot a szovjet csapatok benyomulása hozott, hiszen egyidejűleg hozzákezdtek a községi közigazgatás szervezéséhez is.

Az új községi bírót az erdei napszámosok közül választották ki, mert hajlandó volt együttműködni a szovjet katonai közigazgatással. Ekkor a közigazgatási teendők az

elemi létfeltételek biztosítására korlátozódtak: romeltakarítás, alapvető élelmiszerek beszerzése, tüzelőgyűjtés, stb. A közigazgatás ellenőrzését és közvetlen irányítását a kommunisták már az első pillanatban igyekeztek magukhoz ragadni: 1945. február 14-én a Borsod megyei Kerületi Pártbizottság agitátorainak jelenlétében egy magánháznál megalkotották a helyi alapszervezetet. A megalkult párt még aznap összehívta a falugyűlést a református iskolába, s mintegy 330 főnyi hallgatóság előtt a frissen választott párttitkár meghirdette ideológiai keresztet hadjáratát a "régi burzsoá nézeteket képviselő" közigazgatási tisztségviselők ellen.

A megalkotott hat tagú Nemzeti Bizottságba három-három kizsugdapárti és kommunista tagot választottak, vezetőjük a kommunista párttitkár lett. A Nemzeti Bizottságban tevékenykedő kommunisták tudatosan kiszorították a többi párt képviselőit, a lakosság számára legfontosabb helyi kérdésekben a kezdeményezést magukhoz ragadták, s ezzel szimpátiát keltettek, bár homályos propagandájukat a falusi nép egyébként tartózkodással fogadta. Jellemző, hogy a helyi földosztó bizottságba csak a kommunista párt delegálta tagjait. S mert a Nemzeti Bizottság elnöke a kommunista párt titkára lett, elkezdődött a párt és az állami szervek hatáskörének összefonódása, s már ekkor kialakult a későbbi tanácsirányítási modell előképe (Likai 1917).

A kommunista párt "demokratikus" hatalomgyakorlását jól példázza a visnyói földosztó bizottság tevékenységére jellemző egyik eset. A községben és határában 163 kataszteri hold szántó tartozott a Pallavicini uradalomhoz. Ebből a területből, valamint a református egyház, illetve a község közép-parasztjainak tulajdonában lévő területekből 65 kiosztható házhelyet alakítottak ki az igénylőknek. Többek között kiosztották ház-

helyként a korábbi grófi uradalomhoz tartozó úgynevezett Major kerteket is. Ezt a területet azonban az erdészeti tisztviselők viszáigényelték a megyei földosztó bizottságtól, s meg is kapták. A helyi Nemzeti Bizottság egy túlbuzgó tagja azonban nem értett egyet - a szerinte helyi érdekeket súlyosan sértő - döntéssel, ezért Budapestre utazott és eljárt az Országos Földrendezési Tanácsnál, hogy ott a megyei földosztó bizottság döntését hatálytalanítsák, amit meg is tettek.

A község közjogi státusában - a helyi Nemzeti Bizottság tudatos elsorvasztása után - döntő változás 1950-ben következett be. Az egész országban meghirdetett tanácsválasztási kampányban 3169 községben 2878 tanácsot alakítottak meg, vagyis az összes tanácsok 92,5 %-a a községekre esett, a 145.802 tanácstagból 127.712 a községekben került megválasztásra. Nagyvisnyón is önálló tanácsú községet alakítottak. A sebtiben megtartott tanácsválasztások után egy kormányrendeletet is azonnal kiadtak, hogy a községi tanácsba választott tanácstagok és vb.-titkárok tudják, milyen feladatok előtt állnak. Ez a rendelet az érdekelt felettes tanácsok (illetve a községiek) számára nem korlátozódott a jogi szabályozásra, hanem összefoglalt, részletes tájékoztatást adott a tanácsok normatív feladatairól, forgatókönyvet ("leegyszerűsített ügyrendet") adott, és amellet, hogy minimálisra korlátozta az önálló tevékenység formai kereteit, még politikai eligazítást is kínált.

A "demokratikus centralizmus" elvének mindenáron való erőltetésével a központosított újraelosztási rendszer mindmáig meghatározta a közigazgatási szervezetrendszer és a magyar társadalom 1945 utáni fejlődését.

A magyar paraszttársadalomra és a tanácsrendszer fejlődésére döntő befolyást

gyakorolt a speciális párhatalom. Kisugárzási iránya elsődlegesen az állam volt, de felölelte a civil társadalomhoz tartozó - már erősen etatizált - intézményeket is. Hihetetlen gyorsasággal kialakult az óriási pártapparátus, amely - rövid ideig tartó fejlődés eredményeként - a politikai rendszer immamens részének életét rendezte és a helyi politika tevékenységét, önkormányzati-államhatalmi szervének működését irányította.

Az így megválasztott községi tanácsnak, a vb. elnökének és titkárnak azonban semmilyen önállósága nem volt. A községi tanács munkáját ugyanis szoros ellenőrzés alá vonta a járási tanács, amelyet a Tanácstörvény épített a tanácsi szervezet hierarchiájába, mint "szocialista típusú operatív szervezetet" és a községek fölötti közvetlen irányítószervet. Az Egri Járási Tanács ugyanis a a legrészletesebben meghatározta a visnyói községi tanács munkáját a végrehajtás módszerére, a teljesítési határidőre és az elérendő célra is kiterjedően. Ezenkívül a gyakori helyszíni kiszálláson is állandóan ellenőrizték a községi tanács munkáját a VB tisztségviselőinek beszámoltatásával arról, hogy a községi tanács vajon a "lényeges" - azaz a járás által meghatározott - feladatokkal foglalkozott-e, határidőre végrehajtották-e a felső utasításokat. E szoros felügyelet mellett a községi vezetők még akkor sem gondolhattak volna semmilyen önállóságra, hogyha az ehhez szükséges rátermettségük és bátorságuk megvan.

Az 1950-1960 közötti időszakban - olykor még néhány évvel később is - a községi tanács vezető tisztségviselőinek körében hihetetlenül nagy volt a fluktuáció. Mind a tanácselnökök, mind a VB titkárai gyakran mindösze egy-másfél éves hivatali tevékenység után váltották egymást. Jellemző, hogy ebben az időszakban a helybéliekkel szemben többnyire a környező települések-

ről "irányították át" a megfelelő kádereket, hogy ellássák az előbb említett feladatokat. A vezető közigazgatási emberek között így például találhatunk helybeli közművest és középparasztot, de felsőtárkányi mészégető munkást, belpátfalvai gyári munkást vagy levitézlett járási pártfunkcionáriusokat is.

A községi tanács vezető tisztségviselőinek, akik általában nem helybeliek voltak, gyakori cserélgetése, átirányítása azonban nem pusztán úgy értékelhető, hogy ebben a néhány évben diszfunkcionálisan működött a közigazgatás, s hanem éppen ellenkezőleg, a rendszer sajátos logikája fejeződött ki így, a kádergazdálkodás területén is. A tanácsrendszer bevezetése ugyanis nem pusztán új igazgatási szerkezetet hozott a társadalom életébe, hanem új útját nyitotta meg a társadalmi feltörekvéseknek. Az első tanácsválasztások megtartásakor az egyik legfontosabb cél volt a "régik" közigazgatási szakemberek lecserélése a rendszerhez hű munkás- és parasztkáderekre.

Ezzel a járási vezetés elérte azt, hogy a helyi közösségtől idegen személyeket ültetett a vezető pozíciókba, azok a helyi érdekektől távoli, megyei érdekeket képviselték. Akik a felsőbb utasításoknak minden körülmények között igyekeztek érvényt szerezni, hiszen egy olyan sajátos függéskényszerbe kerültek a járási vezéstől, amely nem tette lehetővé számukra a nyíltan paraszt- és közösségellenes utasítások valamelyes tompítását. Az állandó kádercserékkel igyekeztek annak is elejét venni, hogy a községi tanács élére más járásból átirányított tanácsi vezető esetleg beilleszkedjen a faluközösségbe, mert ezáltal úgymond az igazgatási funkciók hatékony ellátását akadályozta volna, ha kialakul a kölcsönös szimpátia a falu társadalma és a község első embere között.

Ha az 1950-1956 közötti évek kádercseréit figyelembe vesszük, feltűnő, hogy nem találunk olyan személyt, sem a tanácselnökök, sem a vb.- titkárok között, aki a Tanácsörvényben meghirdetett teljes választási ciklus alatt a posztján maradt volna. Ezekkel az állandó vezetésváltozásokkal - melyeket többnyire a járási párt- és tanácsi szervek kezdeményeztek - a helyi közigazgatás tényleges irányítása a járási vezetés kezébe került, teljessé vált a helyi közigazgatás teljes pártállamosítása, a község tényleges irányítása szempontjából amúgy is súlytalan tanácstagokat már előzetesen kiválasztották: a tanács tagjává javasolt személyekről 1956-ig a járási pártbizottság - a politikai rendőrséggel karöltve - környezettanulmányt készített és amennyiben ezen az előzetes szűrőn nem rostálták ki a jelöltet, csak akkor kerülhetett szóba, mint leendő tanácstag - és azután terelték jogilag szabályozott útra a választási mechanizmust.

Az ötvenes évek elején Nagyvisnyón is teljesen megszűnt az igazgatási önállóság és a tanácsrendszer első hat éve alatt óriási visszaesés következett be a harmincas évekbeli közigazgatási intézményrendszer működéséhez képest.

A tanácsrendszer szétverte a tradicionális kialakult, a helyi társadalom jóváhagyó támogatását élvező képviselőtestületet, elűldözte a községi bírót és az előjáróság tagjait, a gyakori kádercserékkel pedig tönkretette az igazgatási szervezet mindenkor meglévő stabilitás-szükségletét. A régi közigazgatási tisztségviselők ma már nem élnek, ezért nincsen mód arra, hogy bővebben is tudjunk a korabeli igazgatási rendszer mélystruktúrájáról, a korabeli informális döntési gyakorlatról. Azt azonban enélkül is elmondhatjuk - ami a jogi szabályozásból is megállapítható -, hogy a régi községi igazgatási szervezet sokkal nagyobb stabilitást mutatott, mint a tanácsrendszeré. Hiszen a községi bírót és az

előjáróság tagjait a helybeli lakosok közül választották, akik többnyire hosszú évekig a helyükön maradtak és foglalkoztak a község ügyes-bajos dolgaival. A helyi lakosok közül való községi bíró, valamint az előjáróság tagjai ugyanis nagy tekintélynek örvendtek a község lakói előtt, de kellemő élettapasztalattal és helyismerettel is rendelkeztek ahhoz, hogy a falusi község ügyeit az érdekek megfelelően igazgassák.

A tanácsapparátus cserélődése Nagyvisnyón az 1960-as évek elején megszűnt, mert a községi igazgatás kulcspozícióiban ekkor bekövetkezett személycserék - napjainkig hatóan - megteremtették a községi igazgatás stabilitásának feltételeit.

A személycseréknek alapvetően két oka volt. A központi kádertanács 1956 tanulságait megfontolva - persze nem utolsó sorban a jelentős alulról jövő társadalmi nyomásra - a közigazgatásból fokozatosan eltávolította azokat, akik 1950-1956 között, a terménybeszolgáltatás és a parasztság megsarcolásának időszakában elvesztették a falusi lakosság bizalmát és rokonszenvét. Így például 1956 után az addigi visnyői tanácselnököt átírányították "termelőszövetkezeti vonalra", melyben érdekelt volt mind a járási pártbizottság, mind pedig a járási tanács. Ezenfelül a helybeli lakosok között találtak a járási vezetők olyan személyt, aki régi megbízható párttag, ugyanakkor megfelelő politikai és igazgatási tapasztalatokkal is rendelkezett, és alkalmasnak tűnt a tanácselnöki teendők ellátására. Melléje pedig egy rátermett, jó szervezőképességű, szintén helybeli lakost választottak ki a titkári posztra. Kettejük tisztségéről és egymáshoz való hatalmi viszonyáról, valamint a párttitkárról, mint a helyi hatalom képviselőiről talán szerencsésebb lenne a hatalom helyi birtoklóiként beszélni s azt vizsgálni, vajon a helyi

szintű közigazgatási döntések meghozatalában a laikus részvételt kívánó társadalmi környezetnek van-e jelentős befolyásoló hatása ezen a településen?

A Tanácsörvénynek a VB, a tanácselnök és a vb.-titkár feladatait, hatáskörét, jogállását és működését szabályozó rendelkezéseit összevetve, első olvasatra nyilvánvalóvá válik, hogy - noha formálisan a tanács első embere a Hazafias Népfront helyi bizottsága által javasolt és a lakosság által megválasztott tanácselnök - a tanács hatósági feladatainak ellátásában a tényleges hatalom mégis a titkár kezében összpontosult a választott tisztségviselővel, a tanácselnökkel és a választott testülettel, a tanács-testülettel szemben. Kiemelt pozícióját elsősorban a közigazgatási szervezet struktúrájában, a tényleges és nem a formalizált hatalmi viszonyban játszott szerepe alapján érdemli. Ezenkívül a vb.-titkár befolyását az is erősíti, hogy - szakismeretei és a felsőbb szintű szakigazgatási, végrehajtóbizottsági kapcsolatai révén - általában véleményhordozóként is elismerik az adott csoportban.

Ezzel szemben Nagyvisnyón nem a vb. titkár, hanem a tanácselnök áll a hatalmi hierarchia élén. Valószínű, hogy a helyi erőviszonyok ilyen alakulásában több, egyformán fontos tényező játszott szerepet. Izzalmasan szól erről a tanácselnök életútja, aki 1930-ban született Visnyón. Családját a sajátos hadszervezetben a XVI. századig vezetői vissza. Két-három generációra visszanyúlva az ősei között 4-5 holdon gazdálkodó parasztgazdákat és - apai ágon - kőművesmestereket találunk. Édesapja 1940-ben váltotta ki iparendélyét, és helyben, valamint a környező községekben, Sátán, Lénárdarócon, Csemmelyen dolgozott tavasztól ősziig, télen pedig a Pallavicini uradalomban talált magának megélhetést. Elemi iskoláit a tanácselnök Nagyvisnyón végezte, majd beállt édesapja mellé segédnek, de rö-

vid munka után 1950-ben bevonult a határőrséghez az ország déli körzetébe és itt teljesített szolgálatot előbb, mint sorállományú, majd mint polgári alkalmazott 1956-ig. Közben 1950-ben belépett a kommunista pártba. 1956 májusában hazatért Nagyvisnyóra és 1961-ig kőművesként és villanyszerelőként dolgozott. 1956 novemberében részt vett az MSZMP helyi szervezetének megalakításában, majd 1957 októberétől társadalmi funkcióban párttitkár lett. 1960-ban a megújult erővel neki lendülő termelőszövetkezeti kampány megszervezésének idején négy hónapig mint függetlenített párttitkár dolgozott. Párttitkárként igen szoros kapcsolatot alakított ki a tanácselnökkel és a tanács munkáját figyelemmel kísérte, "együttműködött a tanácselnökkel, nem befolyásolta, de instrukciókat adott neki arra nézve, hogyan kellene a községet az adott helyzetéből kilendíteni". Mint párttitkár, politikai felügyeletet gyakorolt a tanácselnök és a tanács tevékenysége felett. Az 1950-60-as évek fordulóján ugyanis még az alig meghonosodott gyakorlat a párt elvi és operatív irányító szerepének összecsiszítását és centralizált irányítását eredményezte, ami az új cégér alatt is szinte töretlenül érvényesült. Erre utal az is, hogy a járási pártbizottságon és a járási tanácsban hamar felfigyeltek az igen határozott fellépésű párttitkára - aki 1960-ban rövid négy hónap alatt, "külső és belső segítséggel" megszervezte a helyi termelőszövetkezetet - és ettől kezdve szoros munkakapcsolatot tartottak vele. Minden bizonnyal ennek az együttműködésnek következményeként már 1958-tól rendszeresen agitálták a járási pártbizottság és a járási tanács VB munkatársai, hogy vállalja el a tanácselnöki teendőket ellátását.

Döntően e beszélgetések hatására 1962 végén elvállalta a tanácselnöki posztot. Te-

kintettel arra azonban, hogy a járási pártbizottság vezetői nem találtak más alkalmas kádert, egyúttal a községi párttitkár is ő maradt a hatvanas évek közepéig. A tanácselnökkel folytatott beszélgetésekből, jelzésértékű utalásokból egyértelműen kiderült, hogy a tanácselnöki posztra jelöltetésébe sem a helyi tanácsi dolgozóknak, sem a tanácsstagoknak, sem a község lakosságának nem volt beleszólása. Ebben a döntésben - azonkívül, hogy az a tanácselnök szubjektív vállalásától is függött - a járási pártbizottság és a járási tanács VB tisztségviselőivel kialakított informális kapcsolatháló játszotta legfontosabb szerepet, amelynek centrumában a járási pártbizottság állt.

A járási vezetők bizalmát élvezve és a községi párttitkári teendők ellátásával mind az igazgatási szervezet struktúrájában, mind a község informális hatalmi viszonyaiban egyértelművé vált, hogy ő lett a község - most már közjogi érvekkel is megtámogatott és legalizált - legerősebb embere. Ez a jelentős hatalom a község lakosai számára első ízben akkor lett nyilvánvaló, amikor látták, hogy a Tanácsakadémiáról éppen visszaérkezett "újonc" tanácselnök felsőbb kapcsolatainak hasznosításával a vb.-titkárát állásából kipenderítette és új titkárt vett maga mellé, akit ezután már ő irányított több éven keresztül.

Miután a hatvanas évek közepén a tanácselnök leköszönt a párttitkári posztról, régi kapcsolatait továbbra is ápolta a járási pártbizottsággal és személyi vonalakon keresztül elérte, hogy az új párttitkár teljesen színtelen és súlytalan figurájával szemben továbbra is minden tekintetben kezében maradjon a hatalom. E személyes kapcsolatokat - melyekben a hatalomgyakorlás felszín alatti és informális erővonalai mutatkoznak meg - elsődlegesen az jellemzi, hogy nem intézményesültek. Az egymás közötti viszonyt semmilyen előírás és szabály

nem befolyásolja (kivéve a kölcsönös "baráti szolgáltatásokat"), a hierarchia és a vezetés nem intézményesült. Az egymással kapcsolatba lépők foglalkozása, társadalmi presztízse némileg háttérbe szorul és az adott kapcsolatokat sokkal inkább a cselekvők személyisége, "karizmatikus" fellépése határozza meg. Ennek alapján már érthető, hogy a községi tanácselnök egyenrangú partnere például a megye országgyűlési képviselőjének, a község körzetében fekvő nagy iparvállalat és vízügyi igazgatóság, valamint a megyei tanács felelős beosztású funkcionáriusainak.

Természetesen jóval többről van itt szó, mint pusztán arról, hogy a tanácselnök ezekkel a felszín alatti kapcsolataival a saját pozícióját biztosítaná. Ez a kapcsolatrendszer sokkal inkább a szocialista érdekkijárási rendszerét mutatja. Azt, hogy az útépitéshez szükséges költségvetési forrással sem rendelkező község számára - az egyik szomszédos járás költségvetési üzeme és az Észak-magyarországi Vízügyi Igazgatóság adakozása révén -, hogyan sikerült a tanácselnöknek némi társadalmi munka hozzáadásával megszerveznie a községben mintegy négy kilométer hosszúságú, létfontosságú útépitést és csatornázást, vagy milyen erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy félmillió forint beruházási költségű ravatalozót építtessen, hogy varroda létrehozásával munkahelyeket igyekezzen teremteni a helyben maradt munkaképes nőknek. Mindezek a törekvések figyelemre méltó eredményeket jelentettek a község kommunális fejlesztése érdekében, ha tekintetbe vesszük, hogy az utolsó teljes egészében központi költségvetésből finanszírozott "nagyberuházás" az iskola fölépítése volt még az 1920-as években.

A tanácselnök korántsem általánosan tipikus, de egyértelműen kiemelkedő fon-

tossága mellett mind a vb.-titkár, mind pedig a községi párttitkár szerepe másodlagos, hatalmuk, a lakosságra gyakorolt befolyásuk eltörpül.

A vb.-titkár - aki 1959-ben mint hivatalsegéd kezdte tanácsi pályafutását és a Tanácsakadémia elvégzése után 1964-ben került ebbe a jelenleg is betöltött tisztségbe - nagyon érzékenyen, reálisan, ugyanakkor kellő öntudattal látja a helyi hatalmi hierarchia szolgálatát. Véleménye szerint a község legfontosabb embere a tanácselnök, második helyen ő áll, harmadik helyre pedig a párttitkárt sorolja. Ami a tanácselnök és a vb.-titkár között kialakult kapcsolatot illeti, a vb.-titkár az erőviszonyokat teljesen érthetően rangsorolta így. De ehhez még hozzá kell tenni azt, hogy a vb.-titkárt a tanácselnök "emelte ki", hívta fel rá a járási vezetők figyelmét. Az évek során azonban a vb.-titkár szakmai felkészültség és rátermettség tekintetében lassanként egyenrangú partnere lett a tanácselnöknek, és noha a kapcsolatai révén a tanácselnök vitathatatlanul sok szolgálatot tett a község kommunális és adminisztrációs szükségleteinek ellátásában, hatósági-szakigazgatási ügyintézésében nagyon fontos szerepet tölt be a vb.-titkár is.

A községi párttitkárnak a helyi hatalmi hierarchiában elfoglalt helye, hivatali kapcsolata a tanácselnökkel és a vb.-titkárral, valamint erőviszonyaik igen sajátosan alakultak. A község "hosszú ötvenes évekbeli" történetét - értve ezen azt, hogy még a hatvanas évek közepén is a tanácselnök látta el a párttitkári teendőket - sokkal inkább a bürokratikus pártirányítás jellemezte, semmint a szakmailag kvalifikált és a lakosokra orientált szolgáltató közigazgatás. Akkor a község első embere a párttitkár volt, hozzá képest a közigazgatási tisztviselek súlytalan hatalmi tényezőt képviseltek. Ezen az sem változtatott, hogy néhány évig a jelenlegi tanácsel-

nök ezt a két hivatalt együtt viselte, ekkor ugyanis mint községi párttitkár volt a község első embere és nem mint tanácselnök.

Ennek a két, egyaránt fontos kulcspozíciónak a hierarchiában rögzült rendje azonban a hatvanas évek közepén megcserélődött, ekkortól ténylegesen ugyanis már sem maguk az érintettek, sem pedig a község lakossága nem volt hajlandó a párttitkárt a község első emberének elismerni. A község igazi vezetőjének a tanácselnököt és utána a vb.-titkárt tekintették. Miért következett be ekkor ez az átrendeződés, amely azóta stabilan tartja magát és kondicionálta a lokalitás hatalmi struktúráját, illetve a tipikusnak tekintendő párttitkár-tanácselnök sorrendet megfordította?

A kérdésre a választ önmagában nem adja meg az, hogy ha számba vesszük a tanácselnök és a párttitkár hivatalosan betöltött funkcióit, hiszen régi jó szokás szerint, a tanácselnök tagja a helyi pártalapszervezet legszűkebb intéző bizottságának, a párttitkár - a viszonyosság alapján - tagja a tanács VB-nek, tehát ebből még nem következik, hogy törvényszerűen a párttitkár pozíciója legyen a gyengébb. Formáljogilag és a tanácsülések, valamint a vb.-ülések jegyzőkönyvei alapján kiderül, hogy a tanács, a pártszervezet és ezek vezetőinek belső és egymás közötti formális struktúráit a jogszabályok, utasítások, párthatározatok rögzítik. Amennyiben azonban mégis a helyi hatalom természetének felszín alatt rejtőző és informális jellegű "mélystruktúráját" igyekszünk tetten érni, akkor több fogódzót nyújtanak számunkra az érintettek szubjektív, de összességében a lényegét mégis feltáró véleményei. Vezetői kiemelésében nagyon jelentős szerepet játszottak személyes tulajdonságai, valamint a párttitkári működése alatt kiépített érté-

kes személyes kapcsolatait, s ugyanezek meghatározták a párttitkárral való kapcsolatot is. Egy dologról azonban nem szabad megfeledkezni: amennyiben azért mégis paradox ez a helyzet - és igazolja a "főszabályt", hogy a párttitkár általában a falu erős embere -, mert a tanácselnök a funkció elnyerése előtt és ezután is egy ideig községi párttitkárként dolgozott a faluban.

A másik fontos körülmény, hogy amíg községi szinten szervezetileg és hatáskörileg önálló tanács működik Nagyvisnyón a tanácselnök vezetése alatt, addig önálló szervezettel, "káder- és ügykörü hatáskörrel" felruházott szervezet nem áll a párttitkár háta mögött, nem erősíti hatalmi pozícióját. Erős és önálló községi pártszervezet ugyanis nem lehetett létrehozni, mert a párttagok túlnyomó többsége a munkaképes korú felnőtt lakosság soraiból állt, akik a munkahelyi pártalapszervezetek tagjai voltak. Azt, hogy a munkaképes korú lakosság mintegy 80 százaléka a környező ipari vállalatoknál és bányákban dolgozik, éreztette a hatását a községi pártalapszervezet létszámának nagyságán. A nyolcvanas évek elején a községben mintegy 80-90 párttag volt - ez a lakosság kb. 0,8 százaléka, ami az országos átlagnak nagyjából megfelel -, közülük azonban mindössze 26 fő tartozott a lakóhelyi pártalapszervezethez. Azok a személyek, akik a helybeli termelőszövetkezetben vagy az iskolában dolgoznak, illetve a nyugdíjas párttagok. Talán, mert a párt a munkahelyi szervezethez sokkal jobban ügyelt, mint a lakóhelyi szerveződésekre, ezért is lett gyenge a községi pártalapszervezet és a megyei apparátusok közötti kapcsolat. A párttitkár szkeptikus véleménye szerint "a megyei vezetők a községet elsődlegesen politikai és ellenőrzési szempontból nézik, azt figyelik, hogy végrehajtották-e a soron lévő parthatározatokat,

meg hogy egyetértenek-e a kitűzött célokkal az emberek".

Annak a következményét, hogy a párttitkár, a tanácselnök és a vb.-titkár mögött a harmadik helyre szorult, konkrétan lemérhetjük - és ennek az érintettek is a tudatában vannak.

Elég gyakran előfordult, hogy a tanácselnök vagy a vb.-titkár nem vonta be a párttitkárt - noha vb.-tag volt - minden egyes jelentősebb döntés operatív előkészítésébe, azaz a tényleges döntési folyamatból kihagyták. Továbbá adott ügyek kapcsán a párttitkár vagy a tanácselnök (vagy a vb.-titkár) közötti vitában illetve az általuk képviselt szervek "hatásköri összeütközése" esetén a községi párttitkár politikai súlya nem volt elegendő ahhoz, hogy a szakmailag megalapozott, de neki nem tetsző közigazgatási döntésekkel szemben a saját ellentétes álláspontját képviselje. Az ilyen konfliktusok esetén az első "menetben" a közvetlen helyi konfliktusban a párttitkár rendszerint alul maradt. Ekkor sérelmével a felsőbb pártszervhez fordult védelemért. Ez a magasabb fórum - amennyiben egyetértett a párttitkár panaszával - megkereste a területileg illetékes és vele azonos szintű tanácsot és azzal egyeztető tárgyalásokat folytatott a közös döntés megszületéséig, illetve saját álláspontjának a tanáccsal való elfogadtatásáig. A közös álláspont elfogadása - vagy a pártszerv utasítása után - ez a felsőbb szintű tanács szerv "utasította" a községi tanácselnököt, amennyiben az alapeljárás során az nem megfelelő álláspontot képviselt. Ez az utasítás természetesen az ügyek jelentős részében nem öltött hivatalos jogi formát, sokkal inkább arról volt szó, hogy rövid úton - rendszerint távbeszélőn, vagy konzultációra való berendelés útján - "orientálták" a tanácselnököt az új álláspont

képviselőre és ennek megfelelő cselekvésre.

Természetesen előfordult olyan eset is - miként erről a vb.-titkár beszámolt -, hogy az elsőfokú eljárás törvényes volt és ennek megváltoztatására akarták rábírni. A vb.-titkár azonban nem fogadta el az instrukciót hanem ragaszkodott a törvény betűjéhez és inkább maga küldte be a járási hivatalhoz az ügyiratot felülvizsgálásra, törvényesen történt-e az eljárása vagy sem.

A tapasztalat szerint a választott testület döntési hatásköre formális és a döntési tevézeteket a VB készíti elő. Ezt a tanácsülésről és vb.-ülésekről készült jegyzőkönyvek mellett a tanácstagokkal és községi lakosokkal folytatott beszélgetések is igazolták. Több év tanácsülési jegyzőkönyveit szorgosan átböngészve látható, hogy általában a helyi hierarchia előbb már ismertetett főszereplőie a szó, illetve viszonylag gyakran az iskolaigazgató szerepel különböző kérések felvetésénél. A többség azonban passzívan viselkedik, s van olyan tanácstag, aki évekig nem szól hozzá semmihez. Ez a passzivitás tükröződik a tanácsüléseken elhangzó felszólalások számában is. A nagy egyhangúságot néha néha az törte meg, amikor a község összletességét foglalkoztató, kiemelkedően fontos kérdést tárgyalt meg a tanács. Ilyen alkalomok azonban viszonylag ritkán fordultak elő.

A községi tanácstagok politikai érdeklenségének alapvető okai a következők: a megtárgyalandó konkrét ügghöz kapcsolódó szakismeret hiánya, általában nem kellő informáltság, valamint a tárgyalt ügy mélyebb összefüggésekbe helyezésére és az ügy sajátos körülményeinek értékelésére való alkalmatlanság.

A nagyvisnyói helyi társadalom uralmi környezetéről és történetéről tehát elmondhatjuk, hogy még ma is ide illenek

Fodor Ferencnek több mint fél évszázaddal ezelőtt papírra fektetett gondolatai: "Magának a falunak, mint láttuk, nincs is története, mert e nép sohasem volt tényezője még annak sem, ami vele, körülötte történt. Élete azonban van, s ez az élet nem kevésbé érdekes, mint sok nagy városoké, mert egy marék népnek környezetével, földjével való harcát, vívódását jelenti."

(Folytatása következő lapszámunkban)

Végh András: Megbocsájtás

Habonyi Zoltán

Önéletrajz helyett

(Hetven év emlékeiből)

I.

A korosztályombeliek gyakran mondogatják, hogy rosszkor születünk: háború után, a Tanácsköztársaság leverésének évében. Beleszülettünk egy korba, nem sejtettük, milyen sors vár ránk. Nyiladozó értelmünkkel csodálkoztunk apánkra, aki hajnalonként szótlanul, komoran indult munkába, hogy utána nyüzött-fáradtan, szénportól fekete arccal érkezék haza. Bölcsődébe, óvodába nem jártunk. Szerettük anyánkat gyermekl túláradással, majd később szemérmes szeretettel. Kijártuk a bányatelepi elemi iskola hat osztályát, de középiskolába (polgáriba) már csak kevesen jutottak el.

A két háború közt, a Horthy korszakban az "alsóbb néposztály" tagjaként voltunk tizen- és huszonévesek. Ifjú csilléskorunkban a műszak vége felé már holtfáradtan ültünk le egy-egy percre pihenni, olykor keseregve sorsunkon. Jobb életre, könnyebb munkára vágytunk s a világról keveset tudtunk. Táncmulatságokon önfeledten néztük a keringőző párokat, és velük együtt dúdoltuk:

*"Csend ül a Volga vizén
esteledik kicsikém,
csónakom leng a vizen,
ülj bele drága szívem..."*

Mi is voltunk szerelmesek - és közben leventék is, aztán töltelekek egy újabb háborúban. Takarítottunk romokat, építettük az országot, dolgoztunk - ki-hol - évtizedeken át. Menet közben elkoptunk, megöregedtünk s ma már csak emlékezünk. Sok velem egykorúnak az a véleménye, hogy a második világháború előtti évek, évtizedek bányászéletének irodalmi ábrázolása szür-

ke és egyoldalú: lélekölő munka, nélkülözés, sztrájkok, illetve hasonló leírására korlátozódik. Úgy gondolom, hogy az itt következő tények, adatok s nem utolsó sorban emlékeim némi segítséget nyújthatnak a bányászélet múltjának teljesebb megismeréséhez, egy bányatelep életének, mindennapjainak leírása nyomán.

* * *

Bányászcsalád harmadik gyermekeként születtem Etés-Amália aknán, 1919. december 25-én. Az akkor kötelező hat osz-

tályos elemi iskolát évvégi születésem és hoszas betegségem miatt csak 1934-re végeztem el - mindvégig kitűnő osztályzattal. Még ugyanaz évben csilletakarító lettem, később kapcsos, majd földalatti csillás a bányánál. Tényleges katonai szolgálatra 1940 decemberében kellett bevonulnom. Életem első húsz évét (1920-1940) bányatelepen éltem le, ismereteim, emlékeim innen valók.

TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS
Mielőtt szűkebb hazám - az Etes községhez tartozó Amália-akna - lakóinak 1920-1940 közötti életéről, mindennapjairól írnék Bocsári Mocsáry Antal 1920-ban megjelent könyvének "Esmertetését" idézem Etesről:

"Etes, hajdan Etthecsnek iratott. Magyar falu; földje, rétje, erdeje van és jól műveltetnek a szántóföldek, Földes Ura Nagy Méltóságú Szentiványi Ferentz, volt Ország-Bíró, akinek egy tisztiháza s gazdasági épületei vannak. A helység Karants-Sághoz van affiliálva; most 822 R.C. (római katolikus - a szerző) lélekből áll. Ennek szomszédságában éjszak felé vagyon a Nagy Kotrotzó pusztja, mely hajdan Kotrotzónak nevezetett; Hertzeg Koháry Ferentzyé; jó buza termő hely. Rétje és kevés, de szép erdeje van, 21 lélek lakja."

A mai Etes Salgótarjától nyugatra fekszik, műúton tíz kilométerre a megyeszékhelytől. Az egykori Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság által kiépített és betelepített Amália Akna a falutól keletre egy kilométernyire, nyugati kijáratát kivéve hegyes-dombos oldalban az 1800-as évek végén épült meg. A faluval még 1940-ben is csak földút kötötte össze. Eteshez tartozott - és tartozik ma is - az úgynevezett Alsótelep, Öregetes, Albert és Rau Akna.

Lélekszámát tekintve a korabeli Salgó-Tariány kisebb Etes-Etthecsnél. B. Mocsáry Antal írja róla:

"Magyar falu, mely a közel lévő Salgóvárától nyerte neveztetését... Hajdan Kenyeretlen Tariálynak nevezetett. Szép kiterjedésű határja van, mely hegyes, de hasznos, főképpen jó és makktermő az erdeje... 717 R.C. lélek van itt..."

Az 1820-ban kiadott könyvében e részről B. Mocsáry Antal nem szól a vidék földméli kincseiről, a már korábban itt fölfedezett szénről, pedig a szén lett e táj fejlesztője. Ha nyomon akarjuk követni és meg akarjuk érteni az elkövetkező évtizedek változásait, fel kell villantanunk a szénbányászat kialakulásának egy-egy jelentősebb szakaszát, a bányák és bányatelepek létesítésének mozzanatait, a lakásviszonyokat, a munka- és életkörülményeket. (A bányászélet mindennapjaival - cseppként a tengerben - részletesen Amália Aknáról szóló emlékezéseimben foglalkozom.)

Több forrásból (mint Dzsida József bányamérnök munkája A Salgótarjáni Kőszénbánya RT. Nógrádi szénbányászatának története (1868-1943) is ismeretes, hogy a salgótarjáni széntelepeket 1766-ban fedezték fel. A termelési előmunkálásokat 1848-ban Zagyván kezdték meg. 1859-től 1868-ig kisebb széntársulatok bányáskodtak ezen a tájon. Majd a Szent István Társaság jogutódjaként 1868-ban itt alakult meg a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság 2,4 millió forint alaptőkével. (A társulat létszáma 1880-tól 1900-ig 228 százalékkal, termelése 400 százalékkal emelkedett.)

Sándor Vilmos Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867-1900 című munkájából tudom, hogy a részvénytársaság 1874-ben 700 férfi és 40 nő mellett 50 gyermekmunkást is foglalkoztatott. Aztán

a Bányászati és Kohászati Lapok 1898. évi 7. számában már 3201 férfi, 7 nő és 88 gyermekmunkásról olvashatunk. A Részevénnytársaság társasági társaságának (Társasági könyv, statisztika, kórházak (1889-1941) jelentésében az 1913-as évben 4260 munkás szerepel.

További létszámnövekedésről ír és árnyaltabban az 1917. évi 13. számában a Bányászati és Kohászati Lapok. A férfimunkások közül 3847 a föld alatt, 1299 a külszínen, a 16 éven aluli gyermekek közül 131 a föld alatt és 238 a külszínen dolgozott. Ugyanabban a számban közli Wahlnér Aladár, hogy 1915-ben a salgótarjáni üzemektől 4 műszaki tiszt, 8 altiszt és 675 bányamunkás vonult hadba.

A Salgótarjáni Kőszénbánya Részevénnytársaság 1921-i üzleti évről szóló igazgatósági és felügyelő bizottsági jelentéséből kitűnik, hogy a társaság hamar kiheverte a háborús évek viszontagságait. Tiszta nyeresége 53.950.211 korona. A jelentés hírt ad arról is, hogy a munkaműszaknak 12 órától 8 órára történt leszállítása következtében szükségessé vált a munkáslétszám növelése.

A Nógrádi Szénbányászati Tröszt Adattárának 470-es száma alatt található a Salgótarjáni Kőszénbánya Részevénnytársaság Igazgatóságának 1937. március 13-án kelt, a Központi Igazgatóságnak írt jelentése 1936-ból, mely többek között 6241 munkáslétszámról és 13.279 családtagról számol be.

Az első bányászcsaládok más országokból, főleg az Osztrák-Magyar Monarchia más területeiről kerültek Salgó-Tarjánba és környékére. Ennek oka az volt, hogy az idevalósiak nem értették a bányászat mesteriségét és idegenkedtek is tőle.

A telepített és telepítendő munkásoknak a részvevénnytársaság 1870-73 között felépített 6 munkáskolóniát egyenként 100 mun-

káscsalád részére és 5 munkáslakóházat. Egy szobában 3-4 család is lakott és ugyanennyi asszony főzött egy-egy konyhán. Laktak bányászok hegyoldalba vágott üregekben is. A lakáshiányt munkásbarakkok enyhítették. Itt elsősorban az idénybányászok - főleg Liptó megyei szlovákok "liptákok" és "gránerek" kaptak elhelyezést. A szegényes barakkok belsejét kétoldalt papriccsek foglalták el. Ezek szalmazsákkal, vagy szalmával leterítve hálóhelyül szolgáltak.

A Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1880. június 7-i száma Ruttkay Sándor evangélikus lelkész Inászfőn tartott beszédét közli. Ruttkay 15 nagy gyarmattalokról - kolóniáról - mint megannyi "emberköpű"-ről szól, ahol 150-200 ember is lakik. Itt már minden családnak van egy külön szobája, de két-két családnak egy közös konyhája. "Nyomorúságunk" című cikkében a Salgótarjáni Lapok 1907. évi 26. száma többek között a következőket írja: "...Nézzünk meg egy munkásházat, a kolonizált munkások lakásait. Hosszú, sárgára meszelt épület. Menjünk fel a lépcsőn. Ott ilyen lépcső van egy-egy munkásházán, mely 20 lakáshoz szolgál feljáróként. Húsz család lakik itt egy-egy szobában s egy közös konyhahelyiségben két tüzhely mellett főzi meg silány ebédjét; itt mossa, szárítja ruháit, tartja a szemet, a tüzfát, a libát, tyúkot, kis malacot is, itt dagaszt kenyeret, süti meg ünnepkor a kalácsot. Összetört, fonnyadt, beteg anyák egyre másra szülik gyermekeiket s nem ritka esetben 8-10 gyermek van ilyen helyen..."

1912-ben a Salgótarjáni Kőszénbánya Részevénnytársaság 44-ik évi rendes közgyűlésén dr. Chorin Ferenc "főrend" jelentésében beszámolt arról, hogy 1911-ben 130 kétosztályú új munkásházat építettek és a munkásjelölti intézmé-

nyeket a lehetőségig fejlesztették. Évi tiszta nyereség az adó levonása után 5.853.530 korona. Ebből a társ pénztárak gyarapítására 130.000 koronát, a részvényeseknek 3.850.000 koronát fizettek ki.

Amália Akna mélyítését 1894-ben kezdték el. A 300 méterre mélyített aknából 1898-ban indult meg a szénteremelés. A szenet egy 790 mm-es nyomtávú bányavasúton - mely egy 1604 méter hosszú alagúton is áthaladt - szállították az akkori Pálfalva (ma Salgótarján IV. kerülete) szénesztályozójába. Ez a bánya az 1929-es év közepéig működött és belőle 21,5 millió tonna széntet termeltek ki. Tulajdonosa a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvény Társaság volt.

LAKÁSOK ÉS LAKÓI Az aknamélyítéssel egyidőben kezdődött el a munkáslakások építése is. Az aknához közeli részben, egy völgyben és egy domboldalon felhúztak tizenhat hosszú földszintes épületet, egyenként hat-tíz lakással. Az épületek - akkori elnevezésük szerint kolóniák - többsége 70-75 cm vastag vályogfalból, kisebb részük téglafalból épült. A tetőt kátránypapír fedte, alatta a padlás válaszfal nélkül közös volt. Egy-egy lakás szoba-konyhából és éléskamrából állott. Két lakásnak volt az udvaron egy közös árnyékszéke. Minden lakáshoz egy több részből álló tartozott, disznók, nyulak, baromfiak tartására, valamint egy-két kisebb konyhakert. A későbbiek folyamán az ólak mellett "nyári konyhákat" alakítottak ki, a pincét a legtöbb helyen domboldalba vájták, csupán az "alsó" soriaknak épült egy, szintén közös, betonból. Az alsó és középső sorokban lakók négy-öt ácsolt kútból hordták az ivóvizet, a "felső" sorok lakói számára csővezetéken szivattyú nyomta fel a nyomós csökutakhoz.

A munkáslakásokon kívül a társulat építetett többszobás tisztai és altisztai lakásokat és öt-tantermes hajópadlós, szénkályhával fűthető általános iskolát, ehhez tanítói lakásokat, élelmentárat (köznyelven: magazint), italboltot - mi kaszinónak hívtuk - és egy olvasókört is. Az Olvasókörben volt egy olvasószoba, nagyterem, biliárdasztallal, filmvevőtű padlásszoba valamint színpad női és férfi öltözővel. Mellette a kerthelyiségben teke-pálya - mi gublizónak mondtuk. Kialakított a társulat egy orvosi rendelőt várószobával, kezelőhelyiséggel és orvosi vizsgálóval egyetemben. Közös épületben kapott helyet a szállásmesteri iroda, férfifodrászat és a húskimérés. Két szobából állott az úgynevezett "csendőrpihenő". A telephez tartozott a döngölt földből, deszkából épült négy sor barakképület, melyben ősztől tavaszig a liptákoknak, gránereknek nevezett idénybányászok laktak. Az Őregetesi részben a legrégebbi lakások "hátukkal" még a domboldalnak támaszkodtak.

A bányászlakások berendezése - a családok anyagi helyzetétől függően - nagyjából azonos volt. A szobák "hajópadlósak" voltak, a villany be volt vezetve a cementpadlós konyhába és éléskamrába is. A bányatársulat a telep építéskor minden lakásba adott egy vaságyat, egy kis vaskályhát, meg egy "kecskelábú" konyhaasztalt. Ez utóbbit cserélték fel bútorgyártás alkalmán a leg hamarabb a bányászfeleségek másfajta. A tizenöt-tizenhat négyzetméteres nagyságú szobában a felsőruhákat egy-két vagy három ajtós szekrényben, a fehér- és ágyneműket többfiókos sublóban "kaszniban" tartották. (Jóanyám itt őrizgette a közel méteres nagyságú két vastag gyertyát is az esetleges házi ravatalozáshoz.) Egyéb szobai holmik tárolására több

helyen egy festett (de nem tulipános) láda szolgált. A fából készült ágyakban lepedővel letakart szalmazsákon dunyhával takarózva rendszerint kettesével aludtak a családtagok. Nagyobb családok emeletes priccsekre szorultak.

A szoba közepén barnára politúrozott asztal állott, színes terítővel, három-négy, hajlított fából készült székekkel. A mennyezetet tartó gerendák egyikéről csillár helyett petróleumlámpa tartására is alkalmas (de vilanyégőt tartalmazó) díszes rácsoszatú tartály lógott, színes porcelán bűrával. A kétszárnyú szobaablakban vázában vagy cserépben virág állott, lehúzható volt a roletta, a karnisra függőnyt aggattak. Sok helyen láttam díszes fa- és üvegburkolatú ingás faliórákat, melyek mély csengő-bongó hangon jelezték az időt. Szentkép szinte mindenhol volt a szobában, néha több is. Jézus Krisztust, vagy a Szűzanyát ábrázoló bekeretezett olcsó másolatok mellett ott volt felfüggesztve a kereszt is.

Kisgyermekkoromban igen féltem a szobánkbeli Krisztus-képtől. Úgy volt megfestve, mintha mindig engem nézett volna, bárhonnan is pillantottam rá. Emiatt anyám feltette a padlásra. A másik kép Rákóczi búcsúját ábrázolta.

A gondos, és rendszerető háziasszony a házasságba hozományként kapott dunyhával és párnákkal nappalra "bevetette" az ágyakat és színes terítővel terítette le. Szoba-tartozék volt még a falitükör és a sublót tetején a színes üvegek és csecsebecsék. Az elődök és az ősök esetleges fényképei is a szobában kaptak helyet. Szüleim 1914-ben készült fényképén apám a 6-os közös huszárezred egyenruhájában feszített, számadójuhász családból származó anyám - már "telepiesen" öltözött. Még fiatalok voltak.

A szobákat télen is csak karácsonykor fűtötték a családok. Nagy hidegben melegített, rongyba csavart téglával, vagy

fedőkkel melegítették lefekvés előtt az ágyakat. A padlóra egyszerű parasztszőnyeget terítettek, a szekrények tetején birsalma illatozott.

A hét-nyolc négyzetméter nagyságú konyha berendezése kredencből, konyhaasztalból, több helyen karos lócából, székekből, hokedliből, sámliból állt. A tűzhely beépített volt, vaslapokkal (platinikkal) fedve. - Ezek helyett vettek egyre többen már gyári tűzhelyet. - "Emeletes" része, "rurája" kalács vagy tők sütésére egyaránt alkalmas volt. Tűzelésre a helyben vagy közelben bányászott "illetményészén" és időnként egy-egy csille "ócskafa" szolgált. A fal leginkább színesre volt festve (hasonlóan a szobához) és a háziasszonyok, lányok által himzett falvédők díszítették. Szövegük a háziak elmésségétől és ügyességétől függött, volt köztük humoros is. ("Sűrög-forog a menyecske, pirosra sül a pecsenye", "Ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek", stb.).

Fiatal házasoknál gyakori volt az urát hazaváró asszonyka szerelmes szövege. A konyhában kakukkos óra jelezte az időt, népeesebb családoknál még beszorítottak ide fekvő-ülőhelynek egy dikót is. A szobai nagy tükröt öltözködéskor használták, a konyhai kicsit leginkább csak a férfiak borotválkozáshoz, fésülködéshez.

Az éléskamra nagyobb berendezési tárgya egy polc volt. A háziasszonyok szorgalmától és ügyességétől függött hány üveg befőtt, vagy ugyancsak házi készítésű lekvár sorakozott rajta. A legtöbb helyen tartottak egy 50-100 literes hordót káposzta savanyításra. A nagy fa-teknot a kenyértészta dagasztáshoz és húsbeszázshoz használták. A füstölt húst, kolbászt, sonkát, szalonnát rudakra felfüggesztve tárolták. A kamra északi

fekvésű volt kicsi ablakkal és nyáron is tartotta a hűvösséget. Itt kaptak helyet a nagyobb konyhaedények és a nagy káposztagyalu is.

Az 1920-30-as években a lassan elterjedő rádió is tartozékává lett a bányászlakásoknak. Az udvarra minden lakásajtó mellé kisasztalt és lócat teremtettek a házigazdák nyári ebédelésekhez. A hatlakásos ház udvara két végén villanylámpa világított. A telep tiszta, jó levegőjű volt, tavasszal és nyáron orgona és akácillattal telített. Az utak melletti árkokat a telepi szállásmester tartotta rendben bányai napszámosokkal, a kátrányospapír tetőket nyaranta kátrányoltatta Szekuláké "bandájával". Bányai telefonon lehetett beszélni az orvosi rendelőből, szállásmesteri irodából, az élelemtárból és az alagúti őrházból. A bányai villamosvasút személyszállító szerelvényein - néhány év kivételével, mikor is 10 fillérbe került egy utazási igazolvány - ingyen lehetett utazni a környező bányatelepek jó részére, később le egészen Karancseszriig is.

A bányatelep útjai nem voltak kövezettek; tavasszal és ősszel igencsak sárosak, nyáron porosak voltak. Autó ha nagyon ritkán megjelent, csodának számított, ilyenkor a telepi gyerekhad - autóóó! autóóó! - kiáltásokkal rohant utána. A közvilágítást az ötven-száz méterenként villanyoszlopokra szerelt lámpák biztosították - úgy ahogy. Az utak mentén akác, kőris, vadgesztenye és juharfák álltak, a kertekben szilva, meggy, cseresznye és almafák hoztak gyümölcsöt. Két kolóniánként - tizenkét lakásként - egy-egy szabadban épített kemencében lehetett kenyeret és nagyobb ünnepek előtt tepsikben, főleg krumplis, túróslepenyt sütni. Szemetet és hulladékot a kijelölt helyre kellett összehordani s azt utána a bányai kocsisok szállították el. Ritka volt a desz-

kakerítés, leginkább csak tuskésbokrok, földbeszúrt kis karócskák jelezték a kertek "telekhatárát". A kertek alatti kis patak vize a Dobrodába, onnan az Ipolyba folyt.

Amália akna, a bányatelep - az otlakók szóhasználatával élve - alsó (iskola), altiszti, középső, valamint a felső sorra, a "sak-tára" tagozódott. Itt magaslott egyébként az aknatorony és a gépház tartozékeként a 36 méter magas kémény. A sakta téren hosszú sorokban a szénrel rakott, elszállításra váró csillék sorakoztak vagy az éppen üresek. Külön vágányon álltak a meddővel (agyaggal, palával) rakottak, a "haladákon" (palahányókon) kiborogásra várakozók. A meddőhányók és a dobok gyűrűjében forrás - és bányavízből is - egy kb. 100x80 méteres, néhol tíz méter mélységet is meghaladó tó (a "nagyvíz") alakult ki. Itt tanult meg minden telepi gyerek - lányok és fiúk - még iskoláskorában úszni, de jártak ide a szomszéd telepekről is. A bányatelephez kis temető és egy halottasház is tartozott. Ide azonban csak a hatósági vizsgálatra váró bányabaleseti halottakat hozták ebben az időben. Egyéb temetések a lakóházaktól történtek.

Amália-aknát a szomszéd helységekkel - Rau és Albert akna, Öregetes, Alsótelep, Alsó- és Felsőszánas - csakúgy mint Etes faluval, földút kötötte össze. A telep lakói azonban inkább a bányavasút személyszállító kocsijain utaztak Salgótarjánba.

Amália akna évtizedeken át mintegy száz család számára nyújtott otthont. A családok száma azonban állandóan változott - ennél több is volt - mert a fiatal (s többségükben helyből nősülő, férjhez menő) házások, amíg lakást nem kaptak a társulattól, egy fedél alatt éltek az idősekkel. Egy-egy családban négy-öt vagy ennél több gyermek volt, de nem számított ritkaságnak a nyolc-tíz tagú család sem.

Gyermektelenek kevesen voltak, így az összlakosság száma hétszáz körül mozgott.

A betelepítés folytán, a többi bányatelephez hasonlóan Amália akna is kevert népességű volt. Őseiket, nemzetiségeiket, származási helyüket tekintve a telep lakói kicsiben az Osztrák Magyar Monarchiát tükrözték... Ez nemcsak neveikben, de küllemükben, tanult mesteriségükben, étkezési szokásaikban és viselkedésükben is megnyilvánult. Szőke lengyelek, szlovákok, barnahajú osztrákok, olaszok és Zsilvölgyi románok telepedtek le ide a múlt század utolsó évtizedeiben. Annak idején ősök nyelvét beszélték, de leszármazottjaik egyre inkább magyarra váltottak. Eredeti nevüket - kevés kivétellel - megtartották. Legtöbbjük szép szál ember volt, de akadt közöttük - néhány betegesen törpe és óriás (kondrodisztrófia, akromegália) is. A bányaiiparosok eleinte mind a betelepítettek közül kerültek ki (bányakovács és lakatos, asztalos, ács, villanszerelő, erőgép és szivattyúkezelő), úgyszintén az altisztek (szállásmester, aknászok, csillejegyzők) valamint a tisztviselők - az üzemvezető Medzihradzski főmérnök, vagy az igazgató-tanító Rozehnal - is. Jó vājárok voltak a lengyelek, a szlovákok Handlováról és Besztercebánya környékéről, és az osztrák származásúak.

Visszaemlékezve az 1930-1940-es évek közötti időkre, az itt élő családfők foglalkozása szerinti megoszlása több-kevesebb változással a következő volt: bányamester 2, főaknász-aknász 8, vājár-segédvājár, csillés 50, bányakovács 7, villanszerelő 3, kőműves 2, gépkész, szivattyús 13, csillejegyző 3, szállásmester 1, kocsis 2, napszámos 2, betegápoló-borbély 1-1, tanító 6, bolti eladó és italmérő 2-2. (1.sz. melléklet)

Közben megnőtt a "benszülött" palóc bányászok - vājárok, segédvājárok, csillé-

sek - száma és hozzáértése is; ezekben a beosztásokban a felnövekvő fiúk jelentették az utánpótlást. Másra nem is igen lehetett kilátásuk. Kevesen voltak, akik a salgótarjáni Palackgyárban "behordónak", vagy az akkori Hirsch gyárban segédmunkásként el tudtak volna helyezkedni.

Sokan "szolgáltak" tisztviselők, vagy tarjáni kereskedők háztartásaiban. Lányok szedték a hulladékszenet a palahányón, legtöbbször azonban krumplit, kukoricát, babot, tököt, stb. ültettek, kapáltak, majd betakarították a felesbarmadába bérelt földesről. Ők segítettek a háztartásban és a gyermeknevelésben, így készülve majlani saját háztartásukra is.

(Folytatása következő számunkban)

1 - 2. sz. melléklet

Amália akna bányatelepen 1920-1940 között lakó családfők nevei, zárójelben az időközben magyarosított nevük is.

Adorján	György	László	Peresi	Szaktilla
Antal	Györi	Liska	Pernusz	Szelei
Baszkó	Györfi	Lunárcsek	Pisák	Szücs
Bárány	Gyüre	Makó	(Palotás)	Telek
Blecha (Bérces)	Habonyi	Matusek	Polancsek	Treffimann
Bódi	Halama	Mákos	Páles	Trenka
Bozó	Harmos	Márton	Pospichel	(Szamosvári)
Brunyecki	Hermann	Menczel	Ponyi	Toldi
Citór	Házer	Minár	Precsek	Toll
Csajági	Jekkel	(Mármárosi)	Pusnik	Tóth
Csordás	Jéger	Mikita	Radosinszki	Szkircsák
Csóke	Judt	Minárcsik	Rádi	Ulrich
Dancsok	Juhász	Minka	Rossu	Ursitz
Dénes	Kacsur	Miskei	Rozehnál	Varga
Dinka	Kasper	Mohai	Schala	Vezovisek
Dóbiás	Kicsiny	Morgenstern	Schmirer	Vitark
Dubovinszki	Kláben	Mottnig	Schrüffel	Zachar
Erkli	Kmett	Moyzes	Schvetz	(Csalogány)
Fajd	Kovács	Nagy	Sperling	Zavilla
Fekete	Kruppa	Nádasdi	(Székvölgyi)	Zámbó
Fintor	Kurcsik	Odorinszki	Springwald	Zsélyi
Galló	Kvartner	Ogarek	(Sasvári)	
Gasparkovics	Lamátsch	Orosz	Surányi	
Gasparin	Lamik	Pavlenkó	Szabó	
Gucsi	Lanos	Paulina	Szadvári	

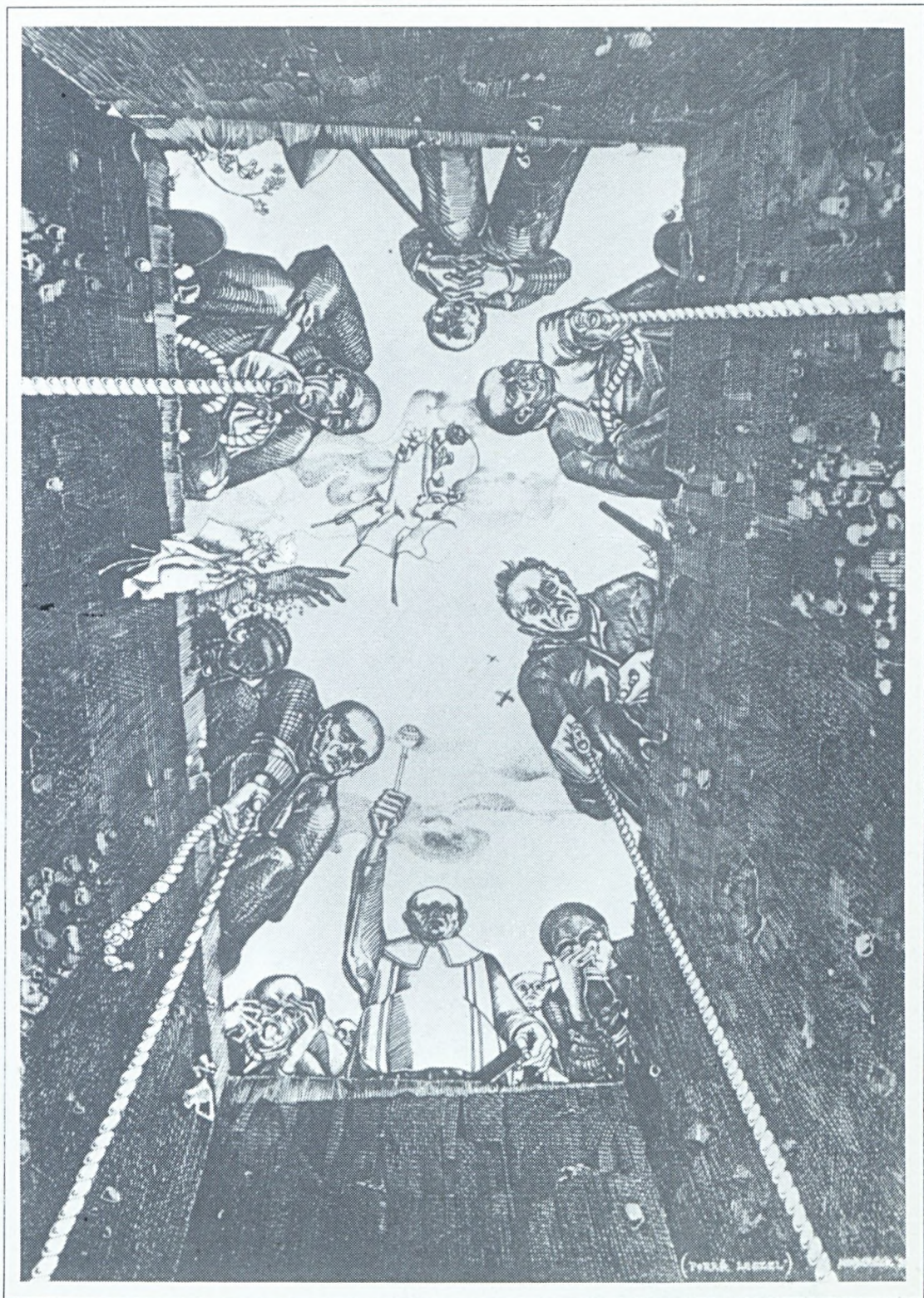
Férjek-feleségek nevei 50 családnál valószínű nemzetiségi eredetű hovatartozásuk tükrében

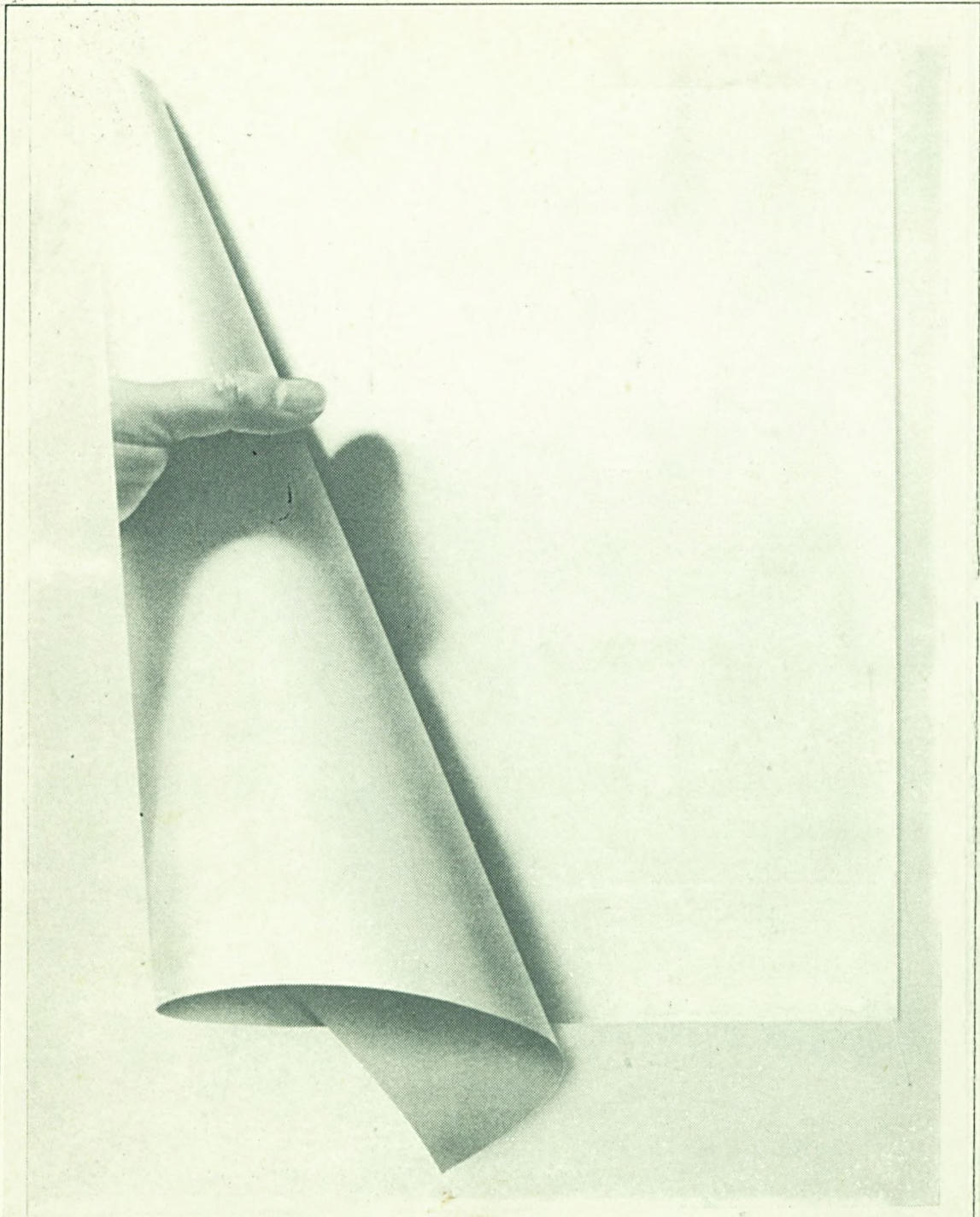
Adorján-Kovács	Házer-Blecha	Lantos-Kurcsik	Schrüffel-Szabó
Bárány-Halama	Házer-Csajági	László-Odorinszki	Szabó-Szücs
Bozó-Rozehnál	Jekkel-Surányi	Mákos-Orosz	Szadvári-Lamátsch
Citór-Toldi	Kovács-Radosinszki	Miskei-Kicsiny	Telek-Jekkel
Dancsok-Szóke	Kicsiny-Odorinszki	Minárcsik-Orosz	Toldi-Precsek
Csóke-Tóth	Kovács-Zsélyi	Nádasdi-György	Trenka-Gasparkovics
Dóbiás-Jekkel	Kláben-Fekete	Nagy-Demeter	Ulrich-Orosz
Fintor-Jekkel	Kovács-György	Orosz-Menczel	Zámbó-Jéger
Gasparkovics-Szabó	Kruppa-Mákos	Peresi-Jekkel	Zavilla-Fekete
Gasparkovics-Zavilla	Kacsur-Matusek	Pisák-Szaktilla	Zsélyi-Kurcsik
Gyüre-Fodor	Kovács-Ponyi	Páles-Jekkel	Zsélyi-Pospichel
György-Telek	Lantos-Bódi	Pospichel-Lamátsch	
Habonyi-Surányi	Lantos-Pisák	Schrüffel-Fekete	

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVESZETI POLYÓRAT 91/1.

Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.
Prepared by Publisher Mikszáth.
Chief editor: József Pál
Chief publisher: Dr.János Németh
Address of editorial office:
H-3101 Salgótarján, Pf:270.
Tel: (32) 14-367/36

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 91/1.